

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

KAZAKİSTAN DIŞ POLİTİKASININ EKONOMİK TEMELLERİ

Maral MOLDAGULOVA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ANKARA, 2016

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

KAZAKİSTAN DIŞ POLİTİKASININ EKONOMİK TEMELLERİ

Maral MOLDAGULOVA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Erel TELLAL

ANKARA, 2016

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI

KAZAKİSTAN DIŞ POLİTİKASININ EKONOMİK TEMELLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Erel TELLAL

Tez Jüri Üyeleri

Adı ve Soyadı

Prof. Dr. Erel Tellal

Prof. Dr. Çınar Özen

Prof. Dr. Hasan Ali Karasar

İmzası

.....
.....
.....

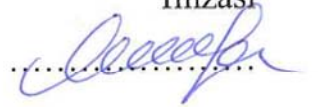
Tez Sınav Tarihi...13.05.2016.....

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (.12../05/2016)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin
Adı ve Soyadı
Maral MOLDAGULOVA

İmzası

İÇİNDEKİLER

Sayfa No:

İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR	vi
TABLolar DİZİNİ	vii
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM

BAĞIMSIZLIK SONRASI KAZAKİSTAN VE DİŞ POLİTİKASI	9
1.1. Kazakistan Dış Politikasını Etkileyen İç Faktörler	11
1.1.1. Ulusal Çıkar	16
1.1.2. Ekonomik Çıkarlar	20
1.2. Küresel Öncelikler	24
1.2.1. Amerika Birleşik Devletleri	24
1.2.2. Avrupa Birliği	28
1.2.3. Kazakistan'ın AGİT Dönem Başkanlığı	32
1.3. Geleneksel Bağlar	35
1.3.1. Rusya Federasyonu	35
1.3.2. Çin Halk Cumhuriyeti	39
1.4. Yeni Fırsatlar: Türkiye	44

II. BÖLÜM

ORTA ASYA BÖLGESİNDE EKONOMİK ÖRGÜTLERİN OLUŞUMU	50
2.1. Tanım	50
2.2. Orta Asya Bölgesi Ekonomik Örgütlerin Önemi	52
2.2.1. Orta Asya Ülkelerinin Katılım Sorunları	56
2.3. Orta Asya Ülkelerinin Bölgesel Ekonomik Kuruluşları	64
2.3.1. Ekonomik İşbirliği Teşkilatı	66

2.3.2. Avrasya Ekonomik İşbirliği Topluluğu	70
2.3.3. Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Ekonomik Boyutu	76
2.3.4. Rusya, Belarus, Kazakistan'ın Gümrük Birliği.....	82
2.3.5. Avrasya Birliği	87

III. BÖLÜM

KAZAKİSTAN DIŞ POLİTİKASINDA BÖLGESEL EKONOMİK ÖRGÜTLERİN YERİ	93
3.1. İşbirliği Alanları	95
3.2. Karşılaşılan Sorunlar	102
3.3. Elde Edilen Başarılar	108
3.4. Geleceğe Yönelik Beklentiler	112
SONUÇ.....	115
KAYNAKÇA	122
ÖZET.....	147
ABSTRACT	148

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AEK	Avrasya Ekonomik Komisyonu
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
ASEAN	Güneydoğu Asya Uluslar Birliği
AVET	Avrasya Ekonomik Topluluğu
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	Birleşmiş Milletler
CENTO	Merkezi Antlaşma Örgütü
ÇHC	Çin Halk Cumhuriyeti
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
EİT	Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
MERCOSUR	Güney Amerika Ortak Pazarı
NAFTA	Kuzey Amerika Ülkeleri Serbest Ticaret Anlaşması
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
OEA	Ortak Ekonomik Alan
RF	Rusya Federasyonu
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STB	Serbest Ticaret Bölgesi
ŞİÖ	Şanghay İşbirliği Örgütü

TABLÖLAR DİZİNİ

Sayfa No:

Tablo 1. Türkiye'nin AVET ülkeleri arasındaki İthalat ve İhracat miktarı 49

Tablo 2. BDT Ülkeleri ve Gürcistan'ın Gümrük Birliğine Yönelik Yaklaşımı 84

GİRİŞ

Bu tezde Kazakistan dış politikasının ekonomik temelleri ele alınacaktır. Araştırma sonucunda bağımsızlığını kazanan Kazakistan'ın devlet stratejisi olarak belirlediği ekonomik kalkınma amacına ulaşmasındaki kurduğu ve geliştirdiği işbirliklerin önemi ve getiren sonuçlarına bakılacaktır. Ayrıca küreselleşmeyle birlikte devletlerin ekonomik işbirliği yapma ihtiyacının daha da arttığını hissettiren devirde Orta Asya devletlerinin ekonomik kuruluşlara üye olarak elde ettikleri ticari anlaşmalar sayesinde belli bir konuda söz sahibi olabilmesi incelenecektir.

Devletlerin izledikleri dış politikalar çeşitli etkenler tarafından belirlenir ve izledikleri ekonomi politikaları ve ekonomik yapıları bu etkenlerden biri olmaktadır. Bir başka anlatımla, devletlerin izledikleri ekonomi politikaları dış politikalarını doğrudan etkilemektedir. Özellikle bu tezde Kazakistan'ın dış politikasını etkileyen ekonomik temellerden de bahsedilecektir.

Orta Asya jeostratejik olarak dikkate değer bir bölge olup, Kazakistan'ın bu bölgede lider konuma gelme gayretiyle Rusya ve Çin gibi büyük ülkelerle komşu olması sebebiyle yürütmek zorunda kaldığı diplomasisi ve stratejileri ayrı bir araştırmaya değerdir. Benzer biçimde Orta Asya bölgesi küresel güçlerin rekabetine zemin olmaktadır. Kazakistan Orta Asya ülkeleriyle ilişkilerini daha da etkin biçimde geliştirme çabasıdadır. Kazakistan ekonomik işbirliği, siyasi ve ticari alanlarda yeni stratejiler belirleyerek, küreselleşme dinamiklerini de dikkate alarak Orta Asya bölgesindeki etkisini arttırmayı bir dış politik önceliği olarak gördüğü araştırılacaktır.

Kazakistan coğrafi olarak Asya ile Avrupa'nın kesişim noktasında yer alan bölgedeki etkin aktörlerden biridir. Bununla birlikte diğer bölge ülkelerinden farklı

olarak Kazakistan'ın sahip olduğu zengin enerji kaynakları, özellikle petrolü ve doğal gazı onun bir adım öne çıkmasını sağlamıştır. Bu niteliğini 21. yüzyıl dinamikleri ışığında en etkin biçimde kullanmak isteyen Astana, bölgesel ve ikili ticari anlaşmalarla ve oluşumlarla dış politika ve iç politika stratejisini belirleme gayretinde oluşuna da dikkat çekilecektir.

Kazakistan'ın dünyadaki sayılı etkin bölgelerinden birisi olarak gösterilen Avrasya'da etkin olma gayreti, kuşkusuz elindeki enerji kaynaklarını önemli bir politik avantaja döndürme istekliliğiyle ilişkilidir. Benzer biçimde Kazakistan, etkin olarak faaliyet yürüttüğü bu bölgede küresel ve bölgesel örgütlenmeleri teşvik ederek, bu dinamiklere sadece uyum sağlayan değil, bu örgütlenmelerin şekillenmesine katkı sunan ülke konumunda yer alması da araştırılacaktır.

SSCB'nin dağılmasıyla SSCB'yi oluşturan on beş devletin kaderinin ne olacağı, ekonomik ve politik olarak nasıl bir yön izleyecekleri sadece devletlerin politik gündemlerini meşgul etmekle kalmamış, akademi dünyasında da önemli bir merak konusu olmuştur. Nitekim bölgeye ilişkin yapılan akademik çalışmalar, değişim programları, söz konusu bölge ve devletlerin dinamiklerinin daha iyi anlaşılması için kurulan Avrasya ve Orta Asya Araştırma Enstitüleri'nin sayısı akademideki bu ilginin boyutlarının göstergesi olarak değerlendirilebilir. Her ne kadar başlangıçta söz konusu çalışmalar Rusya merkezli bir bakış açısına sahipse de özellikle 2000'lerin ikinci yarısından itibaren başta Kazakistan olmak üzere, Orta Asya devletlerine yönelik Rusya'dan bağımsız, bu ülkelerin dinamiklerini anlama gayretinde olan literatürün geliştiğı söylenebilir. Ancak belirtmek gerekir ki, her ne kadar bu literatür Orta Asya devletlerine odaklansa da yalnızca bir ülkeyi ele almaktan uzak bir biçimde Orta Asya devletleri arasındaki farkı dikkate almamakta,

söz konusu ülkelerin ulusal çıkarları, politik öncelikleri, kültürel ve dinsel kimliği gibi unsurlar yapılan çalışmaların kapsama alanında kendisine yeteri kadar yer bulamamaktadır. Bu noktadan hareketle bu çalışma herşeyden önce Kazakistan'ın iç dinamiklerini (ekonomik-siyasi dönüşümünü), diğer bölge ülkeleriyle olan benzerlik ve farklılıklarını saptamayı amaçlamaktadır. İkinci olarak bölgesel ekonomik örgütlenmelerin Kazakistan için ne anlama geldiği ve Kazakistan'ın bu örgütlenmeler içerisinde etkin rol oynama nedenleri üzerinde durulacaktır. Son olarak bu girişimlerin başarısı, ortaya çıkan sorunlar ve geleceğe yönelik beklentiler ele alınacaktır. Böylece Avrasya bölgesinde gün geçtikçe gücünü arttıran bu örgütlere Kazakistan'ın penceresinden bakılarak sadece Kazakistan'ın değil, bölgenin anlaşılmasını sağlayarak ilgili literatüre katkı yapılması hedeflenmektedir.

Kazakistan'ın küresel piyasa ve pazarda etkin bir rol üstlenme çabasıyla bölgesel oluşumlara önyak olması arasında bir ilişki olup olmadığı, böyle bir bağlantı varsa bunun hangi örgütlere nasıl etki ettiği tezin araştırma sorularının başında gelir. Genelde Avrasya, özelde Orta Asya bölgesi SSCB dağıldıktan sonra Rusya'nın SSCB'nin ardılı olarak etkin olma gayretinde olduğu bir alana dönüşmüştür. Tez çalışmasının Kazakistan'a odaklandığı dikkate alındığında çalışmada Rusya ile Kazakistan arasında nasıl bir bağımlılık ilişkisi olduğu, bunun hangi alanlarda kırılma yaşadığı ve ikili ilişkilerin yanında bölgesel yapılanmaya etkisinin boyutunun ne olduğu tezde yanıt aranacak diğer önemli sorulardır. Ayrıca, bölgede kurulan örgütler Rusya güdümlü politikalar izlemek zorunda mıdır, bütün kuruluşların liderliğini, aynı zamanda kurucusu ve garantörlüğünü üstlenen Rusya Orta Asya'daki bütün gelişmelerin tek denetleyicisi midir, yoksa Kazakistan'ın da bu gelişmelere etkin katılımından söz etmek mümkün müdür sorularına da yanıt aranacaktır.

Ekonomik kalkınmasının yol haritasında bölgesel örgütlerin önemli yer kapladığı Kazakistan'ın bu politikasının sınırının ne olduğu, yalnızca örgütlerin yol haritasına sadık kalıp kalmadığı ve bölge dışı üçüncü ülkelerle kurduğu ilişkinin boyutu ve sınırları da tezde yanıt aranacak alt sorulardır. Son olarak Orta Asya bölgesinde temelde ekonomik ve ticari kaygılarla kurulmuş olan bu bölgesel örgütlenmelerin, bölgedeki etkisinin boyutunun yalnızca ekonomiyle mi sınırlı olduğu, yoksa tam tersi ekonomi temel hareket noktası olsa da bütünleşme sürecinin derinleşmesiyle bunun siyasi ve güvenlik alanını da kapsayıp kapsamadığı sorusuna yanıt aranacaktır.

Bu tez çalışmasında, Kazakistan dış politikasındaki ekonomik temellerden yola çıkılarak bölgesel ekonomik kuruluşlarla işbirliği ele alınacaktır. Tezin temel varsayımı, Kazakistan'ın bölgesel ekonomik örgütlerin aracılığıyla Orta Asya bölgesi liderliği üstlenebilmesinde Rusya'nın desteğine ihtiyaç duymasıdır. Ayrıca Kazakistan'ın dış ekonomik politikasına göre bölgesel ekonomik kuruluşlarda Orta Asya bölgesi liderliğini Rusya ile anlaşmalı şekilde sürdürüp sürdüremeyeceği incelenecektir. Bu çerçevede Kazakistan'ın bölgesel ekonomik kuruluşlarla işbirliğinin farklı yönleri araştırılacak ve bunun dış politika üzerine etkisi tartışılacaktır. Benzer biçimde diğer Orta Asya devletlerinin Kazakistan ile kurdukları ilişki, bu örgütler üzerinden anlaşılmaya çalışılacaktır. Kazakistan'ın jeopolitik ve stratejik konumunun özelliği ve bunların verdiği avantajlar da incelenecektir. Ünlü ABD'li stratejist Zbignev Bjezinski'nin açık denizlere çıkış yolu olmadığı için "kara delik" olarak tanımladığı bu bölgede Kazakistan'ın ekonomik açıdan güç kazanmasına dikkat edilecektir.

Ülkesel kalkınmada ekonomi, toplumsal yapı ve kurumsallaşma geçmişi temel belirleyenlerdir, ancak bu faktörler kadar uluslararası ticari ilişkilerde belirleyici bir nitelik taşır. Dış ticareti az gelişmiş bir ülke için ülkede kullanılmayan hammaddelerin doğru değerlendirilmesi çok önemlidir. Uluslararası piyasayla etkin bir bağ kurmak da ülkenin ekonomik atılımı için teşvik edici bir nitelik taşır.

Tez Orta Asya'da yer alan Kazakistan üzerine odaklanmaktadır. Orta Asya bölgesinde faaliyet göstermekte olan en önemli ekonomik oluşumlardan yola çıkarak Kazakistan'a değinilecektir. Özellikle bu çerçevede Rusya ile Kazakistan işbirliğinin önemine dikkat çekilecektir. Ayrıca Orta Asya başta olmak üzere eski Sovyet coğrafyası ve Çin'i de kapsayacaktır. Dahası küresel güçler olarak tanınan ABD ve AB ülkeleri ile ilişkileri de ele alınacaktır. Kültürel ve özel bağı olduğu açıkça söylenebilen Türkiye ile de ekonomik ve diğer boyutlardaki ilişkileri de araştırılacaktır. Dönem olarak ise Kazakistan'ın bağımsızlığını kazandığı 1991'den 2013'e geçen zaman dilimi ele alınacaktır. Bölge dışı ekonomik örgütlerle (DTÖ benzeri), bölgedeki ekonomik işbirliğine yönelik olmayan girişimler (KGAÖ gibi) çalışma konusunun dışında bırakılacaktır.

Tezin hazırlanması sürecinde, uluslararası ilişkiler disiplinindeki herhangi bir yaklaşıma bağlı kalınmadan, söz konusu sorun siyasal tarih perspektifinden ele alınacaktır. Bu amaçla, yayınlanmış olan genel olarak Rusça, Kazakça, Türkçe ve İngilizce kaynaklardan yararlanılıp internet erişiminden de destek alınacaktır.

Tezin kapsamı dikkate alındığında bölgesel örgütlerin temel hareket noktası olduğu söylenebilir. Bu bağlamda tez kapsamında incelenen bölgesel ve küresel örgütlerin resmi internet sitelerindeki bilgilerden faydalanılacaktır. Ekonomi ve enerji alanı benzer biçimde tezde kendisine yer bulacaktır. Bu iki faktöre dair analiz

yapılırken ciddi oranda verilerden faydalanılacaktır. Bu çerçevede OPEC, Kazakistan Enerji ve Ekonomi Bakanlıkları, Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası (DB), Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), Rusya Enerji Bakanlığı verilerinden faydalanılıp, özellikle teyit edilmiş rakamların kullanımına özen gösterilecektir. Çalışma boyunca Kazakistan Milli Kütüphanesi, Ankara Üniversitesi Kütüphanesi, Gazi Üniversitesi Kütüphanesi, Milli Kütüphane’de çalışma yapılacaktır. Ayrıca çeşitli araştırma ve uygulama merkezlerinde araştırma sırasında edinilen izlenimler üzerinden Kazakistan’la ilgili genel değerlendirmeler verilmeye çalışılacaktır. Kazakistan, Türkiye, Rusya ve Orta Asya devletlerinin resmi internet sitelerinden elde edilen belgelerden de yararlanılacaktır.

Çalışmanın temel terimlerinden ilki, Kazakistan’ın da yer aldığı Orta Asya’dır. İngilizce ve Rusçasında “Merkezi Asya” olarak kullanılmasına rağmen terimin Türkçe kullanımı tercih edilecektir. Çalışmada ayrıca uluslararası örgütlere ilişkin kavram ve terimler ayrıntılı biçimde tanımlanacaktır. Bölgede yer alan Avrasya Ekonomik Topluluğu (Eurasian Economic Community, AVET), Bağımsız Devletler Topluluğu (Commonwealth of Independent States, BDT), Ekonomik İşbirliği Örgütü (Economic Cooperation Organization, EİT), Şanghay İşbirliği Örgütü (Shanghai Cooperation Organisation, SCO, ŞİÖ) ve üç devletin Gümrük Birliği gibi örgüt/oluşumlar ile Kazakistan’ın ilişkileri incelenecektir.

Tez, Avrasya bölgesinde SSCB’nin dağılması sonrasında küresel dinamiklerle paralel olarak ortaya çıkan küresel ve bölgesel örgütlenmelerde yer almanın bu tarz bütünleşme projelerinin desteklenmesinde Kazakistan’ın üstlendiği rol ve Astana’yı bu yapılarda etkin olmaya iten faktörlerin net biçimde açıklanmasını hedeflemektedir.

Bu tez üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Kazakistan'ın bağımsızlık sonrası izlediği dış politikası incelenecektir. Orta Asya bölgesinin ekonomi bakımından en önemli bir gücü olarak algılanan Kazakistan hem küresel güçlerle hem de komşu devletlerle işbirliğini aksatmadan sürdürebilmesi ve özellikle de dış politikasının ekonomik boyuttaki önem verdiği projelerine yer verilmesinden bahsedilecektir. Küresel güçler ABD ve AB, komşuları Rusya ve Çin ile yeni bir fırsat olan Türkiye ile Kazakistan'ın ilişkileri üzerinde özellikle durulacaktır.

İkinci bölümde, Orta Asya bölgesinde ekonomik örgütlerin oluşumu ve önemine değinilecektir. Bu çerçevede ekonomik işbirliğinin yanı sıra bölgesel bütünleşme çabaları da incelenecektir. EİT, AVET, ŞİÖ'nün ekonomik boyutu, Rusya, Kazakistan ve Belarus'un Gümrük Birliği ve Orta Asya bölgesi entegrasyonunun mantıklı ve başarılı sonucu olarak tanınan bölge entegrasyonunun son aşaması, Avrasya Birliği'nin kuruluşundan bahsedilecektir.

Üçüncü bölümde, Kazakistan dış politikasındaki bölgesel ekonomik kuruluşların ekonomik temelleri üzerinde durulacaktır. Genel olarak Kazakistan'ın belirlediği dış ekonomik politikasına uygun biçimde bölgesel ekonomik kuruluşlarla işbirliği, bu işbirliğinde ortaya çıkan sorunları, elde edilen başarıları ve geleceğe yönelik beklentileri ele alınacaktır. Özellikle değinilecek olan konu da Kazakistan'ın bu kuruluşlar aracılığıyla bölgede ekonomik liderliği üstlenmesi yolunda elde ettiği başarı ve sonuçlar olacaktır.

Tez iki varsayımı sınayacaktır. Birincisi Rusya'nın Orta Asya ve özellikle Kazakistan üzerindeki etkisi bölgesel ekonomik girişimlerde belirleyici rol oynamasına yol açmaktadır. Rusya, AVET çerçevesinde ticareti yavaşlatmaktadır. Bu sebeplerden dolayı Kazakistan başka pazar yolları aramak zorunda kalmaktadır.

İkinci varsayım ise, bölge devletlerinin ekonomik anlamda zayıf yapılaşımın bölgedeki entegrasyon sürecini olumsuz yönde etkilediğidir. Bölgede ekonomik entegrasyonun yavaşlaması genel olarak bölge ekonomisinin gelişmesi ve ilerlemesini engellemektedir. Ayrıca Orta Asya devletlerinin ekonomik yapısının türdeşliği de sorun yaratmakta, rekabeti güçlendirmekte, çelişki ve çıkar çatışması doğurmaktadır. Bölge ülkelerinin genel olarak hammadde üreticisi olması da ayrı bir sorundur. Özbekistan ve Türkmenistan'da devlet kontrolünün baskın olduğu düşünülen ekonomik modelden farklı olan Kazakistan ve Kırgızistan ise daha serbest bir ekonomik modele sahip ve söz konusu bu durum hem ticari ilişkilerin yoğunluna zarar vermekte hem de potansiyel entegrasyon süreçlerini sekteye uğratmaktadır.¹ Ayrıca Tacikistan BDT prensiplerine uymamaktadır. Türkmenistan da uzun zamandır kendine kapanık kalan ülkedir. Ukrayna ise AB yanlısı politika izlemesinden dolayı iki ateş arasında sıkışıp kalmaktadır. Bu sorunların Kazakistan'ın bölgede ekonomik liderlik yapmasına engel olup olmadığı sorusu araştırmada izleyeceğimiz ana hattı oluşturacaktır.

Kazakistan Sovyet sonrası coğrafyadaki gelişmelerin merkezinde yer alan büyük bir devlettir. Bu bölgede son yirmi yıl içerisinde yeniden yapılanma söz konusudur. Bu yapılanmanın temel belirleyicisi ekonomik alandır. Bölgedeki ekonomik işbirliği/bütünleşme çabalarına göre uygulamakta oldukları dış politikaları bölgeyi anlamak için önemli bir çalışma alanıdır. Bu nedenle gerek Kazakistan'ın izlediği dış politika gerekse bölgedeki ekonomik işbirliğine katkısı incelenmeye değerdir.

¹ Bahar Şanlı, "Ekonomik Entegrasyon Teorisi Çerçevesinde Avrasya Birliği'nin Olabilirliği", edergi.atauni.edu.tr/index.php/IIBD/article/view/3756/3585, 2010, s. 26, 14.06.2014.

I. BÖLÜM

BAĞIMSIZLIK SONRASI KAZAKİSTAN VE DIŞ POLİTİKASI

Kazakistan 1991 yılı eski SSCB'den bağımsızlığını BDT ülkeleri arasında en son kazanan ülkedir. Kazakistan'ın yerleşimi, doğal kaynakları ve tarihi bağları nedeniyle SSCB içerisindeyken bile Rusya ile farklı bir bağa sahip olmasını sağlamıştır.

Kazakistan, bölgede ve dünyada güvenilen, istikrarlı bir devlet olma yolundadır. 21. Yüzyıl, Kazakistan için dönüşüm ve refah dönemidir. Tarihi İpek Yolu'nu yeniden canlandıran projeler, tamamlanan petrol ve doğalgaz yatırımları ülkenin ihracat gelirlerini arttırması Kazakistan'ı hızlı bir değişim ve ekonomik kalkınmaya götürebilmektedir. Ekonomik açıdan bağımsız olan ülke siyasi açıdan da daha özgür hareket edebilmesi için dış politikasını da ona göre şekillendirmektedir. Kazakistan'ın temel amacı bölgede uzun vadeli aktif ve dengeli bir politika izlemek, ekonomik olarak güçlenmektir. Bu amaçla Rusya, Çin, ABD, AB ve Türkiye ile işbirliğinin geliştirilmesi ve en önemlisi de bölgede ekonomik liderliği üstlenmesi olarak değerlendirilmektedir.

Kazakistan'ın jeopolitik olarak Avrupa ve Asya arasında yer alması, geniş yüzölçümü ve zengin doğal kaynaklarının varlığı günümüzde dış politikasının belirleyici unsurudur.² Kazakistan, çıkarlarının gerektirdiği şekilde hem Avrupa-Atlantik, hem Asya-Pasifik bölgesiyle ilişkilerini geliştirme çabasındadır.³

² P. Gregory, R. Stuart, **Soviet and Post Soviet Economic Structure and Performance**, Massachusetts, Addison Wesley, 1997, s. 439.

³ Ж. Ибрашев, Е. Енсебаева, “ЕС и Казахстан: Динамика Торгово-Экономических Отношений”(AB, Kazakistan: Ticari Ekonomik İşbirliğin Dinamigi), **Центральная Азия и Кавказ**, c.1, n.25, 2003, s. 13-17.

ABD, Ortas Asya ve Kazakistan’da genel olarak Rusya, Çin ve İran gibi ülkelerle çekişme halindedir. Bu rekabette etkin enerji şirketlerinden faydalanan Washington başta Exxonmobil, Chevron gibi enerji şirketleri ve sivil toplum örgütlerine sponsor olarak bölgede elini güçlendirmeye çalışmaktadır.⁴ Buna karşın SSCB’nin ardılı olan Rusya bu faktörü ve tarihsel mirası iki biçimde lehine çevirmeye çalışmaktadır. İlk olarak Astana ve Moskova arasında SSCB’yle birlikte yerleşik hale gelen ekonomik ve ticari faktörler kullanılmaktadır. İkincisi yine söz konusu tarihsel bağların ürünü olan ve hali hazırda Kazakistan’da yerleşik halde bulunan Rus nüfusunu Rusya’yla Kazakistan ilişkilerinin geliştirilmesinde bir politik koza dönüştürmektedir.⁵

Bu bağlamda Kazakistan, bağımsızlığından bu yana tüm dünya güçleriyle dengeli ve daimi bir ilişki kurmak için çaba göstermektedir. Bunu yaparken de Rusya ile olan geçmişteki bağlarını koparmamaya ve işbirliği içinde kalmaya çalışmaktadır.

SSCB dağıldıktan sonra eski Sovyet Cumhuriyetler Birliği (ESCB) ile farklı bütünleşme projeleri gündeme gelmiştir. Ancak bölgede güçlü bir birlik kurma fikrin ilk olarak Nazarbayev tarafından 29 Mart 1994’te Moskova’daki M.V. Lomonosov üniversitesindeki söyleyişinde sunmuştur.⁶ İlk olarak bölge ülkeleriyle yeni bir bütünleşmenin kapısını aralayan bu oluşumlardan Rusya ve Çin önderliğinde kurulan ŞİÖ ve Kazakistan’ın önayak olduğu Avrasya Birliği’nin, yakın gelecekte ABD’nin tek kutuplu dünya düzenine son verebileceği ve ikinci bir kutup olarak

⁴ Fırat Purtaş, “Kazakistan’dan Sivil Toplum Kuruluşları, İç ve Dış Politikaya Etkileri”, **OAKA**, c. 1, n.1, s. 3.

⁵ Purtaş, **a.g.m.**, ss. 3-4.

⁶ **Евразийский Экономический Союз. Вопросы и Ответы. Цифры и Факты** (Avrasya Ekonomik Birliği. Sorular ve Cevaplar. Sayılar ve Gerçekler), Moskova, 2014, s. 10.

yükselebileceği yaygın bir görüştür.⁷ Bu nedenle, tezde, Kazakistan'ın dış politikasını belirlerken hem iç, hem dış faktörlere dikkat edilmesi şarttır. Ayrıca geleneksel bağlara ve yeni fırsatlara da değinilmekte fayda vardır.

1.1. Kazakistan Dış Politikasını Etkileyen İç Faktörler

Kazakistan dış politikasına etki eden iç faktörler, enerji kaynaklarının ihracı ve üretiminde yaşanan sıkıntılar, Kazakistan'da bulunan Rus nüfus, başta Özbekistan olmak üzere Orta Asya'da bulunan Kazak nüfus ve coğrafik faktörler olarak ele alınabilir.

Sahip olduğu enerji rezervi dikkate alındığında Kazakistan'ın gelecekte önemli bir enerji aktörü olacağı söylenebilir. Bununla beraber Kazakistan'ın enerji kaynakları konusunda iki engelden söz edilebilir. İlki, bu kaynaklardan faydalanabilmesi için yüksek oranda yabancı sermayeye ihtiyaç duyması, ikincisi hali hazırdaki transit hatların neredeyse tamamının Rusya topraklarından geçmesidir. Bu faktörler Kazakistan enerji kaynaklarının kısa vadede ülke ekonomisine yeteri kadar katkı sunmasını engellemektedir. Her enerji zengini ülkede yaygın olan genel ekonomik kanı sahip olunan yeteri orandaki rezerv etkin bir biçimde işletilebilirse söz konusu ülke orta vadede ekonomik olarak gelişmiş ülkeler arasında yer alabilir. Bu bağlamda, Kazakistan bazı ulusal ve dış stratejileri belirlemiş ve izlemektedir. Rusya'ya olan ihrac bağımlılığının dengelenmesi için Çin'le ilişkilerin geliştirilmesi, yabancı yatırım için teşvik ve destekleyici stratejilerin uygulanması, Kazakistan'ın söz konusu sorunları aşmak için uyguladığı politikalar olarak gösterilebilir.

⁷ Haktan Birsell, **Dengesiz Güçler Merkezi Avrasya**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2010, s. 34.

Bağımsızlığın ardından Kazakistan'ın karşılaştığı bir diğer sorun, Kazak olmayan nüfusun hızla ülkeden göç etmesidir. Söz konusu unsurlar, sürekli olarak Kazakistan'dan dışarıya göç ederken, bunun tersi biçimde BDT Cumhuriyetleri, Moğolistan, Çin gibi ülkelerde yaşayan Kazakların Kazakistan'a yeniden yerleştirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Nazarbayev yönetimi, Kazakistan'da Kazak nüfusunu arttırmak amacıyla çok dikkatli ve özendirici bir politika izlemektedir. Kazak diasporasına ilgi göstererek, onların anayurtlarına dönmesini sağlayıp, tek bayrak altında toplamaya çalışmaktadır.⁸

Her ne kadar bu tür politikalar devletin iç siyasetiyle ilişkinmiş gibi görünse de, dış politikayı da kucaklayan bir strateji olduğu söylenebilir. Kazak nüfusun çoğaltılması politikası özellikle Çin ve Rusya'ya karşı bir mücadelede aracına dönüşmüştür. Ayrıca, Cumhuriyetin çok uluslu etnik yapısından kaynaklanan tüm engellere rağmen Kazak dili yasası ve Kazak nüfusunu çoğaltma politikası toplumsal yaşamın her alanında kendisini yavaş yavaş hissettirmeye başlamıştır.⁹ Böylece ülkede kazak nüfusu arttırdıkça toplumsal bütünlük sağlanmakta ve Kazakistan'ın daha güçlü bir dış politika sergilemesi sağlanmaktadır.

Kazakistan dış politikasını etkileyen bir diğer iç unsur, çifte vatandaşlık ve bununla bağlantılı olarak Rus faktörüdür. Özellikle Kazakistan'daki kalabalık Rus nüfusun ülke vatandaşlığı ile ilgili Milliyetçi Rus örgütlerinin çevresinde toplanması, dahası hem Kazak hem Rus vatandaşı olarak sosyal ve ekonomik haklarını güvenceye almaya çalışmaları, özetle eski Sovyet döneminden kalma istisnai statülerini korumanın yolu olarak görmeleri Kazakistan için büyük bir sorun

⁸ Kazakistan 2030 Stratejisi, Cumhurbaşkanı'nın Resmi Web Sitesi, www.akorda.kz, 08.09.2012.

⁹ М.Ш. Калиева, "Патриотизм В Новой Системе Социокультурных Ценностей Казахстанского Общества" (Kazakistan Toplumunun Yeni Sistemindeki Sosyo-Kültürel Değerler: Vatanseverlik), **Интеллектуальный Потенциал XXI века: Ступени Познания**, n. 26, 2015, ss. 54-58.

olmuştur. Buna bağlantılı olarak, 1993'te Rusya Dışışleri Bakanı Andrey Kozırev, Cumhuriyet liderlerine Rus azınlıklara ifte vatandaşlık vermeyi kabul etmeleri konusunda diplomatik baskı uygulamıştır.¹⁰ Fakat Nazarbayev bu talebi reddetmişti. Çünkü Türkmenistan ve Tacikistan dışında hiçbir Orta Asya devleti ifte vatandaşlık konusunda Rusya ile bir uzlaşma yapılmasından yana değildi.

Bu konudaki Kazakistan tutumuna rağmen, Rusya ısrarından vazgeçmemiştir. Ocak 1995'te Yeltsin'in Nazarbayev ile imzalayan bir anlaşmayla sorun çözülmüştür.¹¹ Bu anlaşmaya göre, Rusya ve Kazakistan vatandaşları her iki devlette de mülk edinme, serbest dolaşma, sözleşmeler yapma ve isteğe bağlı herhangi bir vatandaşlığa geçmelerine izin verilmiştir.¹²

Kazakistan dış politikasına etki eden bir diğer faktör, başta Özbekistan olmak üzere BDT coğrafyasında bulunan Kazak nüfusudur. Nazarbayev diplomasisi için Özbekistan'ın önemi yadsınamaz bir gerçektir. Özbekistan'ı en yakın kardeş ülke olarak görmüşken, Özbekistan'da yaşayan bir milyondan fazla Kazak nüfusunu da iki ülke arasındaki en sağlam köprü olarak görmektedir.

Kazakistan'ın dış politika stratejisinin ana prensipleri bölge ve dünyadaki gelişmeleri dikkate alan aktif, çok yönlü ve dengeli bir dış politikadır. Bölgedeki çıkar mücadelesi nedeniyle birbirinden çok farklı glerin mücadele alanı olmasına rağmen Nazarbayev'in istikrarı korumadaki aşır hassasiyeti ve dengeli ilişkileri sayesinde Kazakistan'ın ulusal bütünlüğü korunmuş ve herhangi bir karışıklığın çıkmasına izin verilmemiştir. Böylece Kazakistan bağımsızlığından bu yana dış politikasını belirlemedeki dış faktörleri ile i duruma bağlı strateji belirleme ihtiyaı

¹⁰ Сергей Цехмистренко, "Итоги Турне Андрея Козырева по Центральной Азии" (Andrey Kozırev'in Orta Asya'ya Turnesi Sonucu), **Коммерсантъ Gazetesi**, №25, 12.02.1994.

¹¹ Rusya Federasyonu ve Kazakistan Cumhuriyeti Arasındaki Basitleştirilmiş Vatandaşlık Edinme Prosedürü Hakkında Anlaşma, Moskova, 20 Ocak 1995.

¹² A.g.y..

duymuştur. Bölgede entegrasyonu hızlandırmanın temelini ortak tarih ve kültürel bağlara dayandırarak, ekonomi açısından da kalkınmaya destek olabilecek bağları aramaktadır. Eğer Orta Asya ülkeleri birbiriyle entegrasyonu tamamlayamaz ve üst düzeye çıkaramazsa, sömürücü güçler tekrar bölgeye gelir ve yaşadıkları acıları tekrar yaşatabilirler.

Kazakistan dış politikasını ilişki halinde olduğu ülkelerle arasındaki etkileşimi artırma üzerine kurmuştur.¹³ Bu çerçevede hem uluslararası hem de bölgesel pek çok örgüte üye olmuştur. Ancak ülke dış politikasında bulunduğu bölgeyi öncelemektedir. Bununla birlikte Rusya ve Çin gibi iki güçlü komşuya sahip olmak ve ilişkilerini bu komşularını dikkate alarak şekillendirmek, Kazakistan' dış politikasında üzerinde durulması gereken iki unsurdur.

Nitekim Kazakistan-Rusya ilişkileri bu durumun örneğini sunar. İki ülkenin ortak çıkarları gereği birlikte hareket ettiği söylenebilir. Gerek Rusya ile mevcut olan ortak tarihi gerek Kazakistan'da yaşayan Rus nüfus bu ortaklığa zemin oluşturmaktadır. Benzer biçimde enerji kaynaklarının ihracı için Rusya'ya bağımlı olmak da, Astana'nın Moskova'yla olan ilişkilerini de daha hassas bir noktaya taşımaktadır.

Kazakistan'ın Rusya'ya farklı nedenlerle olan bu bağımlılığını Çin'le ilişkilerini geliştirerek dengelemeye çalışmaktadır.¹⁴ Çin, Kazakistan ile sınırı bulunmasının yanında ticari olarak gelişmiş bir işbirliğine sahiptir. İki ülke arasındaki işbirliğinin temeli, enerji kaynaklarının ihracı için gereken hatların inşası etrafında yoğunlaşmıştır. Kazakistan dört yanı karayla çevrili olduğu için elinden

¹³ Yavuz Özdemir, **Kazakistan, Azerbaycan, Türkmenistan ve Özbekistan'ın Enerji Potansiyelleri ve Politikaları**, Atılım üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007, s. 16.

¹⁴ A. Nogayeva, "Kazakistan'ın Denge Arayışı", <http://www.hakimiyetimilliy.org/index.php>, 25.10.2006.

geldiğince enerji transit hatlarını çeşitlendirmek hayatidir.¹⁵ Bu bağlamda ilk ciddi atılım Kazakistan-Çin doğalgaz boru hattıyla hayata geçmiştir. Tıpkı doğu pazarında olduğu gibi Kazak petrolünün Batı pazarlarının yanında farklı bölgelere ulaştırılması, Astana'nın gündeminde üst sırada yer alır.

Kazakistan'ın bir Orta Asya ülkesi olması, özellikle 11 Eylül Saldırısı ardından ABD'nin Orta Asya'da varlığını güçlendirmek için ilişkilerini geliştirmek istediği ülkeler arasında yer almasına neden olmuştur. Ancak ABD Afganistan'a yerleştikten sonra, Bjezinski'nin tavsiyesi üzerine¹⁶ Özbekistan'a yönelmiş ve Kazakistan'la ilişkilerini ikinci plana ittiği görülmüştür.

İlk olarak bölgeye “demokrasiyi yayma” stratejisiyle yaklaşan ABD, 2003'te bazı Kazak yöneticiler için yargı mekanizmasını harekete geçirmiş, yaklaşık bir yıl sonra da demokrat olmamakla ve yolsuzlukla suçladığı buisimlerin ABD'ye girişine yasak getirmiştir.¹⁷ Ancak bölgede zorlaşan rekabet ve "Turuncu Devrimlerin"¹⁸ bekleneni sağlamadığı gibi ABD'ye yönelik tepkiyi pekiştirmesi, ABD'nin bu tutumdan vazgeçip, bölge ülkeleriyle daha sıcak ilişkiler kurmaya çalışmasına yol açmıştır. Bu noktada strateji değiştiren Washington, Kazakistan'a yönelik cezalandırıcı pratiklerden vazgeçerek, iki ülke arasındaki ilişkileri yavaş yavaş geliştirmeye odaklanmıştır.¹⁹

¹⁵ Özdemir, a.g.y., s. 15.

¹⁶ Z. Bjezinski, **Büyük Satranç Tahtası**, çev.: Yelda Türedi, İstanbul, İnkilap Kitabevi, 2005, s.270.

¹⁷ Дело Гиффена: Коррупция в Странах-Коррупция в Казахстане (Giffen Anlaşması: Ülkede Yolsuzluk - Kazakistan'da Yolsuzluk), <http://vlasti.biz/korruptsciya-v-stranah/korruptsciya-v-kazahstane/delo-giffena.html>, 17.09.2011.

¹⁸ 22 Kasım 2004 - Ocak 2005'e kadar Ukrayna'da gerçekleşen devrimdir. Nedeni ise Ukrayna Cumhurbaşkanı seçiminde ilk Yanukoviç'in yenmesiyle, sonradan bu seçimin yanlış yapıldığından dolayı ikinci seçim yapıp, Yüçenko'nun %8 farkla iktidara gelmesiyle halkın ayağa kalkışı idi.

¹⁹ Ж.М.Албудашева, Внешнеполитическая Стратегия США в Центральной Азии (ABD'nin Orta Asya'daki Dış Politik Stratejisi), Al-Farabi Kazak Ulusal Üniversitesi Doktora Tezi, Almaty, 2013, ss. 45-57.

1.1.1. Ulusal Çıkar

Kazakistan 16 Aralık 1991'de bağımsızlığını kazandıktan sonra hızla ekonomik reform politikaları uygulamaya başlamış ve ülkeyi merkezi planlı ekonomiden serbest pazar ekonomisine geçirecek atılımlara başlamıştır.²⁰ Söz konusu bu politikaların kamuda serbestleşme, borçların yeniden yapılandırılması, özelleştirme, bankacılık reformları, fiyat politikası ve ticarete liberalleşme, yatırımları teşvik eden kanunlarını çıkması, vergi ve gümrük konularına odaklandığı görülür.²¹

Bu bağlamda Kazakistan dış politikasının oluşum süreci üç ana döneme ayrılmıştır: Birinci döneme 90'ların başından 1995'e kadar olan bağımsızlık sonrası ilk oluşum dönemi, ikincisi 1995'ten sonra Kazakistan dış politikasının bir gelişme gösterdiği dönemi ve son olarak 11 Eylül Saldırıları sonrası ABD stratejisinde yaşanan kırılmaların da etkisiyle oluşan dönemdir.²² Böylece Kazakistan dış politikasının oluşumu hem ulusal çıkarlar hem de ekonomik çıkarları üzerinde kurulmuş sayılmaktadır.

İlk dönemde Kazakistan'ın dış politikasını etkileyen temel unsurlar sırasında jeo-politik konumu, Çin ve Rusya gibi iki büyük güçle komşu olması, dört tarafının da karaya sınır olması ve ülkede yüzden fazla etnik grubun bir çatı altında yaşaması sayılmaktadır.²³

²⁰ М.А. Биекенов, Механизм Формирования и Содержание Национальных Интересов Казахстана (Kazakistan'ın ulusal çıkarları içeriği ve oluşum mekanizması), <http://repository.enu.kz/bitstream/handle/123456789/3583/mehn-r.pdf>, 19.03.2013.

²¹ Emin Çarıkçı, "Türk Cumhuriyetlerinde Ekonomik Gelişmeler ve Kazakistan Örneği" T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşerliği, Ocak 2002, <http://www.dtm.gov.tr/ead/dtdergi/ocakozel2002/carikci>, 16.09.11.

²² M. Laumulin, L. Muzaparova, D. Kaliyeva, **New Challenges and New Geopolitics in Central Asia: After September 11**, Almaty, KazISS, 2003, s. 152-155.

²³ Албудашева, а.г.у., s. 42.

Buna karşın Kazakistan'ın kuruluş sürecinde askeri olarak zayıf olması, ülkenin ekonomik ve siyasi araçları ön plana çıkaran bir dış politikaya yönelmesine neden olmuştur.²⁴

Kazakistan'ın ilk dönemlerden bu yana amacı dünya toplumuyla bütünleşmek olmuştur. Bu doğrultudaki ülkenin hedefleri sırasında: BDT devletleriyle sıkı işbirliği kurma, uluslararası sistemle bütünleşebilme, demokrasiyi sağlamak ve piyasa ekonomisine dönüşmek için uluslararası örgütlere ve dünya finans kurumlarına üye olmak, ayrıca diğer ülkelerle de ikili ilişkileri geliştirmek sayılmaktadır.²⁵ Nitekim bu dönemde Kazakistan birçok ülkeyle ikili ilişkilerini geliştirmiş ve uluslararası kuruluşlara üye olmuştur. Ayrıca bu dönemdeki Kazakistan politikasını Avrupa ve Asya arasında "Avrasya Köprüsü" olma konsepti üzerine inşa etmiştir.²⁶

Bu dönemin diğer önemli konusu ise Kazakistan'ın toprağında bulunan nükleer silahtan Lissabon Protokolü'ne göre arındırılması olmuştur.²⁷ Ayrıca Kazakistan'ın SSCB'den miras olarak kalan bu silahlardan gönüllü olarak vazgeçmesi dünya devletlerinin ılımlı yaklaşımını kazandırmış ve dünya büyük güçler tarafından güvenliğinin garantörlüğünü kazanmasında yardımcı olmuştur. Bu şekilde Orta Asya bölgesinde ayrıcalıklı bir konum kazanmak Kazakistan'ın yürüttüğü politikasının ulusal çıkarının bir diğer boyutunu oluşturmaktadır.

Ancak ulusal çıkar kavramı sabit ve değişmez değildir. Dünyanın diğer ülkelerinde olduğu gibi Kazakistan'da da ulusal çıkar kavramı sistemsel, bölgesel ve

²⁴ B. Amreyev, **Doğu ve Batı, Kğreselleşme Çağrısı**, İstanbul, Hayat Yayınları, 2011, s. 429.

²⁵ Ж. Ибрашев, Е. Енсебаева, **а.г.у.**, s. 147.

²⁶ Михайл Ульрих, Евразийский Мост: Движение на Встречных Курсах (Avrasya Köprüsü: Bir Çarpışma Rotasında Trafik), <http://thenews.kz/2014/06/05/1603994.html>, 05.06.2014.

²⁷ 22 Mayıs 1992'de Kazakistan toprağında bulunan nükleer silahlardan vazgeçmişti. 1994'te Rusya, ABD, İngiltere, sonradan Çin ile Fransa Kazakistan'ı Güvenlik Garantisi Muhtıra'ya göre koruma altına almışlardı.

küresel gelişmelere göre yeniden şekillenmektedir. 95'ten sonraki dönemde ise, köprü politikasının yerini çok yönlü politikalar almaya başladığı görülür. Bu politikanın temel prensibi dünyanın her yerindeki önemli güçlerle farklı mesafeli ve eşit düzeylerde ilişkiler kurmak olmuştur.²⁸ Bu güçler arasında BDT ülkeleri, Batı, Doğu, Asya, Avrupa ve İslam dünyası da yer almaktaydı. Kazakistan'ın dış politika öncelikleri ise bölgesel işbirliği ve entegrasyon süreçlerini BDT, AVET, ŞİÖ gibi mevcut bölgesel örgütleri kullanarak ikili ilişkileri geliştirmektir.²⁹

Kazakistan Rusya, Japonya, Türkiye, İran ve Hindistan gibi ülkelerle de ikili işbirliği çalışmalarını sürdürmekte olduğu görülür. Ayrıca ulusal sınırların belirlenmesi, Hazar Bölgesi sorunlarının çözümü, devletin eskiden İpek Yolu üzerinde geçiş bölgesi olarak hem gelişmesi hem ilişkileri sıkılaştırması hayati öneme sahiptir. Sınır ötesi ortak su kaynakları sorununun çözümü, dış politikanın ekonomik yönünün de geliştirilmesi ulusal çıkarlarına cevap vermiştir.³⁰ Ayrıca Kazak ürünlerinin dünya pazarına girişinin teşvik edilmesi ve yeni teknolojilerin ülkeye getirilmesi amacıyla bazı sektörlerde ülkeye yabancı yatırımın çekilmesi Kazakistan dış politikasının ana hatlarını oldukça etkilediği görülür.

Üçüncü dönemde ise küresel sistemde ciddi sarsıntı yapan 11 Eylül Saldırısı Kazakistan'ın da dış politikası önceliklerini ve ulusal çıkarını değiştirdiği görülebilir. Güvenlik sorunu ülke gündeminin ilk sırasına yerleşmiş, bölgesel ve ulusal güvenliğin sağlanması, 21. yüzyılın temel tehditlerinden olan uluslararası terörizm ve

²⁸ Statement By H.E. Mr. Idrissov, Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Kazakhstan at the Plenary Meeting of the 69th session of the UN General Assembly, New York, 26 September 2014.

²⁹ M. Rysbekov, Avrasya Ekonomik Topluluğu: Kuruluşu ve Kazakistan'ın Önemi, Master Tezi, Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayını, Ankara, 2005, s. 82-90.

³⁰ Чжао Хуашен, Китай, Россия, США: Интересы, Позиции, Взаимоотношения в Центральной Азии (Çin, Rusya, ABD: Çıkarlar, Pozisyonlar ve Orta Asya ile İşbirliği), **Центральная Азия и Кавказ**, c.5, n.35, 2004, ss. 131-140.

uyuşturucu trafiğiyle mücadele yeni öncelikler olarak dış politikada yerini almıştır.³¹

Bu bağlamda ABD'ye terörle mücadelede tam destek verilmiştir.

Söz konusu küresel ve bölgesel faktörlerin ulusal çıkar tanımına etki etmesinin yanında Nazarbayev Yönetimi ülkenin gelişimi için çeşitli strateji belgeleri ve reform çalışmalarıyla ulusal çıkar tanımını ülke ihtiyaçları çerçevesinde belirlemiştir. Bunlardan biri, Ekim 1997'de Kazakistan halkına yapılan seslenişte dile getirilen “Kazakistan Halkı için Refah, Güvenlik ve Esenlik” olarak adlandırılan veya 2030'a kadar Kazakistan'ın Kalkınma Stratejisi (Kazakistan-2030) olarak da bilinen politikadır.³² Bu politika, ülkenin hızla kalkınmasını, bağımsız ve parlak Kazakistan'ın inşa etmesi için hükümete görevler yüklemektedir. Stratejinin pek çok noktada da başarıya ulaştığı söylenmektedir.³³

1997'de Cumhurbaşkanı'nın halka yaptığı geleneksel seslenişinde “Kazakistan-2030 Stratejisi” temeli ele alındığı ve devamlı olarak yeni hedeflerin konduğu dile getirilmiştir.³⁴ Stratejinin hedefi, Kazakistan'ın bağımsızlığının pekişmesi ve ülkenin her anlamdaki ekonomik kalkınmasıdır. Bunu gerçekleştirebilmek için de dev projeler yapıp programlar yürütülmektedir. Stratejiye göre, Kazakistan egemen, bağımsız bir devlet olarak büyük sosyal, siyasi ve ekonomik reformları gerçekleştirme yolundadır.³⁵

“Kazakistan-2030” Gelişme Stratejisi çerçevesinde Kazakistan Cumhuriyeti'nin 2030'a kadar dünyanın gelişmiş ülkeleri arasındaki yerini alması

³¹ Tabib Huseynov, “Amerikan Dış Politikasının Etkilenmesi: Ulusal Çıkarlar Yanında Etnik Çıkarlar”, **Stradigma.com e-Dergisi**, Haziran 2003, n. 5, s. 11, http://www.stradigma.com/turkce/haziran2003/makale_04.html, 25.06.2011.

³² Kazakistan 2030 Stratejisi, Cumhurbaşkanı'nın Resmi Web Sitesi, www.akorda.kz, 08.09.2012.

³³ Ali Tokul, Nurhat Şakızadaulu, **Kutup Yıldızı**, Almatı, Otırar Kitabevi, 2000, s. 233.

³⁴ Послание Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева Народу Казахстана, Октябрь 1997 г. (Kazakistan Cumhurbaşkanı'nın Halka Seslenişi), www.akorda.kz, 16 Ekim 1997.

³⁵ A.g.y..

hedeflenmiştir.³⁶ Özellikle bu süreçte “50 Gelişmiş Ülke Arasına Girme Hedefi” ulusal çıkar açısından dikkate değer bir örnektir.³⁷ Benzer biçimde 2012’de kabul edilen “Kazakistan 2050” strateji belgesiyle yeni hedefler belirlenmiş ve ulusal çıkar kavramının içeriği güncellenmiştir.

1.1.2. Ekonomik Çıkarlar

Ulusal çıkarın yanında Kazakistan Dış Politikasında incelenmeye değer bir diğer unsur ekonomik çıkar kavramıdır. Kazakistan’ın ekonomik çıkarı, bağımsız bir ekonomi ve siyasi yapının oluşturulmasıdır.³⁸ Ekonomik çıkar kavramı, 2012’de Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev ile Dışişleri Bakanı Erlan İdrisov arasındaki görüşme temelinde şekillenmiştir.³⁹ Buna göre, Kazakistan’a yabancı yatırımın çekilmesi ve bunun hacminin artırılması, dış yatırımları, yüksek teknoloji transferleri teşvik etmek, komşu ülkelerle ikili işbirliğinin sağlanması ve hızla Avrasya entegrasyonunu geliştirmesi söz konusu kavramın temel niteliğini oluşturmuştur. Nitekim İdrisov’un, “Kazakistan 2050” programı çerçevesinde Bakanlığın öncelikli amaçlarından birisinin de EXPO-2017 sergisine bağlı uluslararası işbirliği geliştirilmesi olduğunu ifade etmesi ekonomik çıkar kavramının öncelikleri konusunda fikir vermiştir.⁴⁰ Sorumlu ve güvenilir bir uluslararası ortak

³⁶ Послание Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева Народу Казахстана, 28 Февраль 2007 г. (Kazakistan Cumhurbaşkanı’nın Halka Seslenişi), www.akorda.kz, 28 Şubat 2007.

³⁷ Canseyit Tüymebayev, **Nursultan Nazarbayev**, Ankara, MRK Baskı Hizmetleri, 2013, s. 184.

³⁸ Указ Президента Республики Казахстан «О Стратегии Индустриально-Инновационного Развития Республики Казахстан на 2003-2015 годы» от 17 мая 2003 года ("2003-2015 için Kazakistan Sanayi ve Yenilik Geliştirme Stratejisi Üzerine" Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Kararnamesi).

³⁹ Глава Государства Нурсултан Назарбаев Принял Министра Иностранных Дел Ерлана Идрисова (Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev Dış İşleri Bakanı Erlan İdrisov ile Görüştü), www.akorda.kz, 18.02.2013.

⁴⁰ A.g.y..

olma gayreti içindeki Kazakistan için bağımsızlıktan bu yana oluşturmaya çalıştığı dış politikasına hız kazandırmıştır.⁴¹

Bu çerçevede Kazakistan'ın ekonomik çıkarının temelini rekabet üzerine kurulu güçlü bir serbest piyasa ekonomisi olduğu söylenebilir. Kazakistan'ın söz konusu faktörler ışığında sahip olacağı güçlü ekonomiyle bölgesel olarak kurulacak ekonomik bütünleşme projelerinin gücü arasında paralellik kurulduğu görülmektedir. Bu bağlamda Kazakistan gelecek dönem için kapsamlı bir program yapmıştır.⁴² Söz konusu program yalnızca Kazakistan'ın ekonomik önceliklerini sıralamamış, aynı zamanda bu hedeflere ulaşmak için izlenebilecek yol haritasını da sunmuştur. Buna göre ilk olarak Astana, Almatı, Çimkent, Aktobe, Aktau şehirleri devletin en büyük finans merkezleri haline getirilmesi planlanmaktadır.⁴³ İkincisi, ülke ekonomisinin sıkı bir denetimden geçirilerek yatırıma ihtiyaç duyan sektörlerin tespitidir. Söz konusu hedefe ulaşmak için iki aşamalı bir yol haritası hazırlanmıştır. Birincisi, 2011-2012 yılında bölge ekonomisini denetlemesidir.⁴⁴ Bu da en çok gelişmeye ve yardıma ihtiyaç duyulan sektörleri belirlemeyi içermektedir. İkincisi ise, 2013-2020 yılında ilk aşamada yapılan sonuçlara göre harekete geçmektir.⁴⁵

Yabancı ve yerel yatırımları hem devletin hem de bölgenin sosyo-ekonomik durumunu geliştirmek için çekilmeye devam edilecektir. Böylece, Kazakistan'ın içe

⁴¹ Е.Ф.Троицкий, Внешняя Политика Казахстана: Формирование И Развитие (1992–2000 гг.) (Kazakistan Dış Politikası: Oluşumu ve Gelişimi), **История, bilimsel baskısı**, c.327, n. 574, 4 Nisan 2010, ss. 94-99.

⁴² Концепция Внешней Политики Республики Казахстан на 2014 – 2020 годы (2014-2020 yılları için Kazakistan'ın Dış Politika Konsepti, 741 Numaralı, 21 Ocak 2014 tarihinde Onaylanan Kazakistan Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi), Astana 2014, ss.1-13.

⁴³ Стратегия Индустриально-Инновационного Развития Республики Казахстан на 2003-2015 годы, (May 17, 2003 tarihli Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Kararı ile Onaylanan 2003-2015 için Kazakistan Sanayi ve Yenilikçilik Geliştirme Stratejisi).

⁴⁴ **A.g.y.**

⁴⁵ Оналбек Абралиев, Экономические Аспекты Регионального Развития Республики Казахстан (Kazakistan Bölgesel Gelişiminin Ekonomik Boyutu), <http://sibac.info/index.php/2009-07-01-10-21-16/5068-2012-11-27-12-29-15>, 27.11.2012.

ve dışa doğru gelişme planı, bölgedeki ekonomik gelişmeyi hızlandırmaya yönelmektedir.⁴⁶

Kazakistan dış politikası, ekonomik çıkar çerçevesinde tanımlanan hedeflere ulaşmak için bazı strateji ve politikalar izlemektedir. İlk olarak Kazakistan ülkede ekonomik bağımsızlığı sağlamak ve istikrarı sürdürmek için küresel güçlerle ilişkilerinde dengeli ve tarafsız davranmaya dikkat etmektedir.⁴⁷ Nazarbayev belirttiği gibi, Kazakistan 21. yüzyılın tehditleri karşısında uzun vadeli ulusal ve ekonomik çıkarlarını koruyabilmek için Rusya, Çin, ABD ve AB arasında aktif, dengeli ve çok yönlü bir dış politika izlemeye çalışmaktadır.⁴⁸

Bölgedeki güçlerden birinin tek başına etkisini arttırması ihtimaline karşı tek tarafa bağımlılığı önlemek için, tüm güçlerle dengeli ilişkiler kurmaya çalışan Kazakistan'a bu politikası uluslararası alanda hareket kabiliyeti sağlayabilir.

Kazakistan'ın dış politikasının özelliği ilkelere dayalı olmasıdır. Uzun vadeli amaçlara ulaşmak için temel çıkarlara esneklik ile sağlamlık ve aynı zamanda dengelilik, eşit mesafede durmak ve önceden tahmin edilebilirliği sağlama amacı olduğu belirtilmiştir.⁴⁹ Bu özellikler Kazakistan'ın siyasi ve ekonomik konumuna daha uygun olmaktadır.

Kazakistan'ın Orta Asya devleti olarak dış politika araçlarıyla küresel ve bölgesel düzeyde kendi konumunu ve saygınlığını güçlendirmesi gerektiği

⁴⁶ **Bölgesel Ekonomi**, Moskova, G.V. Plehanov adındaki REU, 2010, s. 21.

⁴⁷ A. Kara, **Avrasya'nın Yükselen Yıldızı Kazakistan**, İstanbul, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2011, s. 99.

⁴⁸ **Политика США в Средней Азии (ABD'nin Orta Asya Politikası)**, Almatı, TSAPI, F. Ebert Fonu, 2003, s. 104.

⁴⁹ К. Токаев, **Внешняя Политика Казахстана в Период Становления Нового Мирового Порядка (Yeni Dünya Düzenindeki Kazakistan'ın Dış Politikası)**, Дипломатическая Академия, Институт Актуальных Международных Проблем, Министерства Иностранных Дел России, Доктора Tezi, Moskova, 2001, ss.1-263.

vurgulanmıştır.⁵⁰ Bu doğrultuda da Kazakistan'ın dış politikasının öncelikleri vardır.⁵¹ Kazakistan'ın diplomasisi Eski Sovyet Birliği Cumhuriyetleriyle ekonomik ilişkilerini geliştirmek için çaba sarf etmektedir. Bu politika iki düzeyde gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Birincisi, ikili ilişkilerin geliştirilmesidir. İkincisi ise, BDT'nin başarısız bir birlik olmasının önlenmesidir. Üyelerinin daha aktif hale gelmesi amacıyla büyük misyonların üstesinden gelebilen bir topluluğa dönüşmesi yönündeki faaliyetlerin artırılması amaçlanmaktadır.

Kazakistan'ın entegrasyon ve çok taraflı işbirliği politikasının temelinde ekonomik ve siyasi hedefleri vardır. Astana'nın AVET ve ŞİÖ'ye aktif katılımı bu durumun örneği olarak görülmektedir.⁵²

Kazakistan'ın dış politikası dinamik bir kavram olan ekonomik çıkardan doğrudan etkilenmektedir. Coğrafi yerleşim, ulusal çıkarılar, küresel gelişmeler, teknolojik atılımlar ülkenin ekonomik yapısını, ekonomik çıkar kavramını etkilemektedir. Dolayısıyla Kazakistan uluslararası ekonomik işbirliğindeki düzenlemelerini kendi çıkarı için bölgesel işbirliği de yaparak gerçekleştirmektedir. Fakat bölgesel işbirliği yapmakta olduğu Orta Asya devletlerinin dış politikasındaki ekonomik çıkarların ana hatları hiç değişmemektedir.⁵³

⁵⁰ Токаев, 2001, **a.g.y.**

⁵¹ Внешняя Политика Казахстана: Приоритеты и Обязанности (Kazakistan'ın Dış Politikası: Öncelikler ve Vazifeler), **Казахстанская Правда Gazetesi**, 22 Ekim 1994.

⁵² Н. Исингарин, **10 Лет СНГ: Проблемы, Поиск, Решения** (BDT'nin 10 yılı: Problemler, Araştırmalar, Çözümler), Almatı, OF "BİS", 2001, s. 250.

⁵³ Какен Камзин, Многовекторная Политика Казахстана и СМИ, Внешняя Политика Страны и Пресса (Kazakistan Dış Politikasının Çoktaraflılığı), http://www.unesco.kz/massmedia/pages/5_1.htm, 17.06.2013.

1.2. Küresel Öncelikler

Kazakistan dış politikası ulusal ve ekonomik çıkar çerçevesinde şekillenmektedir. Söz konusu iki çıkar alanı daha da öncede belirtildiği gibi Kazakistan'ın gerek bölgesel olarak gerek küresel olarak dünya üzerindeki etkili aktörlerle ilişki kurmasını gerekli kılmaktadır. Küresel anlamda Kazakistan dış politikasında önemli yere sahip iki aktör olarak Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile Avrupa Birliği'ni (AB) görmektedir. Bu bağlamda ABD ve AB'nin Kazakistan Dış Politikasındaki konumuna değinmek yerinde olacaktır.

1.2.1. Amerika Birleşik Devletleri

ABD-Kazakistan arasındaki diplomatik ilişkiler Kazakistan'ın ABD tarafından resmen tanındığı 25 Aralık 1992'den beri sürdürülmektedir. ABD'nin Kazakistan'la kurduğu ilişkinin temel yönlendirici faktörü, Washington'un genel olarak Avrasya, özelde Orta Asya bölgesine yönelik amaç ve hedeflerdir. Bu hedefler: ABD demokrasisi ve yaşam tarzını korumak için küresel sistemin teknolojik ve ekonomik lideri olarak kalmak, Avrasya'nın tek bir siyasi ve askeri gücünün etki sahası ya da egemenliği altına girmesini önlemek, bölgede küresel enerji piyasasının ihtiyaçlarıyla birlikte enerji güvenliği sağlamak, Üçüncü Dünya ülkeleri arasından statükoyu bozabilen radikal bir gücün çıkmasını ve kitle imha silahlarının yayılmasını engellemek olarak tanımlanabilir.⁵⁴

Kazakistan'ı ABD için önemli kılan unsurların başında ülkenin sahip olduğu zengin enerji kaynakları gelmektedir. Kazakistan dış ticaret verileri dikkate

⁵⁴ A. Nogayeva, *Orta Asya'da ABD, Rusya ve Çin Stratejik Denge Arayışları*, Ankara, USAK Yayınları, 2011, ss. 184-208.

alındığında petrolün en önemli ihraç ürünü oluğu söylenebilir.⁵⁵ Nitekim Kazakistan'ın potansiyeli karşından Soğuk Savaş'ın ardından önde gelen ABD menşeli petrol şirketlerinin hem Kazakistan hem de Hazar bölgesine yerleşme gayreti içinde olduğu görülmektedir.⁵⁶

ABD'nin Avrasya bölgesinde bu kadar hızlı ve kapsamlı bir enerji politikası izlemesinin temelinde endüstriyel üretim ve tüketim ekonomisini sürdürebilmek için enerji ve özellikle ucuz ve önemli ölçüde petrol gereksinimi vardır.⁵⁷ Dolayısıyla petrolün çıkarıldığı bölgelerin ve devletlerin, petrolün nakil ve ihraç yolu üzerinde bulunan ülkelerin, petrol akışı ve fiyatının kontrol altında tutulması hayati önem taşır.

ABD, ülkesindeki petrolün tükendiği takdirde tamamen dışa bağımlı bir ülke olacağı beklenmektedir.⁵⁸ Bundan dolayı ABD petrol üreten ülkelerle her türlü işbirliğinde bulunmaya hazırdır. Bu durumu Kazakistan'ın kullanabilmesi ülkenin dış politika stratejisine yansımaktadır.

ABD'nin ihtiyacı duyduğu enerji kaynaklarını güvenli, ucuz ve çeşitli yollardan getirilmesi için çok yönlü politikalar geliştirmektedir.⁵⁹ Böylece ABD, 1947 senesinden sonra Orta Doğu petrolü üzerinde önemli rol üstlenmiş ve bu bölgedeki petrolü yıllardır kullanmıştır.⁶⁰ ABD yönetimi güçlü ekonomisini uzun yıllar ayakta tutmak ve süper güç olarak kalmasını sağlamak için “Yeni Dünya Petrol

⁵⁵ **Doing Business with Kazakhstan**, Prepared by the Almaty office of McGuireWoods LLP, 05.01.2010.

⁵⁶ Е.Ф. Троицкий, "Политика США в Центральной Азии (1992–2004 гг.)" (Orta Asya'da ABD Politikası), Томск, **Изд-во ТГУ**, 2005, s. 1-27.

⁵⁷ Алдубашева, **a.g.y.**, ss. 45-57.

⁵⁸ Ş. Üşümezsoy, **Petrol Şoku ve Yeni Orta Doğu Haritası**, İstanbul, İleri Yayınları, 2006, s. 15.

⁵⁹ Владимир Карякин, “Политика США на Ближнем и Дальнем Востоке: Новые Подходы и Застарелые Проблемы” (ABD'nin Orta Doğu'daki Politikası: Yeni Yaklaşımlar ve Eski Problemler), **Центральная Азия и Кавказ**, с. 13, n. 10, Moskova 2010, ss. 90-99.

⁶⁰ **A.g.m.**

Düzeni” isimli uzun dönemli bir politika uygulamıştır.⁶¹ Bu politikanın uygulanması sırasında terörle mücadele, ülkeye demokrasi, insan hakkı ve özgürlükleri getirme gibi söylemler de bulunmuştur.⁶²

Dünya petrol rezervlerinin yarıdan fazlası Körfez ülkeleri elinde bulundurmaktadır.⁶³ ABD petrol ithalatının bir kısmını sağladığı Orta Doğu kaynaklarının dünya pazarına en önemli çıkış noktası olarak bilinen Basra Körfezinin kontrolünü ele alabilmesi için askeri güce dayalı bir politika uygulayarak 1. Körfez Savaşı, Irak’ın işgali ve Afganistan’a müdahale gibi operasyonlar gerçekleştirmiştir.⁶⁴

ABD, Basra Körfezinden itibaren başlattığı stratejisini doğal gaz ve petrol ticaret yollarına politik biçimde yaymaya çalışmıştır.⁶⁵ Bu amaca yönelik gerek Orta Doğu, gerekse Orta Asya-Hazar bölgelerinde askeri üsler oluşturmuştur.⁶⁶ ABD’nin enerji kaynakları kontrol etmesine yönelik böyle bir politikayı sürdürmesinin bir diğer amacı ise Çin, Hindistan ve AB gibi gelecekte olası rakiplerinin bölge kaynaklarına ulaşımını da kendi kontrolü altına alabilmesidir.⁶⁷

⁶¹ Александр Цуварян, “Энергетические Отношения на Ближнем Востоке” (Orta Doğu’daki Enerji İlişkiler), **Обозреватель-Observer**, n.1, 2014, ss. 74-77.

⁶² Ç.K. Yüce, **Kafkasya ve Orta Asya Enerji Kaynakları Üzerinde Mücadele**, İstanbul, Ötüken Yayını, 2006, s. 16.

⁶³ О.Б.Брагинский, “Нефтегазовый Комплекс Мира” (Dünya Petrol ve Gaz Kompleksi), **Издательство Нефть и Газ**, РГУ Нефти и Газа им. И.М.Губкина, Moskova, 2006, s.206, ss.1-526.

⁶⁴ H.N. Bayraç, H. Aras, **Dünya’da ve Türkiye’de Sürdürülebilir Doğalgaz Politikaları**, Ankara, TMMOB Makine Mühendisleri Odası, Uluslararası Doğalgaz Kongresi ve Sergisi Bildiri Kitabı, 2007, s. 74.

⁶⁵ Tayyar Arı, **Irak, İran, ABD ve Petrol**, Güncellenmiş 2. baskı, İstanbul, Alfa Yayınları, 2007, ss.257-258.

⁶⁶ Мехман Гафарлы, **Возможный Регион Размещения Американских Военных Баз - Район Каспийского моря** (ABD askeri üslerinin muhtemel Bölge dağıtım - Hazar Denizi Bölgesi), <http://www.fergananews.com/articles/3095>, 18.08.2004.

⁶⁷ A.g.y..

Fakat ABD'nin Avrasya'daki hedeflerini etkileyebilecek üç önemli güç olarak AB, Rusya ve Çin görülmektedir.⁶⁸ Bu güçlerin ayrı ayrı ABD'ye bir iş açacak gücü yok, fakat üçü veya ikisi arasında oluşabilen bir ittifak ABD açısından tehlikeli olabilir. Örneğin, son dönemde ŞİÖ'de ortaya çıkan Çin ve Rusya yaklaşması bu şekilde değerlendirilebilir. AB'nin güçlü ekonomik yapısı ve NATO'dan bağımsız bir savunma kimliği arayışı, Rusya'nın nükleer gücü ve Putin yönetimindeki bölgede yeniden etkili olma çabaları, Çin'in hızla artan ekonomik rekabet gücü, nüfusu ve askeri gücü ABD'yi yeni stratejiler aramaya zorlamaktadır.⁶⁹

ABD ve diğer güçler arasındaki mücadele açık bir savaşa dönüşmekten uzak ve mücadele daha çok politik ve ekonomik manevralarla yapıldığı söylenebilir. 11 Eylül Saldırısı ABD'nin birçok alanda uluslararası terörizmi önlemek adına alması gereken önlemleri arttırmış, sahip olduğu ekonomik ve siyasi gücü, modern silah teknolojisi ile dünyanın çeşitli bölgelerindeki üsleri ve müdahale yeteneği bakımında siyasi arenada üstün hakları kazandırmıştır.⁷⁰ Fakat Bjezinski'ye göre, ABD'nin güce ve küresel iktidara sahip olma otoritesi yok ve bunun aksine BM'de giderek artan küresel otoriteye kavuşmasına rağmen, etkin bir küresel güçten yoksun olduğu görülebilir.⁷¹

Dünyada yer alan enerji mücadelelerin en önemli aktörlerinden biri ABD'dir. En büyük ekonomiye ve gelişmiş sanayiye sahip olan ABD, her yıl ciddi oranda

⁶⁸ Barış Adıbelli, **Avrasya Jeopolitiğinde Büyük Oyun**, İstanbul, IQ Kültür Sanat yayıncılık, 2008, s. 21.

⁶⁹ Rainhold Nibur, Пути Глобального Лидерства США: Строительство Национальных Государств (ABD'nin Küresel Liderlik Yolları: Ulus-devletlerin Kuruluşu), <http://mgimo.ru/files/116766/06f5531c0ffca73db4a9ff092f0ae924.pdf>, ss.1-26, (23.07.2014.)

⁷⁰ M. Мамаев, А. Королев, “Американская Трагедия” (Amerikan Trajedisi), **Liter**, n.13, Eylül 2011, s.4.

⁷¹ Bjezinski, **a.g.e.**, s. 199.

artan bir enerji tüketimindedir.⁷² Bundan dolayı ABD'nin enerjiyi elde etme yöntemi ülkenin geleceği için bir güvenlik sorunu olarak ele alınmaya başlandığı görülebilir.

Kazakistan'ın sahip olduğu zengin enerji kaynakları dikkate alındığında Avrasya özelinde ABD açısından Astana'nın uygun bir tedarikçi olarak ele alınması mümkün ve ABD enerji politikalarında Kazakistan'ın özel bir yeri olduğu söylenebilir. Sonuç olarak, Kazakistan bu bağlamda ABD için hayati önem taşımaktadır. Enerji kaynaklarını taşıma sektöründe oldukça bağlayıcı anlaşmalarla işbirliği yapılmaktadır. Bunlardan dolayı Kazakistan ABD etkisi altında kalmamak için AB, Rusya ve Çin gibi büyük güçlerle ekonomik ve dostluk ilişkileri devam ettirerek ABD'yi dengelemeye çalıştığı görülebilir.

1.2.2. Avrupa Birliği

AB'nin Orta Asya Bölgesindeki en önemli ticari ortağı Kazakistan'dır.⁷³ 2009-2011 yılları için geliştirilen "Avrupa Yolu" adlı yeni stratejik programı kabul edilmiştir.⁷⁴ Bu program Avrupa ülkeleri ile Kazakistan işbirliğinin yalnızca teknoloji ve enerji yöntemlerindeki gelişmelere değil, insani boyuttaki ve yaşam standartları alanındaki gelişmelere değinilmektedir.⁷⁵

Kazakistan ve AB arasındaki ilişkilerin 1995'de imzalanan İşbirliği Anlaşması ve 2012'de belirlenen yeni işbirliğin stratejisi üzerinden gitmesi, AB

⁷² State Total Energy Rankings, 2013, <http://www.eia.gov/state/>, 20.05.2014.

⁷³ U.S. Energy Information Administration Based on Data From Tengiz Chevroil, Chevron, Karachaganak Petroleum Operating (KPO), ExxonMobil, and Eni, January 14, 2015.

⁷⁴ Государственная программа "Путь в Европу" на 2009-2011 годы (2009-2011 için "Avrupa Yolu" Adlı Devlet Programı), <http://www.kazembassy.ge/2evropa.pdf>, Astana, 2008.

⁷⁵ Ertuğrul Gökçe, "Kazakistan'ın Avrupa Yolu Asya ile Avrupa'yı Birleştiriyor", **Atayurt Dergisi**, Sayı 4, Yaz 2010, s. 26-28.

ülkelerinin enerji ihtiyacı ve Kazakistan'ın Orta Asya bölgesindeki anahtar devlet konumuna gelmesinden kaynaklanmaktadır.⁷⁶

Orta Asya'daki Kazakistan yerinin değişmesi AB'nin Orta Asya'ya stratejisini değiştirmesini gerekli kılmıştır. Kazakistan için de AB'ye ve DTÖ'ye gidecek yolun bölgedeki ekonomik istikrarın üzerinde yatması demektir. Kazakistan'ın OEA sürecini başarılı yürütmesi de AB ile ilişkilerini pozitif yönde etkilemesi beklenebilir. Ayrıca 11 Eylül saldırılarından sonra AB için Orta Asya'da petrol ve gaz sektörü ile kıtalararası ulaştırma sektörünün geliştirilmesi, bölgede istikrarın sağlanması ve güvenlik sorunlarının aşılması, yasadışı göçmenlik, örgütlü uyuşturucu trafiğinin engellenmesi gibi sorunlar büyük önem taşıdığı görülebilir.

ABD'yle benzer biçimde AB'nin de bölgeye yönelik üzerinde önemle durduğu bir diğer konu Hazar petrolüdür. AB için bu konu olmazsa olmazı değil, fakat AB Hazar petrolünün taşınması için kendi şirketlerini çalıştırarak süreçten kar sağlamaktadır.⁷⁷ Hazar denizi petrolünü işletme ve taşıma konularında Azerbaycan ve Kazakistan petrol yataklarında Bakü-Ceyhan boru hatlarını harekete geçirmekte ve bu alanda önemli adımlar atılmaktadır.

Dünya ekonomisinde yaşanan 1973-1974 ve 1979 petrol krizleri AB'de üretim güvenliğinin olmaması, fiyatlarda istikrarsızlık ve ödemelerdeki dengesizliğe neden olmuştur.⁷⁸ Bu sorunlar üye ülkelerin, enerji politika amaçlarını ve araçlarını

⁷⁶ Kazakhstan-Europe Relationships, http://eeas.europa.eu/delegations/kazakhstan/eu_kazakhstan/chronology/index_ru.htm, 15.08.2014.

⁷⁷ Eni (İtalya), Total (Fransa), Royal Dutch Shell (Almanya), British Gas (İngiltere), Repsol YPF (İspanya), Petrom (Romanya), Maersk Oil (Danimarkalı), <http://neftegaz.kz/analitik-articles/neftyanyie-kompanii-kazaxstana.html>, 03.09.2014.

⁷⁸ М.П. Кравченко, Углеводородные Ресурсы как Объект Геополитического Противоборства (Hidrokarbon Kaynakları jeopolitik tartışmalar nesnesi olarak), МГЛУ, Доктора Tezi, Moskova, 2015, s.61.

genişletmeye, ulusal h k metleri enerji konusunda daha aktif ve kararlı bir müdahale politikası izlemeye yöneltilmiştir.⁷⁹

Avrupa Konseyi, Kasım 1983'te ilk defa AB'ye kendi enerji politikası için yetki vermiştir.⁸⁰ Bu tarihten itibaren Birlik içinde enerji alanındaki önlemler için birkaç yıllık programlar oluşturmuştur. Böyle bir programda, her  ye ülke için enerji etkinliğinin arttırılması, ithalat bağımlılığının azaltılması, yurtiçi enerji kaynaklarının daha fazla kullanılması ve yeni enerji teknolojilerinin teşviki açısından müşterek görevler ve amaç projeleri belirlenmiştir.⁸¹ Enerji politikası için topluluk düzeyinde mevcut olan kurumsal  er eve AB kurumları,  ye ülke h k metleri ve enerji ekonomisi konusundaki kuruluşlar ve şirketler arasındaki koordinasyonu gerçekleştirmiş kuruluş sözleşmelerine dayanmaktadır.⁸²

AB'nin enerji politikası kapsamında güdülen bu amaçların tümü, enerji güvenliğinin arttırılması yönündeki asıl amaca hizmet etmektedir. Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan ‘‘Enerji temini güvenliğine dair yeşil kitap’’⁸³, AB'nin uzun vadeli stratejisini, genişleme hedefini açıklamaktadır. Bu belge, AB  yesi 15 ülkenin 2000 yılı için ithalat bağımlılığını, kendi enerji tüketimlerinin %50'i kadar olduğunu göstermekte ve kalıcı etki yaratacak önlemler alınmadığı takdirde 2030'da bu değerin %70'e çıkacağı ortaya koyulmuştur.⁸⁴

⁷⁹ J. Harrop, **The Political Economy of Integration in the European Union**, Cheltenham, Edward Elgar, 2000, s. 147.

⁸⁰ О. Буторина, **Европейская Интеграция** (Avrupa Entegrasyonu), МГИМО, Moskova, 2011, ss.353-386.

⁸¹ **A.g.e.**

⁸² W. Zippel, A. Hekimler, **Enerji Kaynaklarını  eşitlendirme Yaklaşımları Altında AB'nin Enerji Politikası, Avrupa ve Orta Asya Arasındaki Enerji Köprüsü Türkiye**, Ankara, Konrad-Adenauer-Stiftung Yayını, 2006, s. 86.

⁸³ Буторина, **a.g.e.**, s.378.

⁸⁴ A.N. Pamir, Dünya'da ve Türkiye'de Enerji, Türkiye'nin Enerji Kaynakları ve Enerji Politikaları, http://www.metalurji.org.tr/dergi/dergi134/d134_73100.pdf, 25.09.2008.

2000'lerin başındaki petrol fiyatlarında oluşan artışlar Birlik üyelerini önemli ölçüde etkilemiştir. Bu durum AB'nin enerji kaynakları konusunda yapısal açıdan zayıf olduğunu göstermektedir.⁸⁵ AB için Kazakistan'ın yeri bu konuda doğal olarak önem kazanmaya başlamıştır.

Kazakistan ile AB ülkeleri arasında ticaret dinamiği son yıllarda arttığı görülebilir. Ayrıca ihracat yapısında geleneksel olarak hammadde ürünleri ağırlıklı olduğundan dolayı Kazakistan, ihracat yapısını çeşitlendirme çabalarına yoğunlaştığı görülebilir. Kazakistan ile Avrupa ülkeleri arasındaki ticari-iktisadi ilişkilerin derinleştirilmesi amacıyla Kazakistan'ın Avrupa'da ticari temsilciliğinin kurulması ve Avrupa ülkesinde bir dizi şubelerinin açılması öngörülmüştür.⁸⁶ Kazakistan mallarının dış piyasalara ihracatının yaygınlaştırılması için koşullar oluşturulmuştur. İkili görüşmeler sonucunda Kazakistan'ın Avrupa ülkelerindeki yıllık uluslararası fuarlara katılım imkânı sunulmuş ve Avrupa ülkeleri piyasalarında Kazakistan üretici çıkarlarının korunması ve Kazakistan ürünlerinin ihracat alanının genişletilmesi sağlanmıştır.⁸⁷

Kazakistan'ın Amerika ve Avrupa'ya yönelik izlemekte olduğu ekonomik ve siyasi politika ülkenin eskiden oluşturduğu bağları ve komşuları olarak tanınan Rusya ve Çin'i aşıp hiçbir yere gidememektedir. Bu yüzden sonraki bölümde Kazakistan'ın bu bağlarla ilişkilerinin ne seviyede olduğu incelenmektedir.

⁸⁵ B. Tuğrul ve D.N. Baydoğan, **Olası Alternatiflerle Enerji Kaynakları Değerlendirmesi ve Türkiye**, WEC Turkish National Committee, Türkiye 10. Enerji Kongresi, Dünyada ve Türkiye'de Enerji-Uygulamalar ve Sorunlar, İstanbul, 2. Cilt, 2006, s. 268.

⁸⁶ М.Г. Носов, Евросоюз и Центральная Азия (Avrupa Birliği ve Orta Asya), <http://www.ieras.ru/pub/nosov/187.pdf>, ss.1-8, 19.03.2013.

⁸⁷ Kazakistan Avrupa ile Bütünleşecek, **EkoAvrasya Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Ankara, c. 2, n. 5, Güz 2008, s. 17.

1.2.3. Kazakistan'ın AGİT Dönem Başkanlığı

Kazakistan'ın büyük bir başarısı olarak bilinen durum, resmi olarak Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın (AGİT) 2010 yılı için dönem başkanlığını üstlenmesidir. Kazakistan Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan açıklamaya göre, Dışişleri Bakanı Kanat Saudabayev'in Yunanistan'dan dönem başkanlığını resmi olarak devraldığı bildirilmiştir.⁸⁸ Kazakistan AGİT dönem başkanlığını ilk defa hem Orta Asya hem de eski SSCB ülkesi olarak üstlenmiş ve tarafsızlık, dengeli ve eşit ilkeler temelinde örgüte üye devletler arasında işbirliği ve uzlaşmayı güçlendirmeye çalışacağını vurgulmuştur.⁸⁹

1992'de AGİT üyesi olan Kazakistan'ın 2010 senesinde AGİT dönem başkanlığını üstlenmesine dair karar 29-30 Kasım 2007 tarihinde Madrid'te geçen 15. Oturum toplantısında alınmıştır.⁹⁰

Kazakistan için AGİT Dönem Başkanlığı yapması demek hem ekonomik ve siyasi açıdan gelişmesi hem de Orta Asya bölgesindeki enerji politika etkinliğini arttırması anlamına gelmiştir.⁹¹

2007 Madrid toplantısından sonra düzenlenen basın toplantıda ABD Dış İşleri Bakan Yardımcısı Nicholas Burns tarafından yapılan açıklamaya göre, 2008'de Finlandiya, 2009'da Yunanistan, 2010'da Kazakistan ve 2011'de de Litvanya'nın AGİT dönem başkanlığı yapacakları bildirilmiştir.⁹²

⁸⁸ Владимир Соловьев, “Казахстан Принял Эстафету Председательства в ОБСЕ” (Kazakistan AGİT Başkanlığını Devraldı), **Коммерсантъ Газетesi**, 3 декабря 2009.

⁸⁹ Саммит ОБСЕ в Астане, http://www.akorda.kz/ru/national_projects/obse-2010_1338973041, 07.07.2011.

⁹⁰ Kazakistan AGİT Dönem Başkanı, http://www.sabah.com.tr/Dunya/2010/01/02/kazakistan_agit_donem_baskani, 02.01.2010.

⁹¹ Владимир Школьников, “Председательство Казахстана в ОБСЕ в 2010 году: «Пряник» Съеден, а Эффекта Нет” (2010 yılında Kazakistan AGİT'in Başkanlığındadır, "Kurabiye" Yenmiş ve Hiçbir Etkisi Yoktur), **EUCAM**, No. 15 - Апрель 2011, ss.1-6.

⁹² Татьяна Костина, "Мадридский Прорыв" (Madrid Etkilemesi), **Казахстанская правда**, 1 декабря 2007.

Kazakistan bu başkanlığı 2009'da yapmak için yoğun bir diplomasi izlemesine rağmen, çok güçlü ve tecrübeli ABD ve Rusya gibi rakiplerinin stratejik hesaplaşmalarına karşı 2010 yılında başkanlık görevi üstlenebilmesi büyük bir başarı olarak algılanmış ve Kazakistan için bu durum hem bölgesel hem küresel anlamda önemli ve büyük bir anlam taşımıştır.

AB'nin hayati önem taşıdığı enerji politikasında Hazar bölgesinin enerji havzası çok büyük stratejik konumda olduğu görülür. AB'nin enerji ihtiyacı ve güvenliği açısından Orta Asya'nın enerji zengini devletlerine bağımlı olması bazı stratejileri yürütmesinde bölge ülkelerine ağırlık vermesiyle ortaya çıktığı görülebilir. Buna örnek olarak, Avrupa modeline ait demokratik rejimden uzak olan Kazakistan'a AB ve AGİT enerji jeopolitiğinde kritik rolü üstlendirmesinden anlaşılmaktadır.⁹³ Bundan dolayı AB'nin önemle üzerinde durduğu ve çalıştığı enerji alanındaki uzun vadeli ve çok yönlü boru hattı politikalarında Kazakistan'a ayrılan yeri ve rolü sahip olduğu kaynaklarından ve bulunduğu coğrafi konumundan kaynaklanmaktadır.⁹⁴ Ayrıca Kazakistan'a AGİT dönem başkanlığını üstlenmesine fırsat vermesi de Birliğin Avrasya coğrafyasındaki enerji politikasında yer alarak aktif bir şekilde rol oynama isteğinden doğduğu açıkça görülebilmektedir.⁹⁵ Bu durumu iyi bilen Kazakistan içinse başkanlık yapmak için kendi enerji faktörünü bir koz olarak kullanabilmesi ve ekonomi alanını geliştirebilmesi söz konusudur.

27 Ağustos 2007'de İtalyan ENI şirketinin Kaşagan'daki faaliyetlerini çevreye zarar vermesi sebebinden dolayı (suni sebep) üç ay durdurması ve yabancı

⁹³ Ф.Е. Чеботарёв, **Стратегия Европейского Союза в Центральной Азии на 2007-2013 гг.: Предварительные Итоги** (2007-2013 için AB'nin Orta Asya Stratejisi: Ön Sonuçlar), Центр актуальных исследований «Альтернатива», Алматы, 2013, s. 27.

⁹⁴ Чеботарёв, **A.g.e.**, ss.32-35.

⁹⁵ Р.С. Курмангужин, Республика Казахстан – Европейский Союз: Казахстанские Инициативы по Сотрудничеству с Евросоюзом (2000–2010 гг.) (Kazakistan Cumhuriyeti-Avrupa Birliği: Kazakistan'ın Avrupa Birliğiyle İşbirliğindeki İnisiyatifleri 2009-2010), МГИМО Доктора Tezi, Moskova, 2015, ss. 52-58.

şirketlerle enerji alanında imzalanmış anlaşmaların Kazakistan hükümeti tarafından tek taraflı iptal edilme kararı AGİT dönem başkanlığı diplomasisinde kritik bir süreci teşkil etmiştir.⁹⁶ Nitekim bu olay sonrasında İtalyan Başbakanı Romano Prodi Kazakistan'a ani bir ziyaret gerçekleştirmiş ve Kazakistan'ın AGİT dönem başkanlığını desteklediğinin güvencesini vermek zorunda kalmıştır.⁹⁷ Böylece, Kazakistan'ın AGİT dönem başkanlığı için enerji faktörünü siyasi bir araç olarak kullandığını görebiliriz.

Kazakistan'ın AGİT dönem başkanlığı yapması hem küresel hem bölgesel alanda imajı için büyük bir önem taşıdığı söylenebilir. Öncelikle, AGİT dönem başkanlığının siyasi bakımdan Orta Asya'nın en istikrarlı ve otoriter niteliklere sahip olan Kazakistan'da demokratik reformların ve ekonomik liberalleşmenin hayata geçirilmesini hızlandıracakı öngörülmüş ve hızlı ekonomik büyüme gösteren Orta Asya'nın en dinamik ülkesi olan Kazakistan için yabancı yatırımlar, ülkenin ekonomisini kalkındırması açısından kritik bir role sahip olmuştur.⁹⁸ Bu anlamda, yabancı yatırımların artması ve yabancı sermayenin ülkeye akışının hızlanması Kazakistan dış politikasının ekonomik temeline hitap etmektedir.

Kazakistan'ın uluslararası örgütlerdeki üyeliği ve orda etkin rol oynama çabası, Avrasya enerji ve güvenlik konularında söz sahibi olabilmesi için önemlidir. Özellikle BDT, EİT ve ŞİÖ'de aktif rol oynayan Kazakistan'ın AGİT dönem başkanlığı ile bölgesel ve küresel ölçekte inisiyatif alan bir ülke statüsüne sahip olması ve uluslararası arenada prestijini arttırması anlamına gelmektedir.

⁹⁶ Сауле Оспанова, Halina Word, На Пути к Хорошей Практике в Сфере Цепочек Поставщиков и Подрядчиков Нефтегазового Сектора: Обзор по Республике Казахстан (Petrol ve Gaz Sektöründeki Zincirler Araştırması: Kazakistan Cumhuriyeti İçin Genel Bakış), <http://pubs.iied.org/pdfs/G02750.pdf>, 13.07.2011.

⁹⁷ A.g.y..

⁹⁸ Курмангужин, a.g.m., s. 109.

Diğer önemli bir görüş ise, AGİT dönem başkanlığı ile Kazakistan, Batı (ABD ve AB) ve Rusya arasındaki ilişkilerini dengeleme ve kendi ülkeleri üzerindeki çıkarlarını sağlama amacı güttükleri ileri sürmektedir.⁹⁹ Bu durumda Kazakistan'ın stratejik hedefleri, ekonomik başarıları çok yönlü ve dengeli dış politikası sayesinde sağladığı görülmektedir. Bu açıdan diğer Orta Asya ülkelerinin Kazakistan'ı örnek alma gereği de söylenmiştir.¹⁰⁰

1.3. Geleneksel Bağlar

Kazakistan'ın uzun vadeli ilişkileri dikkate alındığında iki ülkeyle olan ilişkilerinin ön plana çıktığı görülmektedir. Bunlar, SSCB deneyimiyle de pekişen Rusya ile Kazakistan'ın en büyük komşusu Çin'dir. Kazakistan için Rusya ile işbirliği her ne kadar önemliyse, Çin ile de ilişkileri o kadar önemlidir. Bu çerçevede sırasıyla Kazakistan'ın Rusya ve Çin'le olan ilişkilerini özel bir başlık altında ele almak ufuk açıcı olacaktır.

1.3.1. Rusya Federasyonu

Kazakistan'ın dış politikasına bakıldığında işbirliği halinde olduğu diğer devletlerle ilişkisini geliştirmeye yönelik birçok faaliyet içerisinde yer aldığı görülmektedir. Bu faaliyetler çerçevesinde BM, EİT, ŞİÖ gibi pek çok örgüte de üye olmuştur. Yine de ülkenin dış politika öncelikleri kendi bölgesi üzerindedir.¹⁰¹

⁹⁹ Р.Т. Далимов, “ЕС и Центральная Азия: перспективы сотрудничества” (AB ve Orta Asya: İşbirliği Perspektifleri), **Мировая экономика и международные отношения**, 2007, n.11. s. 83.

¹⁰⁰ Muharrem Ekşi, AGİT Dönem Başkanlığı ve Yıldızı Parlayan Kazakistan, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=242332>, 22.12.2007.

¹⁰¹ Kazakistan Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu Ülke Bültenleri, Şubat 2007, s. 2. <http://www.deik.org/bultenler/2007213102530kazakistan.pdf>, 04.03.2007.

Bu çerçeveden bakıldığında Kazakistan ile Rusya'nın pek çok konuda birlikte hareket ettikleri görülmektedir. İki ülkenin ortak çıkarları da bunu zorunlu hale getirmektedir.¹⁰²

Rusya ile olan işbirliği pek çok alanı kapsamakta ve sahip olduğu enerji kaynaklarını ihraç etmede bir anlamda Rusya'ya bağımlılı olması Kazakistan'ı bu ülkeyle olan ilişkilerinde daha stratejik davranmasına zorladığı görülebilir.

Kazakistan petrol ve doğal gazının %70'ini Rusya üzerinden taşımaktadır.¹⁰³ Bundan dolayı bir kara ülkesi olan Kazakistan için enerji ihraç hatlarının çeşitlendirilmesi hayati bir öneme sahiptir. Ayrıca Kazakistan-Çin doğalgaz boru hattının¹⁰⁴ başarıyla sonuçlanması durumunda, Kazak petrolünün (Rusya toprağını atlatarak) Batı pazarlarına veya başka bölgelere ulaştırılması ve ihraç yollarının çeşitlendirmesi gelecekte çeşitli projelere zemin olabilecektir.¹⁰⁵

Orta Asya bölgesindeki etkinliğini yeniden sağlama çabasında olan Rusya, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra oluşan jeopolitik boşluğun yabancı güçler tarafından doldurulmasından rahatsızdır.¹⁰⁶ SSCB'nin dağılmasından sonra yaşanan siyasi ve ekonomik sarsıntının üstesinden gelmeye çalışan Rusya, 1993'te Kafkasya'nın da içinde bulunduğu eski hâkimiyeti alanı üzerindeki politikalarını belirlemek için Karaganov Doktrini olarak da bilinen ulusal güvenlik doktrini

¹⁰² Darhan Kaletayev, **Kazakistan, Geleceğe Yol Alan Ülke Ulusal Lider Etkeni**, İstanbul, Kaushık, 2009, s. 145.

¹⁰³ Сергей Смирнов, "Российский Гамбит для Казахстанской Нефти" (Kazakistan Petrolü İçin Rusya Hilesi), **Эксперт Казахстан Gazetesi**, №29 (177), 21.07.2008.

¹⁰⁴ Erkin Ekrem, **Çin'in Orta Asya Politikaları**, Ankara, Ahmet Yesevi Üniversitesi, 2011, s. 30.

¹⁰⁵ Gökçen Ekici, **Türkistan'da Mevzi Savaşları ve Enerji**, TURKSAM, <http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp>, 29.01.2005.

¹⁰⁶ Н. В. Годлевская, **Борьба За Контроль Над Транспортными Коммуникациями В Центральной Азии в Постсоветский Период (Eski Sovyet Döneminde Orta Asya'daki Ulaşım Bağlarını Kontrol İçin Savaş)**, <http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/23028/1/iurp-2007-50-26.pdf>, ss.173-180, 04.09.2012.

yayınlanmıştır.¹⁰⁷ Doktrine göre, BDT sınırlarında Rus nüfuzunun korunması ve BDT ülkeleriyle ortak güvenlik sistemi oluşturulması için askeri ve siyasi alanda işbirliğinin geliştirilmesi söz konusu olmuştur.¹⁰⁸

Rusya'nın eski SSCB ülkelerine karşı uyguladığı politikalara bakıldığında, ilişkileri etkileyen en önemli unsurun petrol ve doğal gaz olduğu görülebilir. Orta Asya ve Kafkasya'daki enerji kaynakları üzerinde hâkimiyetini koruyabilmek için değişik yollara başvurduğu görülmüştür.¹⁰⁹ Ayrıca Rusya, Hazar bölgesinde etkin bir güç olma isteği çerçevesinde Rus şirketlerinin bölgeye yatırım yapmalarını desteklemiştir.¹¹⁰ Dolayısıyla, Rusya Federasyonu enerji güvenliliği önemini arttırmıştır.

Rusya için enerji güvenliği demek doğal gaz üretimi ve boru hatlarıyla dağıtım sektöründeki üstünlüğünün korunması demektir ve bunun için de tekeli politikaları izlemektedir.¹¹¹

Dünya doğal gaz rezervlerinin %18'ni elinde bulunduran Rusya'nın doğal gaz tekeli Gazprom, 150.000 km'lik boru hattı ağı ile sadece eski SSCB'nin içindeki enerji trafiğini değil, Doğu Avrupa'nın gaz tedarikinin %35'ini sağlamıştır.¹¹² Ayrıca

¹⁰⁷ Erel Tellal, "Zümrüdüanka: Rusya Federasyonunun Dış Politikası", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, c.65, n.3, 2010, ss. 204-206.

¹⁰⁸ Hasan Kanbolat, "Rusya Federasyonu'nun Kafkasya Politikası ve Çeçenistan Savaşı", **Avrasya Dosyası**, c.6, n.4, 2001, s. 167.

¹⁰⁹ Годлевская, а.г.у..

¹¹⁰ Turan Aydın, "Rusya'nın Petrol ve Doğal Gaz Politikası", **Avrasya Etüdları**, c. 1, n. 4, 1995, s. 44.

¹¹¹ Ş.V. Ediger, **Enerji Arz Güvenliği ve Ulusal Güvenlik Arasındaki İlişki**, Enerji Arz Güvenliği Sempozyumu, Genel Kurmay ATASE Başkanlığı, Stratejik Araştırma ve Etüt Merkezi (SAREM), Ankara, Genelkurmay Basımevi, Ya. No: 2007/47, 2007, s. 8.

¹¹² Gazprom Export, Delivery Statistic: Europe, 2013, <http://www.gazpromexport.ru/en/statistics/>, 10 Nisan 2014. The US Enegrgy Information Admistration, Country Profile: Russia, 2013, <https://www.eia.gov/beta/international/analysis.cfm?iso=RUS> 10 Nisan 2014.

Belarus, Ukrayna, Litvanya ve Moldova'nın da içinde yer aldığı doğal gaz trafiği tamamen Gazprom tarafından idare edilmiştir.¹¹³

ABD'nin bölgeye yönelik, “Çoklu Boru Hatları”, “Doğu-Batı Enerji Koridoru” gibi çeşitli proje ve strateji geliştirme çabalarına rağmen Rusya'nın bölge üzerindeki etkisini kıramamıştır.¹¹⁴

Rusya, Orta Asya bölgesinde zengin doğal kaynaklarını kullanarak bir yandan kendisine bağlı olan ülkelerdeki etkisini artırırken, diğer yandan da gelecekte rakibi olarak gören Türkmenistan, Özbekistan ve Kazakistan gibi ülkelerle ikili anlaşmalar yapmıştır.¹¹⁵ İhraç edilen doğal gaz fiyatı ve anlaşma koşullarının sağladığı bazı kolaylıklar karşılığında Gürcistan, Moldova, Belarus ve Bulgaristan kendi altyapı sistemlerinde Rusya'ya istisna kazandırmıştır.¹¹⁶

Rusya gazının ihracat boyutuna bakıldığında, 2013'de Gazprom tarafından Avrupa'ya 133,1 milyar m3, BDT ülkelerine ise 59,4 milyar m3 gazın ithal edildiği görülmektedir.¹¹⁷ Böylece Rusya, bu bağlamda kendini doğal olarak enerji sektöründe güçlü hissetmektedir. Fakat Orta Asya ülkeleriyle bağıını koparmaması ülkenin stratejik prensibine dayanmaktadır. Bu sebeple, Orta Asya ülkelerinin parlayan yıldızı olarak tanınan Kazakistan ile bütün bölgesel güvenlik ve ekonomik kuruluşlarda sıkı ilişkiler yapması görülmektedir.¹¹⁸ Ayrıca Rusya Kazakistan'ın

¹¹³ M. Bilgin, **Avrasya Enerji Savaşları**, İstanbul, IQ Kültür ve Sanat Yayıncılık, 2005, s. 114.

¹¹⁴ B. Dokuzlar, **Dünya Güç Dengesinde Yeni Silah Doğal Gaz** (Orta Asya'dan Avrupa'ya), İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayını, 2006, s. 87.

¹¹⁵ И.С.Иванов, **Интересы России в Центральной Азии: Содержание, Перспективы, Ограничения** (Rusya'nın Orta Asya'daki Çıkarları: İçeriği, Beklentileri, Sınırlamaları), No 10, Moskova, NP RSMD, 2013, ss. 26-32.

¹¹⁶ M. Ulutaş, “Küresel Enerji Savaşları ve Türkiye'nin Konumu”, **Cumhuriyet Enerji**, Ankara, EMO Yayını, Sayı: 1, 2008, s. 10-11.

¹¹⁷ Export and Enhancing Reliability of Gas Supply to Europe, <http://www.gazprom.ru/f/posts/14/936276/background-press-conf-2014-06-03-ru.pdf>, 06.11.2014.

¹¹⁸ С.А. Кулик, А. Н. Спартак, **Экономические Интересы и Задачи России в СНГ** (Rusya'nın BDT'deki Ekonomik Çıkarları ve Hedefleri), Moskova, Институт Современного Развития, 2010, ss.16-26.

OEA'ı işletmede garantörlük rolünü üstlenmekte ve bunların sayesinde iki devlet arasındaki ticaret hacmi artmaktadır. Örneğin, Kazakistan'ın Rusya ve Belarus ile Ocak-Mart 2013'teki dış ticaret hacmi 29,5 milyar dolara ulaşmıştır.¹¹⁹

1.3.2. Çin Halk Cumhuriyeti

Kazakistan'ın bir diğer büyük komşusu Çin ile işbirliğinin temeli enerji kaynaklarının ihracı için gereken hatların inşası etrafında yoğunlaşmıştır.¹²⁰

Çin, bütün büyük dinamikleriyle sosyalist siyasal yapı ve kapitalist üretim sürecinde çok hızlı kalkınmayı yakalamaktadır. Çin 2000'lerden itibaren neredeyse her yıl yüzde 7'lik bir ekonomik büyüme gerçekleştirmiştir ve ekonomik büyüme projesinde öngörüldüğü gibi planlarının gerçekleşmesi durumunda Çin, 2020'de ABD'den daha fazla iç piyasada üretim yapabileceği öngörülmektedir.¹²¹

SSCB'nin dağılmasıyla Rusya ve Çin sınırın Orta Asya kısmında üç yeni devletin uluslararası sisteme dahil olması Çin'in bölgeye yönelik politikasını değiştirmiş ve bu genç devletlerle işbirliği çalışmalarına önem vermesine sebep olmuştur.¹²²

Çin sınırlarının güvenlik altına alınması, ekonomik büyümesi için gerekli enerji kaynakları için Orta Asya enerji kaynaklarına ve yer altı zenginliklerine ulaşım imkânlarının sağlanması konusundaki politikaları geliştirmeye başlamıştır.¹²³ Bu çerçevede enerji nakil hatlarının, kara, hava ve demiryollarının güvenliğini sağlamak

¹¹⁹ Ocak-Nisan 2013 İçin Kazakistan Cumhuriyetinin Sosyo-Ekonomik Gelişmesi, <http://www.minplan.gov.kz/economyabout/9258/50095/>, 12.06.2013.

¹²⁰ Barış Adıbelli, **Büyük Avrasya Projesi**, İstanbul, IQ Yayıncılık, 2006, s. 188-203.

¹²¹ Bilgin, a.g.y., s. 131.

¹²² E.Ekrem, **Çin'in Orta Asya Politikaları**, Ankara, Ahmet Yesevi Üniversitesi, 2011, s. 20-40.

¹²³ Евгений Петелин, “Энергомонолог Китая в Центральной Азии” (Çin'in Orta Asya'daki Enerji Monologu), **Индекс Безопасности**, n. 4, s.99, Cilt 17, ss.35-52.

Pekin yönetiminin bölgeye yönelik politikalarının en önemli noktalarını oluşturmaktadır.¹²⁴

ABD'nin Orta Asya'ya yönelik atılımları bölgedeki ülkeler kadar Çin'i de rahatsız etmektedir.¹²⁵ Bu durum başta güvenlik olmak üzere ekonomi, enerji kaynakları ve nakil hatları ile ilgili çeşitli endişelerin oluşmasına sebep olmuştur.¹²⁶ Böylece Rusya ve Çin, Avrasya'nın güvenliğine ve Hazar'a ilişkin endişelerini giderme konusundaki girişimlerini ŞİÖ etrafında yoğunlaştırmaya başlamışlardır.¹²⁷

Bu örgütün elindeki ekonomi, uzay çalışmaları, askeri teknoloji, insan kaynakları, enerji hatları ve jeopolitik gibi birçok olanakların Hindistan, Pakistan ve İran devletlerinin de katılımıyla büyümesi, ABD'nin Avrasya'da daha dikkatli ve özenli politikalar izlemesine yol açmıştır.¹²⁸

Dünya enerji tüketiminde payı hızla artan Çin, hali hazırda dünya petrolünün yüzde 8'ini tüketmektedir.¹²⁹ Her ne kadar Çin dünya kömür rezervinin yaklaşık yüzde 13'ünü elinde bulundursa da yani dünyanın en zengin kömür yataklarına sahip olsa da gerek giderek artan ekonomik büyümesi gerek iklimsel kaygılar kömürünün yanında doğal gaz ve petrolün kullanımını zorunlu kılmaktadır.¹³⁰ Çin'in hızla artan

¹²⁴ Arif Ademoğlu, Çin'in Orta Asya Stratejisi, <http://www.gokbayrak.com/turkistan>, 17.05.2006.

¹²⁵ К.С. Ануфриев, “Центральная Азия Во Внешней Политике Китая: Историческая Перспектива” (Çin Dış Politikasındaki Orta Asya: Tarihsel Retrospektif), **ИСТОРИЯ**, n. 324, Temmuz 2009, s.156. ve Tumuçin Kodaman ve Haktan Birsal, “Bağımsızlık Sonrası Özbekistan ve Dış Politikası”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2006, c.16, n. 2, s. 435.

¹²⁶ Себастьян Пейруз, “Центральная Азия и Китай: Растущее Партнерство” (Orta Asya ve Çin: Gelişen Ortaklık), **EUCAM**, n.4, Ekim 2009, ss.4-16.

¹²⁷ **A.g.m..**

¹²⁸ Mehmet Seyfettin Erol, **Avrasya Jeopolitiğinde Orta Asya ve 11 Eylül**, İstanbul, Gündoğdu Yayınları, 2004, s. 200.

¹²⁹ Л. Чуаньсюн, “Главным Партнером в Энергетике Китай Считает Россию” (Çin Enerji Ana Ortağı Olarak Rusya'yı Düşünüyor), **Мировая Энергетика**, №8, 2006, s. 80-81.

¹³⁰ **A.g.m..**

petrol ve doğal gaz ithalatı dikkate alındığında yakın gelecekte ABD'yi geçerek dünyanın en büyük petrol ve gaz ithalatçısı olma durumu beklenmektedir.¹³¹

Çin'in enerji kaynakları ülke genelinde eşit dağılmamıştır.¹³² Ekonomik gelişmenin ve dolayısıyla enerji tüketiminin büyük olduğu doğu bölgelerinde enerji kaynakları kısıtlıdır. Buna karşın enerji kaynaklarının zengin olduğu batı ve kuzey eyaletlerinde tüketim azdır. Enerjinin batıdan doğuya ulaştırılması için yeni projeler yapılmaktadır. Bunlardan en önemlisi ise, Uygur Otonom Bölgesi'nden boru hattı ile doğu eyaletlerine doğalgaz ulaştırma projesidir.¹³³

Çin enerji kaynaklarının sınırlı olması, yetersiz teknolojik yapılanması, kaynakların coğrafik dağılımı ile idari mekanizmalardaki sorunları ve ülke üretiminde kullanılan enerji miktarının artması problem yaratmaktadır.¹³⁴

İş gücünün ucuz olduğu Çin'de enerjinin dezavantajlı yönünü ortaya koymakta ve gelecekte de önemli bir sorun oluşturacağı tahmin edilmektedir. Ayrıca, Çin bölgelerinde talep edilen enerjiye kolaylıkla ulaşılamaması ve enerji kaynaklarının ithalatı ile dış ticaret ve krizleri etkilemesi ülkedeki durumu zorlaştırmaktadır.¹³⁵ Bundan dolayı, Çin, enerji yatırımları ve ekonomik piyasa stratejilerinde temel planlamalarını enerji ihtiyacını gidermek amacıyla

¹³¹ H. Güneş, "Çin Halk Cumhuriyeti'nin Orta Asya Politikası: Enerji ve Güvenlik", Orta Asya'da Değişen Dengeler ve Türkiye Sempozyum Bildirileri, Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Stratejik Araştırma ve Etüt Merkezi (SAREM), Genelkurmay Basımevi Ya. No: 2007/26, Ankara, 2007, s. 98.

¹³² Yunus Şen, **Hazar'ın Kanı, Orta Asya'nın Petrolle Yazılan Tarihi**, İstanbul, Doğan Kitap, 2009, s. 189.

¹³³ M.H. Caşın, "Yeni Küresel Süper Güç Adayı Çin'in Avrasya-Pasifik Ekseninde Enerji Politikalarına Rekabetçi Girişimleri" İstanbul, TASAM Yayını, 15/3, 2005, s. 86.

¹³⁴ Джахангир Азиз и Стивен Данауэй, "Восстановление Баланса в Экономике Китая" (Çin'in Ekonomisinde Dengenin Ayarlanması), **Финансы & Развитие**, сентябрь 2007, ss. 27-31.

¹³⁵ Marlene Laruelle, Sebastien Peyrouse, **China As A Neighbor: Central Asian Perspectives and Strategies**, Central Asia- Caucasus Institute, 2009, s. 45.

kurmaktadır.¹³⁶ Çin, bu ihtiyacı çerçevesinde yüzünü Orta Asya'ya dönmüş ve bölgeyi hidrokarbon rezervlerini en önemli kaynağı olarak görmüştür.¹³⁷

Çin hızla büyüyen enerji ihtiyacını Orta Asya ülkeleri petrol yataklarından aramaya başlamaktadır. Kazakistan, Türkmenistan gibi ülkelerle çeşitli projeler geliştirmektedir. Bu konuda 15 Haziran 2001'de kurulan ŞİÖ ise Çin için stratejik öneme sahiptir.¹³⁸

RF ve Orta Asya ülkelerindeki beş ana bölgeden, Çin ve Pasifik ülkelerine boru hatları yapılması planlanan doğal gaz projeleri de mevcuttur. Bunlar, Rusya'da Sakha, Kovykta ve Batı Sibirya bölgesi, Kazakistan'da Karaçaganak Bölgesi, Türkmenistan'ın ise Devletabad-Denmez bölgeleridir.¹³⁹

Kazakistan'ın dış ticaretindeki lider ülkesi de Çin'dir. Devletin dış ticaret hacminin %82'ini oluşturmaktadır. Çin yatırımının %97'i ise Kazakistan'a yapılmaktadır.¹⁴⁰ Ayrıca Çin'in Kazakistan ile işbirliği sayesinde Türkmenistan elektrik kaynaklarına yolu açılmıştır.¹⁴¹

Sonuç olarak, bu bilgiler ışığında Kazakistan Cumhurbaşkanı Nazarbayev Batılı ülkelerin yanı sıra Rusya ve Çin'i de Kazak piyasasına girmesi için sisteme dâhil ederek, enerji piyasasına dinamik bir yapı kazandırmakla kalmamış, aynı zamanda Kazakistan'ın enerji kaynakları için de pazar çeşitliği sağladığı görülebilir. Kazakistan petrolü

¹³⁶ Laruelle, **a.g.m.**

¹³⁷ Ahat Andican, "Çin Satrancında Orta Asya", **Avrasya Dosyası**, c. 12, n. 1, İstanbul, 2006, s. 27.

¹³⁸ **A.g.m.**

¹³⁹ Dokuzlar, **a.g.m.**, s. 88.

¹⁴⁰ Daniel Christopher O'Neill, "China's Support for Investment in Kazakhstan: Good Neighbor, Good Economics or Good Geopolitics?", **Washington University in St. Louis Research Country: Kazakhstan**, IREX, October 2009, ss.1-7.

¹⁴¹ А.М. Абсаматова, "Центральная Азия и Китай: Экономическая Интеграция в Условиях Регионализации" (Orta Asya ve Çin: Küreselleşme Koşulundaki Ekonomik İşbirliği), **Евразийская Экономическая Интеграция**, c.3, n.8, Ağustos 2010, s. 74-75.

tüketicisiyle buluşturmak için doğu ve batı rotasını oluşturmuştur. Doğu rotası, Çin'in Alaşenko kenti, Batı rotası ise Hazar Boru Hattı Konsorsiyumu'dur.¹⁴²

Kazakistan gerçekleştirilen yatırımlar sayesinde petrol üretimini %30'a arttırmıştır.¹⁴³ 2015'e kadar bu rakamı 2 milyon varile ulaşması hedeflenmektedir.¹⁴⁴ Bu tarihe kadar dünyanın beşinci büyük petrol yatağı olan Kaşagan'ın faaliyete geçmesi bu rakamı 3 milyon varile kadar ulaşmasını sağlayacak ve bu da Kazakistan Hükümeti hedeflerinde belirtilmektedir.¹⁴⁵

Pekin, Tarım Havzası ile Sincan Bölgesinin topraklarını aşabilecek petrol-doğalgaz boru hatlarının Orta Asya enerji havzasına bağlamaya çalışmaktadır.¹⁴⁶ Rusya petrol ve doğalgaz dağıtım merkezi yapısının "Yakın Çevre" Doktrininin Orta Asya ülkeleri üzerindeki ekonomik baskısı, Çin'in ekonomik çıkarları açısından ciddi tehdit olarak algılanmaktadır.¹⁴⁷

Çin, petrol ve doğalgaz ithalindeki riskleri aşmak için dünyanın her yerinde çeşitli stratejik girişimlerde bulunmakta ve onların sırasına Mısır, Nijerya, Sudan, Angola gibi Afrika ülkeleriyle petrol ve doğalgaz arama anlaşmalarının yapılması girmektedir.¹⁴⁸ Güney Amerika, Venezuela ve Peru'de petrol arama faaliyeti yapmak için şirketler kurmuş ve Endonezya, Papua Yeni Gine ve Tayvan'da da

¹⁴² Восточное и Западное Экспортные Направления Транспортировки Каспийской Нефти (Проблемы и Перспективы) (Hazar Petrolünün Doğu ve Batı İhracat Yollarının Ulaşımı (Sorunlar ve Beklentiler)), http://www.eriras.ru/files/ntv_nitstsa_v_2014.pdf, 13.05.2014.

¹⁴³ Казахстан: Адаптация к Низким Ценам на Нефть; Трудные Времена Вперед (Kazakistan: Düşük Petrol Fiyatları Adaptasyon; Önde Zor Zamanlar), Доклад об Экономике Казахстана, Группа Всемирного Банка, Осень 2015, ss.1-33.

¹⁴⁴ A.g.m..

¹⁴⁵ Kazakistan: Ekonomik Kalkınma ve Boru Hatları Siyaseti, **EkoAvrasya Ekonomik ve Sosyal Araştırma Dergisi**, c.2, n.6, Ankara, 2008, s. 26.

¹⁴⁶ Севак Саруханян, О Некоторых Аспектах Китайской Энергетической Политики на Каспии (Hazar Denizi Üzerindeki Çin Enerji Politikasının Bazı Yönleri), http://www.noravank.am/upload/pdf/123_ru.pdf, ss.27-33.

¹⁴⁷ A. Sait Sönmez, Yakın Çevre Doktrini Bağlamında Yeltsin Dönemi Rusya Federasyonu'nun Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkeleriyle İlişkileri, http://birimler.dpu.edu.tr/app/views/panel/ckfinder/userfiles/17/files/DERG_/27/277-290.pdf, 06.05.2013.

¹⁴⁸ Василия Михеева, **Китай: Угрозы, Риски, Вызовы Развитию** (Çin: Tehditler, Riskler, Gelişmeye Meydan Okumalar), Московский Центр Карнеги, Москва, 2005, s. 341.

denizde petrol arama ve çıkarma hakları elde etmiştir.¹⁴⁹ Bu doğrultuda Çin'in diğer önemli bir stratejisi ise, komşu ülkelerle bir dizi gaz ve petrol boru hatları anlaşmalarını gerçekleştirmesidir.¹⁵⁰

Kazakistan'ın gelecekte zengin bir enerji ülkesi olacağını söylemek doğru bir tespit olabilir. Ülkenin enerji kaynakları işletebilmesi için daha büyük oranda yabancı sermayeye ihtiyaç duyması beklenmekte ve bundan dolayı Kazakistan'ın dış politikasını belirlemede ekonomik çıkarlarına öncelik vermesi çok doğaldır. Ayrıca, Kazakistan'ın Orta Asya bölgesinde kurmaya çalıştığı ekonomik bağların hepsi de bu hedeflere dayanmasından görülebilir. Fakat Kazakistan bölgesel ekonomik gücünü geliştirmede sadece Avrupa, Amerika ve Asya'yla sınırlı kalmayıp, geleceğe yeni fırsat olarak Türkiye'yi görmekte ve bu yolda da çeşitli işbirliği yapması gelecek bölümde ele alınacaktır.

1.4. Yeni Fırsatlar: Türkiye

Kazakistan-Türkiye işbirliği 2 Mart 1992'den itibaren diplomatik ilişki kurmasıyla etkin bir şekilde başlamıştır.¹⁵¹

Türkiye, pazar ekonomisi ve demokratik gelişmeyi başarıyla elde etmiştir. Bunun temelini Mustafa Kemal Atatürk'ün dış politika doktrinleri oluşturmuştur.¹⁵² Daha 1993-1994'te Turgut Özal ile Nursultan Nazarbayev görüşmeleri sırasında Nazarbayev "Büyük Ağabeylikten uzaklaştığını söylediğinde Türkiye tarafı doğru

¹⁴⁹ H. Naci Bayraç, "Küresel Enerji Politikaları ve Türkiye: Petrol Ve Doğal Gaz Kaynakları Açısından Bir Karşılaştırma", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 10, n. 1, ss.130. (115-137)

¹⁵⁰ J. Becker, *Ejder Şahlanıyor-Bugünkü Çin'e İçeriden Bir Bakış*, Çev: Algan Sezgintüredi, İstanbul, NTV Yayını, 2007, s. 198.

¹⁵¹ Kazakistan ve Türkiye arasında Diplomasi İlişkileri Kurma Protokolü, *Kazahstanskaya Pravda*, 3 Mart 1992.

¹⁵² Sadi Irmak, Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri, <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-09/ataturkun-dis-politika-ilkeleri>, 09.06.2012.

algılamıştı. Fakat Türkiye, dış politikasında önceliği ABD ve AB'ye verdiğini de açıkça söylemiştir.¹⁵³ Her şeye rağmen, iki ülkenin uluslararası politika ve güvenlikteki benzer tutumları ikili işbirliklerinin genişlemesinin önünü açmıştır.

Türkiye BDT ülkeleriyle ikili ticari-ekonomik ilişkilerinde Kazakistan, Rusya ve Ukrayna'dan sonra üçüncü sıradadır.¹⁵⁴ 2012 yılı sonucuna bakıldığında, Türkiye'nin Kazakistan'a yaptığı toplam yatırımın 859,8 milyon dolara ulaştığını görülmektedir. Kazakistan'ın Türkiye'ye yatırımı ise 978,1 milyon doları aşmaktadır.¹⁵⁵

Kazakistan'ın birçok büyük şehirlerinde Türk şirketleri çalışmaktadırlar.¹⁵⁶ 2012 yılı sonucuna göre, yaklaşık kırk bin Türkiye vatandaşı Kazakistan'da yaşamaktadır ve Türkiye'de ise yaklaşık üç bin Kazakistan vatandaşı çeşitli nedenlerle ikamet etmektedirler.¹⁵⁷

Gelecekte ikili ilişkileri daha hızlandıracak faktör, Kazakistan petrolünü Türkiye toprağı üzerinden taşıma projelerin hayata geçmesidir. Buna zeminiyse 1998'de imzalanan Ankara Deklarasyonu'dur.¹⁵⁸

Enerji konusunda büyük oranda dışa bağımlı olan Türkiye, uygulayan enerji politikalarını dünya enerji sektörünün genel yapısına bağlı değerlendirmektedir.¹⁵⁹

¹⁵³ К. Токаев, **Под Стягом Независимости: Внешняя Политика Казахстана** (Kurtuluş Bayrağı Altında: Kazakistan Dış Politikası Oçerkteri), Алматы, Білім, 1997, s. 524.

¹⁵⁴ О Тенденциях Развития Внешнеторговых Отношений Государств – Участников СНГ В 2012 Году, Исполнительный Комитет СНГ, Доклад Департамента Экономического Сотрудничества (BDT Üyesi Ülkelerin 2012 yılı İçin Dış Ticaret İlişkilerinin Gelişme Trendleri Hakkında Rapor), Moskova 2013, s. 26.

¹⁵⁵ Türkiye Kazakistan İçin En Önemli Ticari Partnerdir, <http://www.trend.az/regions/casia/kazakhstan/2144129.html>, 26.04.2013.

¹⁵⁶ **Birleşik ve Yabancı Şirketlerin Faaliyetleri**, Almaty, Kazakistan Cumhuriyeti İstatistik Ajansı, Press Reliz, 5 Nisan 2002.

¹⁵⁷ Kazakistan Bilgi Notu, **Cappadocia Life Kazakistan**, Özel Sayı, Ankara, 2012, s. 234.

¹⁵⁸ Azerbaycan, Gürcistan, Türkiye, Kazakistan, Özbekistan ve ABD Enerji Bakanlığı Tarafından İmzalanmıştır.

¹⁵⁹ Митат Челикпала, “Турция и Новая Энергетическая Политика Черноморского Региона” (Türkiye ve Karadeniz Bölgesi'nin Yeni Enerji Politikası), **Neighbourhood Policy Paper**, n. 3, January 2013, ss.1-13.

Doğal gaz ithalatının %65'ni Rusya'dan yapmakta ve buysa enerji güvenliği açısından önemli sıkıntılara neden olmaktadır.¹⁶⁰

Türkiye, enerji ihtiyacının %70'ini dışardan almakta, buysa petrol ve doğalgaz ithalatında kaynak çeşitliliği, üretim güvenliği ve sürekliliğinin sağlanması açısından, geniş kapsamlı enerji taşıma projelerinin geliştirilmesinin büyük önem taşımaya neden olmaktadır.¹⁶¹

Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, “Bakü-Tiflis-Ceyhan” petrol boru hattı, “Samsun-Ceyhan” ve “Bakü-Tiflis-Kars” projeleri ile turizmin geliştirilmesi konularında çalışmalar yapılması gerektiğini dile getirmiştir.¹⁶² Nazarbayev bu projeyi destekleyip, 2013'te Kaşagan'dan gelecek olan petrolün büyük miktarını bu boru hattına aktarılacağını söylemiştir.¹⁶³

Enerji ilişkilerinin yanında Türkiye ile Kazakistan arasındaki siyasi, ekonomik ve ticari ilişkilerin gelişmiş olduğu söylenebilir. Türkiye, SSCB'nin dağılmasıyla bağımsızlığını kazanan diğer ülkelerle olduğu gibi Kazakistan'la da ilişkilerini geliştirme çabasında ve başta siyasi ve kültürel olmak üzere her konuda karşılıklı işbirliği yapılması için çaba sarf ettiği görülmektedir. Türkiye ve Kazakistan arasında artarak devam eden işbirliği, BM, EİT, İslam Konferansı Örgütü, Asya Karşılıklı Etkileşim ve Güven Artırıcı Önlemler Konferansı ve Türk Cumhuriyetleri Devlet Başkanları Zirvesi gibi oluşumlar dâhilinde gelişmeye devam

¹⁶⁰ M. Ulutaş, “Küresel Enerji Savaşları ve Türkiye'nin Konumu”, **Cumhuriyet Enerji**, Ankara, EMO Yayını, Sayı: 1, 2008, s. 11.

¹⁶¹ M.O. Ültanır, **21. Yüzyıla Girerken Türkiye'nin Enerji Stratejisinin Değerlendirilmesi**, Ankara, TÜSİAD Yayınları, 1998, s. 169-177.

¹⁶² Октай Ф. Танрисев, “Энергетическая Стратегия Турции” (Türkiye'nin Enerji Stratejisi), c. 6, n. 2, 2015, **Concordiam**, ss.18-23.

¹⁶³ Bagdad Amreev, **Dönemimizde Kazakistan Türkiye İlişkileri ve Türk Dünyası**, İstanbul, Hayat Yayını, 2011, s. 11.

etmektedir.¹⁶⁴ Mevcut ilişkiler siyasi, askeri, ekonomik, kültürel ve insani yardımlar alanında oldukça mesafe kaydetmiştir.¹⁶⁵

Kazakistan-Türkiye arasındaki ticaret hacmi hızla ilerleyerek 2010'da 2,7 milyar Dolar'a, 2011'de de 4 milyar dolara ulaşmıştır.¹⁶⁶ Bu da ikili ekonomik işbirliğinin olumlu sonucu olarak değerlendirilmektedir.

Türkiye, yatırım miktarı açısından ABD, Güney Kore ve İngiltere'den sonra Kazakistan'daki en büyük dördüncü yatırımcıdır.¹⁶⁷ Türk müteahhitlerince bugüne kadar Kazakistan'da yapılan projelerin toplam değeri on yedi milyar dolar civarındadır.¹⁶⁸ Bu yatırımlar sayesinde Kazakistan, Türk iş çevrelerinin Orta Asya'daki en büyük kalesi durumuna gelmiştir. Bunun dışında Kazakistan'daki Türk girişimleri çoğu insana iş olanağı sağlamaktadır. Yatırımların çoğu petrol sektörüne aittir. İki ülkenin ilişkileri ekonomik alanda, özellikle ticaret, enerji, ulaştırma, tarım, turizmde gerçekleştiği görülebilir.

Türkiye ekonomik kalkınma bakımından Kazakistan'a göre daha tecrübeli ve daha fazla imkânlara sahiptir. Bütün inşaat alanında meşhur olan Türk şirketlerinin yaptığı binalar artık Almatı ve Astana'da yapılmakta ve Türk inşaat şirketlerinin Kazakistan'da son yıllarda milyar dolarlık iş yapması bunun kanıtı olabilir. "Okan", "Fintrako", "Ceylan", "Aysel", "Turkuaz" ve "Sembol" gibi Türk şirketleri yeni iş

¹⁶⁴ Сотрудничество Республики Казахстан с Турецкой Республикой (Kazakistan Cumhuriyeti ile Türkiye Cumhuriyeti İşbirliği), Kazakistan Dış İşleri Bakanlığı Resmi Sitesi <http://mfa.gov.kz/>, 04.12.2013.

¹⁶⁵ Yaşar Kalafat, "Türkiye Türk Cumhuriyetleri Kültür İlişkileri", BAL, **21.Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Nobel Yayınları, Ankara, 2004, s. 468.

¹⁶⁶ M. Kasimbekov, **Halkımı Seven, Halkın Sevdığı Önder Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın Anıları**, İstanbul, İmak Ofset, 2012, s. 7.

¹⁶⁷ Мониторинг Прямых Инвестиций России, Беларуси, Казахстана и Украины в Странах Евразии, Центр Интеграционных Исследований (Entegrasyon Çalışmaları Merkezinin Avrasya Ülkelere Rusya, Belarus, Kazakistan ve Ukrayna'da Doğrudan Yatırımların izlenmesi Raporu), Доклад № 28 2014, St. Petersburg, 2014, ss.1-67. (24)

¹⁶⁸ Hasan Kanpolat, **Dünya Çapındaki Lider Nursultan Nazarbayev, Avrasya'nın Parlayan Yıldızı Kazakistan'ın Kurucu Devlet Başkanı**, Ankara, Kazakistan Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği, 2013, s. 283.

yöntemleriyle birlikte yeni inşaat teknolojileri ve inşaat malzemelerini de Kazakistan’a getirmektedirler.¹⁶⁹

Türkiye eski Başbakan’ı ve Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, kardeş Kazakistan ile mevcut ilişkilerin daha ileri düzeye ulaştığını söylemektedir ve Türkiye’nin Kazakistan ile arasındaki dış ticari hacmi dört milyar dolardan 2015’e kadar on milyar dolara ulaşması hedeflenmektedir. Birleşerek İpek Yolu’nu tekrar canlandırmayı da amaçlamaktadırlar.¹⁷⁰

Kazakistan Cumhurbaşkanı Nazarbayev Türk iş adamlarını ülkesine davet ederek, 2020’ye kadar 56 milyar dolarlık beş yüz büyük projeyi hayata geçireceklerini, bunun da 1,5 milyon kişiye iş imkânı sağlayacağını ifade etmiştir.¹⁷¹ Nazarbayev, ilişkilerin gelişmesi için ulaşımdan vize kolaylığına kadar birçok konuda dönemin Başbakanı Erdoğan ile birlikte ilgili kurumlara anında talimat vermeye hazır olduklarını vurgulamıştır.¹⁷² Nazarbayev’in Mayıs 2012’de Türkiye’yi ziyareti sonucunda Astana’da 1,7 milyar dolarlık anlaşmalara imza atılmıştı.¹⁷³ Türkiye iş bölümü ise 1,3 milyar dolarlık yeni anlaşmalarla tamamlanmıştır.¹⁷⁴ Kazakistan’da 11, Türkiye’de ise 17 adet olmak üzere, toplam 28 yeni iş anlaşması kabul edilmiştir.¹⁷⁵ Türkiye ile Kazakistan arasında ortak sanayi bölgeleri kurulması kararlaştırılırken, kimya, metalürji, makina, enerji, elektir ve turizmi de kapsayan sekiz sektörde işbirliği kararı incelenmiştir.¹⁷⁶

¹⁶⁹ Abdulvahap Kara, Ozkan Yeşilot, **Avrasya’nın Yükselen Yıldızı Kazakistan**, İstanbul, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2011, s. 178.

¹⁷⁰ R.Tayyip Erdoğan: “Türkiye ve Kazakistan Kardeşir”, **TRUE**, Sistem Ofset, c.3, n.38, Aralık 2012, s. 1.

¹⁷¹ Kazakistan Cumhurbaşkanı Resmi Sitesi, Türkiye-Kazakistan Arasında 2012 Yılında İmzalanan “Yeni Bir Sinerji” Anlaşması Hakkında, www.akorda.kz, 12.10.12.

¹⁷² A.g.y.,

¹⁷³ A.g.y.,

¹⁷⁴ A.g.y.,

¹⁷⁵ A.g.y.,

¹⁷⁶ Türkiye-Kazakistan İlişkilerinde Bahar Rüzgârı, **AYHABER**, Sayı 44, Kış 2013, s. 4.

2012 yılı itibarı ile Türkiye'nin AVET üye ve gözlemci statüsünde yer alan ülkeleri ile gerçekleştirdiği dış ticaret rakamlarına yer verilmiştir.¹⁷⁷

Tablo 1. Türkiye'nin AVET ülkeleri arasındaki İthalat ve İhracat miktarı

Ülke Adı	İhracat (milyon doları)	Ülke Adı	İthalat (milyon dolar)
Rusya	6681	Rusya	26625
Kazakistan	1069	Kazakistan	2056
Kırgızistan	257	Kırgızistan	45
Tacikistan	235	Tacikistan	345
Belarus	264	Belarus	190
Ukrayna	1829	Ukrayna	4394
Moldova	225	Moldova	135
Ermenistan	0	Ermenistan	0
Genel toplam	10560	Genel toplam	33790
Türkiye toplam ihracatı	152478	Türkiye toplam ithalatı	236545

Kaynak: www.tradingeconomics.com

Görüldüğü üzere Türkiye AVET ülkeleriyle işbirliği yapmaktadır. Rusya, Ukrayna ve Kazakistan ile oldukça büyük miktarlarda ticaret yapılması dikkat çekmektedir. Bölge ülkelerinden en önemli ithalat ürünleri ise petrol ve doğal gaz olmuştur. Topluluk içinde dış ticaret hacmi yüksek olan bölge ülkeler sırasıyla Rusya, Kazakistan ve Ukrayna'dır. Böylece Kazakistan'ın Rusya, Belarus ile Gümrük Birliğine girmesi, Türkiye ile karşılıklı ticaret ilişkilerini daha yüksek seviyeye çıkaracağı beklenmektedir. Ayrıca Kazakistan'a yatırım yapan Türk iş adamlarına yeni olanaklar sağlayacağı düşünülmektedir.

¹⁷⁷ Türkiye İhracatçıları Meclisi, 2013.

II. BÖLÜM

ORTA ASYA BÖLGESİNDE EKONOMİK ÖRGÜTLERİN OLUŞUMU

Orta Asya bölgesi gerek ekonomik potansiyeli gerek zengin enerji kaynaklarına ev sahipliği yapması sebebiyle pek çok bütünleşme projesinin konusu olmuştur. Devletlerarası ilişkilerini geliştirmek için farklı oluşumlara giden Orta Asyalı devletler her ne kadar siyasi istikrar sağlayacak projelere kapılarını kapatmasa da ekonomi odaklı işbirliği projelere öncelikli sırada görmektedirler.

2.1. Tanım

Bölgesel veya küresel olarak bir araya gelerek birlik oluşturma projeleri geniş bir tarihsel mirasa sahiptir. Ekonomik olarak daha güçlü olmak, ortak düşmana karşı daha güçsüz olanların güçlü olanların yer alması gibi gerekçeler, söz konusu entegrasyon projelerinin temel itici unsurları olmuştur.¹⁷⁸

Tıpkı Latin Amerika, Avrupa gibi Orta Asya devletleri arasında da çeşitli entegrasyon projeleri gündeme gelmiştir. Orta Asya devletleri, 90'larda SSCB'nin dağılmasının oluşturduğu şoku hem ekonomik olarak hem de sosyal olarak uzun yıllar atlatamamışlardır. Bu bunalımdan acilen çıkış yolu aranmasına rağmen herhangi bir birleşim için devletlerin ne ekonomik hazırlığı vardı, ne de kalıplaşmış bir ideolojisi ve siyasi gücü. Uzun yıllar SSCB çatısı altında yaşayan onlarca millet bir anda özgürlüğe kavuşup, kendilerinden sorumlu merkezi bir birim yerine kaderleriyle baş başa kalmaları yeniden bir araya gelme yollarının aranmasına neden olmuştur.

¹⁷⁸ В. Зуйев, “Теория Интеграции на Наднациональном Механизме” (Entegrasyon Teorisindeki Ulusalüstü Mekanizma), **ME I MO**, 2011, No 4, s. 30-39.

SSCB'nin dağılmasından sonra eski Sovyet ülkeleri olarak tanılan on beş devlet kendi ülkeleri için refah yolunu aramaya başlamışlardı. Fakat 90'larda özgürlük şokundan çıkma çabasında olan devletlerin hızla kurmaya çalıştığı BDT oluşumu beklentileri karşılayamadığı görülmüştür. Çünkü bağımsızlığına kavuşan bu devletlerden bir kısmı eski SSCB yönetimine alışmış, yeni sisteme başlamaya hazır görünmüyorlardı. Fakat bu bölge için söylenmesi gereken bazı avantajlarla birlikte dezavantajlar da mevcuttur. Onlardan ilki ne ABD ne de AB'nin Orta Asya bölgesindeki entegrasyonun gelişmesinden yana olmasıdır. İkincisi ise gümrük yolsuzluğunun en yaygın olduğu on ülkeden 4'ünün (Azerbaycan, Kazakistan, Tacikistan, Özbekistan) Orta Asya bölgesinde bulunmasıdır.¹⁷⁹ Ayrıca, Batı modellerine uyum sağlayamamasının sebebi de, ekonomik, dış alan, tarihsel tecrübe, nüfus ve devlet yapısının birbirinden çok farklı oluşudur.¹⁸⁰

SSCB sonrası bölgede birleşmeye yönelik atılan ilk atılım BDT'dir. BDT her ne kadar başarısız ve gereksiz sayılsa da, kusuru zamanında dikkate alınmayan koşullar ile durumlardan kaynaklanmaktadır.¹⁸¹ BDT, eski Sovyet ülkelerinin bir çatı altında toplayan ilk ve tek oluşumdur. BDT ülkeleri, ilk önce tek kalma ve zayıflamanın korkusundan kurtulma amacıyla toplanmışlardı.¹⁸² Ne yazık ki bu oluşum devletlerin beklentilerini karşılayamamış, fakat bu durum Orta Asya devletlerinin ekonomik kuruluşları oluşturmada sağlam tecrübe kazandırdığı görülür.

¹⁷⁹ Е.Д. Халеви́нская, **Интеграция, Сотрудничество и Развитие на Постсоветском Пространстве** (Post Sovyet Alandaki Entegrasyon, İşbirliği ve Gelişme), Moskova, Magistr İnfra-M, 2012, s. 19.

¹⁸⁰ **A.g.e..**

¹⁸¹ В. Будкин, Двадцатилетие СНГ: Потенциальные Возможности и Неоправдавшиеся Надежды (BDT'nin Onuncu Yıldönümü: Potansiyelleri ve Başarısızlıkları), Ukrayna Devlet Kütüphanesi Resmi Websitesi, www.irbis-nbuv.gov.ua, 28.09.2011, ss.4-15.

¹⁸² **A.g.y..**

Bir grup ülke olarak bir şekilde ya yeni örgütler oluşturmak ya da mevcutlarında (gerek bölgesel gerekse küresel boyutta) yer alarak kendisinin bölgesel ve küresel beklentilerine katkı sağlama çabasında oldukları görülür.

“İhracatın öncülük ettiği bir büyümede” veya dışa açık ekonomik büyüme politikalarının sanayileşme ve kalkınma üzerinde olumlu etkisi yarattığı görüşü temelde klasik bir iktisatçı olan David Ricardo’nun karşılaştırmalı üstünlükler teorisinden kaynaklanmaktadır.¹⁸³ Bu teoriye göre, dış ticarete katılan ülkelerin bu ticaretten karşılıklı çıkar sağlayacakları, kaynakların uzmanlaşma ve işbölümü esaslarına göre yeryüzünde daha adaletli bir dağılımın yapılması ve sonuçta tüm dünyanın refahında bir artış meydana getireceği öngörülmektedir.¹⁸⁴

Bölgeselleşme ile birlikte ticaretin daha çok bölgeler arasında yapılması da ticaret ortağı olan ülkeleri etkiler. Tüm bu değerlendirmeler ışığında, gerek ihracata dayalı gerekse bölgesel anlamda ekonomik büyüme için bu politikaların uygulandığı dış çevre şartları ile bölgedeki ülkelerin tutumları çok önemlidir. Dolayısıyla, ekonomik gelişmenin temelinde, içeride ve dışarıda aktif bir biçimde çalışmalarına devam etmekte olan ekonomik örgütlerle işbirliği süreçlerinin gerektirdiği gibi uygulanması ve işbirlikçi politikalarla doğru ve katı bir şekilde desteklenmesi gerektiği görülebilir.

2.2. Orta Asya Bölgesi Ekonomik Örgütlerin Önemi

Orta Asya devletlerinin de parçası olduğu BDT, AVET, Rusya, Kazakistan, Belarus’un Gümrük Birliği ve Ortak Ekonomik Alan (OEA) gibi ekonomik boyutlu oluşumlar devletlerarası işbirliklerinin gelişmesine ve üye ülkeler arasındaki ticaretin

¹⁸³“David Ricardo's Contributions to Economics”, <http://www.victorianweb.org/economics/ric.html>, 20.01.2013.

¹⁸⁴ A.g.y..

kolaylaşıp artmasına olanak sağlar. Dahası, bireysel olarak da devletlerin ekonomik gelişimini daha da hızlandırmanın önünü açar. Ancak geniş katılımlı bir bütünleşme projesi için pazarın gelişmesi, malların sınırdan sorunsuz geçmesi, devletlerarasında dil sorununun kalkması ve yönetim sistemlerin sıkı işbirliğinde olması gerekir.¹⁸⁵

Devletlerin bölgesel entegrasyona katılması, ulusal üretim sistemlerinin yakınlaşması ve bölgesel ekonomik grup kurması anlamına gelmektedir. Bununla birlikte karşılıklı ticarete ulusal kısıtlamaları kaldırmayı ve yatırım kapasitesini arttırmayı da içermektedir.¹⁸⁶ Böylece bütçe, vergi, maliye politikasının uyumlulaştırılmasıyla ortak ekonomik alan kurulmaktadır ve bölgenin kendine has özelliklerine göre faaliyet göstermektedir. Örneğin: AB, MERCOSUR, NAFTA, ASEAN gibi oluşumların bölgesel unsurları dikkate alarak kurulduğu söylenebilir. Bu tür oluşumların sorunsuz çalışması için devletlerin ortak kararlar birbiriyle uzlaşmış şekilde hem mevzuatlarını uyumlulaştırması hem de çıkarlarını dengelemesi önemlidir. Fakat Orta Asya bölgesinde zengin yeraltı kaynaklarının varlığı ve jeopolitik konum durumu zorlaştırmaktadır.¹⁸⁷

Orta Asya bölgesinin jeopolitik konumu çerçevesinde diğer bölgelerden bir adım önde görünmektedir, nitekim bölgeye yapılan yatırım miktarı da bu durumun kanıtıdır. Bu sebeple Orta Asya devletlerinin yalnız başınayken hegemonya ülkeler (Batı) tarafından sömürülmenin önüne geçmek için, özellikle de her devletin ulusal

¹⁸⁵ А.И. Поболь, “Экономический Потенциал Инновационного Развития Стран в Интеграционных Процессах СНГ, ЕврАзЭС и ЕЭП” (BDT, AVET ve OEA’nın Entegrasyon Sürecindeki Devletlerin Gelişmedeki Ekonomik Potansiyeli), **Евразийская Экономическая Интеграция**, с. 1, n. 14, Şubat 2012, s. 59-76.

¹⁸⁶ Иван Коротченя, Итоги Десятилетней Деятельности СНГ, <https://src-h.slav.hokudai.ac.jp/publicn/86/korotchenya.pdf>, s.11. (1-14), 13.10.2013.

¹⁸⁷ Д. Смагулова, “Интеграционные Процессы в Центральной Азии: Проблемы и Перспективы” (Orta Asya’daki Entegrasyon Süreçleri: Problemler ve Perspektifler), **Евразийская Экономическая Интеграция**, с. 4, n. 17, Kasım 2012, s. 115-120.

stratejisine giren enerji güvenliği sağlaması ve bölgesel ekonomik kuruluşlarda yer alması hayati öneme sahiptir.

Orta Asya ülkelerinin ortak tarihi ve kültürel benzerliği bu bölgedeki ülkelerin siyasi çıkarlarını bir araya getirememektedir. Bazı görüşlere göre, Orta Asya ülkelerinin ulusal devletler holdingi gibi, her birine özgü ulusal çıkarları ve dış politik tutumları vardır, fakat mevcut tarihi ve kültürel benzerliklerine rağmen ortak bölgesel çıkarları oluşmamıştır.¹⁸⁸

Bölge ülkelerinin SSCB döneminden miras kalan üretim sistemi benzerliği, enerji ve taşıma sistemindeki bağları ve petrol ile gaz boru hatlarının beraber yapılması doğal olarak bölge entegrasyonunu hızlandırabilirdi. Fakat bölge devletleri arasında çözümsüz kalan bazı sorunlar devletlerarasında gümrük, vergi, kredi ve bütçe politikasının koordinasyonunu engellemektedir. Ayrıca bazı Orta Asyalı ülkeler bölgesel entegrasyona sıcak bakmamışlardı. Bunların hepsi de devletlerin birleşmesine engel olarak görülebilir.¹⁸⁹

SSCB'nin dağılmasından sonra devletlerin yaşadığı kargaşa, eskiden gelen üretim sisteminin durmasından kaynaklanmıştı. Sovyet yönetimi altında kamuya düzenli hizmeti ve mal sunuluyordu.¹⁹⁰ Fakat bu sistemin çöküşü devletlerin bağımsızlıklarından sonra ekonomik problemleriyle tek başına kaldıklarını göstermişti ve bu kargaşanın çözümünün birleşmekten gerçekleşeceği inancını pekiştirmiştir. Orta Asya devletlerinin ekonomik kuruluşları bölgede başarıyla etkin kılması bu devletleri bağlayan ortak geçmişten ve deneyimlerden kaynaklanmaktadır.

¹⁸⁸ А. Малашенко, **Центральная Азия: На Что Рассчитывает Россия** (Orta Asya: Rusya'nın Beklentileri), Moskova, ROSSPEN, 2012, s. 16.

¹⁸⁹ Н. Исингарин, **Проблемы Интеграции в СНГ** (BDT'deki Entegrasyon Problemleri), Almaty, Atamura, 1998, s. 152.

¹⁹⁰ A.g.e..

Orta Asyalı devletlerin dış politik stratejilerini karşılıklı koordine etmesi şartıyla ulusal ve enerji güvenliği ile ekonomik entegrasyonunu geliştirmesi söz konusudur. Bu sebeple Orta Asya ülkeleri birkaç aşamadan geçmiştir. Devlet başkanlarına, yönetim sistemleri ve ideolojilerine, ülke imkânı ve kapasitelerine göre her biri kendine ait özelliklerini keşfetmiş ve ona göre belirlenmiş dış politikalarıyla bölgede ekonomik entegrasyonu geliştirmeye çabalamışlardır.¹⁹¹

Orta Asya'da ekonomik kuruluşları hayata geçmesinde Rusya'nın önemli bir rolü vardır. Rusya'nın söz konusu ülkelerin ihracında önemli bir paya sahip olması, diğer işbirliği oluşumlarının kurucu aktörlüğü bölge devletlerini Rusya'yı da içerek projelerde yer almaya sevk etmektedir.¹⁹² Kazakistan için Rusya ise petrolünü AB ülkelerine taşımanın koridorudur ve Rusya bu bağlamda bölgede güvenliği ve enerji politikası geliştirme konusunda garantör ülke rolünü üstlenmektedir.¹⁹³

Son zamanlarda bölge devletlerinin zayıf sayılan aktörleri Rusya desteğine ihtiyaç duyarak, karşılıklı işbirliği yapmak zorunda kaldıkları söylenebilir. Bundan dolayı bölgesel ekonomik kuruluşlar her ne kadar olumsuz şartlarla karşılaşsa da, gelecek için önemi büyük olduğunu göstermektedir. Eskiden bölge ülkeleri ulusal politikalarına göre entegrasyondan, ekonomik birleşimden uzakta kalmak istemişse, artık ekonomik kuruluşlara katılma ihtiyacı duymakta, çünkü tek başına herhangi bir problemi çözmenin zor olduğunu anlamış ve bu da Orta Asya devletlerince bölgesel ekonomik kuruluşlara önem vermesine yol açmıştır.

¹⁹¹ Смагулова, **a.g.e.**, s. 115-120.

¹⁹² О.В. Лушников, "Евразийская Перспектива. Современные Проекты Стратегического Развития России" (Avrasya Perspektifi. Rusya Stratejik Gelişiminin Modern Projeleri), **Вестник ЧелГУ**, с.10, п.1, Челябинск: ЧелГУ, 2006, ss. 6-22.

¹⁹³ Иванов, **a.g.e.**, s. 6.

2.2.1. Orta Asya Ülkelerinin Katılım Sorunları

Orta Asya devletlerinden biri olan Türkmenistan uluslararası tarafsızlık statüsü gereği uzun zamandır bölgesel entegrasyon kavramına katılmamanın yanında Orta Asya işbirliğinden de uzak durmaktaydı.¹⁹⁴ Fakat İran ve Suudi Arabistan ülkeleriyle işbirliği yapmaya büyük özen göstererek, Türkiye ile de sıkı işbirliği yapmaktadır.¹⁹⁵

Türkmenistan'ın bölgeye yönelik olan ilgisizliğinde SSCB'nin dağılmasının ardından Rusya'nın da ilk dönemlerde Orta Asya ülkeleriyle olan ilişkilerine yeteri kadar ağırlık vermemesi ve Batı'yla entegrasyonu ön planda tutmasının da rolü vardır.¹⁹⁶ Dolayısıyla “açık kapı” politikasını yürüterek uzaktaki ülkelerin birlikleri ve şirketleriyle işbirliği yapmaktadır.¹⁹⁷ Türkmenistan'ın Orta Asya entegrasyonuna katılmamasından dolayı beş devletin Orta Asya çerçevesinde büyümemesine neden olmaktadır. Türkmenistan'ı entegrasyonun tüm sürecine değil de sadece kültürel ve daha sonraları da ekonomik alanlarda işbirliği yapmaya çağırmak ve ona katılımını sağlamak bölgeselleşme amacına daha uygun görülmüştür.¹⁹⁸

Ekonomik işbirliğinin tüm gerekliliklerini kabul etmek her devletin kendi kararına bağlıdır. Günümüzde Orta Asya'da ortak olarak kabul edilen sosyo-ekonomik gelişmeyi esas alan devlet yönetme ve işbirliği kurmaya yönelik bir modelin mevcut olmadığı görülmüş ve model kapsamında kabul edilen şartların yerine getirilip getirilmemesi ülkelerin kendi seçimine bırakıldığı görülmüştür.

¹⁹⁴ Werner Gumpel, “Orta Asya Cumhuriyetlerinde Ekonomik Gelişme ve Entegrasyon”, **Avrasya Etüdleri**, Sayı 13, 1998, s. 19-33.

¹⁹⁵ Ишангулы Джумаев, “Внешняя торговля Туркменистана: Тенденции, Проблемы и Перспективы” (Türkmenistan'ın Dış Ticareti: Eğilimler, Sorunlar ve Beklentiler), Институт Государственного Управления и Политики ДОКЛАД №11, Бишкек, 2012, ss. 1-40.

¹⁹⁶ Kimitako Matsuzato, “Muslim Leaders in Russia's Volga-Urals: Self-Perceptions and Relationship With Legal Authorities”, **Europe-Asia Studies**, c. 59, n. 5, 2007, s. 779- 805.

¹⁹⁷ A.g.m..

¹⁹⁸ A.g.m..

Ancak devletlerin entegrasyona katılması ve bu olasılığın yükselmesi diğer aday ülkeler açısından da çok önemli olmuş, dolayısıyla Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan ile gelecekte bir ekonomik ortaklığın oluşturulması öngörülmüş ve Rusya, Belarus, Kazakistan arasındaki Gümrük Birliği'nde OEA'nın başarılı çalışması beklenmiştir.

Entegrasyonun bu modeli çeşitli ulusal gelişme modeline sahip olmakla birlikte, bölgede ve dünyada barışı sağlamlaştırmaya ve istikrarı sağlamaya yönelik çalışmalar yapmakta olan ülkeler için uygundur.¹⁹⁹

Bu doğrultuda Türkmenistan Orta Asya'nın yüzölçümü ve nüfusu açısından küçük sayılsa da, enerji bakımından zayıf olmayan ülkesidir.²⁰⁰ Ülkenin büyük miktarda enerji kaynağı İran ve Orta Doğu ülkelerine ihraç etmekle birlikte, Tacikistan'a da aktarmaktadır.²⁰¹ Fakat Türkmenistan'ın da enerji güvenliğe ihtiyaç duyması Orta Asyalı devletlerin projelerine dâhil olmamasına neden olmuş olabilir. 2013'te BDT ülke halklarına yapılan ankete göre, Orta Asya ülkelerinin daha çok Rusya ile işbirliğine güdümlü olduğunu, Gürcistan, Moldova ve Ukrayna'nın ise AB'ye yaklaşımını (Rusya dâhil), Azerbaycan ise Türkiye yönü izlemek istediğini görülmektedir.²⁰² Fakat anketin en dikkat çeken tarafı da, hem Rusya, Kazakistan, Ukrayna, Ermenistan, Özbekistan'ın hem de daha çok Türkmenistan'ın tarafsız hareket etmek isteğidir.²⁰³

Orta Asyalı devletlerin bir diğeri Kırgızistan'dır. Kırgızistan uluslararası işbirliği ve entegrasyon alanında bölgesel işbirliği ve güdümlü komşuluğa

¹⁹⁹ F. Purtaş, **Bağımsız Devletler Topluluğu**, Ankara, Platin, 2005, s.125.

²⁰⁰ Turkmenistan Exports 1992-2013, <http://www.tradingeconomics.com/turkmenistan/exports>, 25.05.2013.

²⁰¹ A.g.y..

²⁰² Tablo 2'ye bakınız.

²⁰³ A.g.y..

ilerlemektedir.²⁰⁴ Orta Asya halkının daha önce kendi geleceklerini belirlemede serbest olmadıkları gerçeğine rağmen, Kırgızistan eski cumhurbaşkanı A. Akayev'in dediği gibi, bölge devletlerinin bazı problemleri çözmesinde yalnız kalması asla sonuç veremez ve başarının anahtarı ise bölge entegrasyonunun gelişmesindedir.²⁰⁵

Kırgızistan'ın geçici yöneticileri K.S. Bakiyev, R.İ. Otunbayeva ve şimdiki Cumhurbaşkanı Almazbek Atambayev da Orta Asya'daki bütünleşme projelerine katılmaya gönüllü olmuş, ayrıca çok fazla uluslararası ve bölgesel örgütlerde yer almıştır. Örneğin, Kırgızistan DTÖ'ye 1998'de girmiştir.²⁰⁶ Dolayısıyla günümüzde Orta Asya devletleri ile dış ticari ilişkilerde tarife orantısızlığı sorununu çekmektedir.

Kazakistan'da %9, Rusya'da %14 ve Kırgızistan ise %8,5 gümrük tarifesi belirlenmişken, dış ticari ilişkilerin uyum sağlaması zor olduğu görülmektedir.²⁰⁷ Bu sebepten dolayı Kırgızistan'ın Gümrük Birliği'ne ve OEA'a katılması için ilk önce bu sorunları ortadan kaldırması gerekmektedir.²⁰⁸ Örneğin, örgüt üyeleriyle işbirliğini kolaylaştırmakta, kendi çıkar alanına göre diğer ülke hareketini engelleyebilmekte ve uluslararası pazarlama fırsatı yakalamasına rağmen, ülke ekonomisini geliştirmede Orta Asya ülkeleri ile ticari alanda oldukça büyük engelleri çıkarmaktadır.²⁰⁹ Öte yandan Kırgızistan AVET çerçevesinde ticari faaliyetler

²⁰⁴ Küçük bir devlet olarak tanınan Kırgızistan'ın objektif sınırlı olanakları göz önüne alındığında çok taraflılık stratejiyi seçtiği ve iyi komşuluk gelişiminin gerçek sorunların çözümüne katkıda bulunması için tasarlanan bir barış girişimi olduğu görülmektedir.

²⁰⁵ Р. Алшанов, “Защитные Меры Казахстана При Вступлении в ВТО” (DTÖ'ye Üyelikte Kazakistan'ın Koruyucu Önlemleri), **Al-Pari**, c. 4, n. 5, 2004, s. 8-70.

²⁰⁶ Протокол о Присоединении Кыргызской Республики к Марракешскому Соглашению о Формировании Всемирной Торговой Организации от 14 октября 1998 года (14 Ekim 1998 tarihinde Dünya Ticaret Örgütü oluşmasında Marakeş Anlaşmasının Kırgız Cumhuriyeti Katılım Protokolü), <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/17511?cl=ru-ru>, 04.09.2011.

²⁰⁷ Tariff Rates by Countries, <http://www.tradingeconomics.com/>, 03.08.2013.

²⁰⁸ Н.А. Бровко, “Внешнеторговые Связи Кыргызской Республики в Условиях Региональной Интеграции” (Bölgesel Entegrasyon Koşullarında Kırgızistan'ın Dış Ticari ilişkileri), **Евразийская Экономическая Интеграция**, c. 1, n. 6, Şubat 2010, s. 57-67.

²⁰⁹ О.В. Лушников, **Евразийская Идея и Ее Критики, Актуальные Вопросы Современной Науки** (Avrasya fikri ve Eleştirisi, Modern Bilimin Gerçek Sorunları), Новосибирск, Сибпринт, 2008, ss. 17–29.

yürütmekte ve en büyük ticari ortağı olarak Rusya'yı gördüğü ve bu noktada Kırgızistan'ın Kazakistan ve Özbekistan'a yönelik ihracat miktarının azalttığı ve bu ürünleri Rusya'ya aktardığı görülmektedir.²¹⁰

Kırgızistan, ülke yöneticilerini endişelendiren tüm sorunlarını ortadan kaldırıldığında Gümrük Birliği'ne katılımı beklenmektedir. Bu konu Almazbek Atambayev tarafından Bişkek'te düzenlenen kalkınma konulu üst düzey uluslararası konferansında beyan edilmiştir.²¹¹ Fakat Kırgızistan, Ermenistan ve Tacikistan'ın Orta Asyalı devletlere göre daha çok Rusya ile işbirliğini karlı sayması ayrı bir konudur.²¹²

Orta Asyalı devletleri endişelendiren konunun enerji güvenliği olduğu dikkate alınırsa, birtakım dışardan etkileyen faktörlere rastlanır. Onlardan biri, güvenliği dengelemek için topraklarında askeri üslerin kurulmasına yer verilmesi söylenebilir.

Bazı durumlarda küçük devletler büyük devletlerin kaynağına ihtiyaç duyar ve kendilerini koruması için jeostratejik alanlarını ve enerjisini kullandırtmak zorunda kalabilirler.²¹³ Fakat bu durumda bile zayıf ve küçük sayılan devletler tarafsızlık politikayı izlemeyi tercih etmesi gerekebilir.

Orta Asyalı devletlerin enerji güvenliği kaygılarının gölgesinde oluşan dış politikalara rağmen, Kazakistan Cumhurbaşkanı 19 Mart 2009'da "İzvestiya" gazetesine vermiş olduğu röportaja göre, BDT ülkelerinin küresel krizle mücadelesi

²¹⁰ Н.П. Шмелев, **Экономическое Измерение Внешней Политики России** (Rusya Dış Siyasetinin Ekonomik Boyutu), Дипломатик Yıllık Basılım, Makaleler Toplaması, Moskova, Bilim Kitabı, 2001, s.6-13.

²¹¹ В Бишкеке Проходит "Конференция Высокого Уровня по Вопросам Развития" (Bişkek'te "Kalkınma Sorununa İlişkin Yüksek Düzeyli Konferans" Düzenlenmektedir), <http://www.ca-portal.ru/article:7392>, 11.07.2013.

²¹² Л. Карабешкин, "Постсоветские Государства и Стратегия Внешней Политики России" (Post Sovyet Devletlerin Dış Politik Stratejileri ve Rusya), **Евразийская Экономическая Интеграция**, c. 2, n. 15, Nisan-Haziran 2012, s. 51-52.

²¹³ А.Д. Богатуров, **Международные отношения в Центральной Азии. События и регионы** (Orta Asya'da Uluslararası İlişkiler. Olaylar ve Bölgeler), Moskova, Aspekt Press, 2011, s. 143.

sırasında tek başına kalmamasını tavsiye etmiş ve Avrasya Birliği'ni kurarak birleşmenin önemine bir daha vurgu yapmıştır.²¹⁴

Buna bağlı olarak, Kırgızistan 2013'e kadar dış politikasında yaşanan değişiklikleri komşularıyla işbirliği yapma planı uygulayarak değiştirmiştir. Zayıf ve küçük devlet olarak bilinen Kırgızistan, Çin gibi komşusuyla işbirliği yapmaktansa, Rusya ile işbirliği yapmayı tercih etmiştir. Rusya ve ABD ile ilişkilerinde Kazakistan da yerini alarak bağlayıcı devlet rolünü üstlendiğini görülebilir. Orta Asya'da Kazakistan'ın liderlik yapmaya çalışması, bu devletlere özgü benzerliğinden öte rekabetten kaynaklanmaktadır.²¹⁵

Kırgızistan'ın Gümrük Birliği ve OEA'a girmesi iç pazarına büyük etki getirmesi beklenmektedir. Kırgızistan'dan işçi göçü yıl geçtikçe artmaktadır. Tahminen nüfusun 1 milyondan fazlası yurt dışında çalışmaktadır.²¹⁶ 2011 senesi istatistiğine göre, Kazakistan'da %7,97, Belarus'da %0,72, Rusya'da ise %91,3 halkın gittiği belirtilmekte ve bu da ülkeye 1,7 milyar dolar para getirmektedir.²¹⁷ Dolayısıyla göçmenliğin iki yönü ortaya çıkmaktadır. İyi yönü, ülkeye para getirmesi, sosyal basıncın azalması, işsizliğin azalması ve bedavaya yeni teknolojiyi öğrenip eğitim almasıdır. Kötü yönüyse, beyin göçüne neden olması, demografik

²¹⁴ Kasimbekov, **a.g.e.**, s. 242.

²¹⁵ А.Н. Быков, **Постсоветское Пространство: Стратегия Интеграции и Глобализации Новые Вызовы** (Post Sovyet Alanı: Entegrasyon Stratejisi ve Küreselleşmenin Yeni Çağrılar), Санкт-Петербург, Алатай, 2009, s.96-97.

²¹⁶ Миграционная Ситуация в Кыргызской Республике (Kırgız Cumhuriyeti'nin Göç Durumu), <http://www.e-cis.info/page.php?id=19704>, 09.07.2013.

²¹⁷ Последствия Вступления Кыргызстана в Таможенный Союз и ЕЭП Для Рынка Труда и Человеческого Капитала Страны (Kırgızistan'ın OEA ve Gümrük Birliği'ne Girişinin İşgücü Piyasaları ile İnsan Sermayesine Etkisi), Евразийский Банк Развития Доклад № 13, Санкт-Петербург, 2013, s. 9.

dengeyi bozması ve gençlerin tamamen ülkeyi terk etmesine yol açması ve daha da önemlisi Kırgızistan'ın tarım sektörünün aksamasına yol açmasıdır.²¹⁸

Dolayısıyla, Kırgızistan komşu ülkeleriyle sıkı işbirliği yapması gerekmektedir. Ekonomik pazarını sonuna kadar açan ve DTÖ üyesi olan Kırgızistan ekonomisinde gelişim dinamizmini sergilemektedir. Ülkenin Gümrük Birliği'ne girişi tarım sektörümü geliştirebilir, tekstili ve inşaat malzemelerinin üretimini yükseltebilir ve kalitesi daha düşük olan Çin malına rekabeti sağlayabilecektir.²¹⁹

Kırgızistan'ın Gümrük Birliğine katılımına dair karar Nisan 2011'de verilmiştir. Ağustos 2011'den itibaren Kırgızistan resmi olarak Avrasya Gelişme Bankası üyesi olmuştur.²²⁰ Bu nitelikteki yoğun girişimler ülkenin Orta Asya bölgesindeki entegrasyon dışında kalmaması için sarf ettiği çabayı ortaya koymaktadır.

Orta Asya devletlerinden bir diğeri Tacikistan, bölgesel ekonomik kuruluşlara katılımından doğacak sorunlara diğer ülkelere göre daha olumlu bakmaktadır. Tacikistan'la Özbekistan, Türkmenistan ve Kırgızistan arasında ikili olarak sıkı bir ticari işbirliği yürütülmüştür. 2009'a kadar enerjisi sayesinde işçi göçü entegrasyonu açısından bile Tacikistan ilk sırada olmuştur.²²¹ Fakat Özbeklerin Türkmenistan'dan

²¹⁸ Н. Э. Бейшеналы, “Последствия Вступления Кыргызстана в Таможенный Союз и ЕЭП для Рынка Труда и Человеческого Капитала Страны” (Kırgızistan'ın Gümrük Birliği ve OEA'a Girmesi: İç Pazarı ile İnsan Kaynaklarına Getirebilecek Sonuçlar), **Евразийская Экономическая Интеграция**, с. 3, n. 20, Ağustos 2013, ss. 69-88.

²¹⁹ А.Н. Павлов, “Таможенный Союз и Кыргызстан” (Gümrük Birliği ve Kırgızistan), **Евразийская Экономическая Интеграция**, с. 4, n. 13, Kasım 2011, s. 18-29.

²²⁰ А.М. Анисимов, “Отчет Экономического Влияния После Присоединения Кыргызстана к Таможенному Союзу” (Kırgızistan'ın Gümrük Birliği'ne Katılımının Ekonomik Etki Hesabı), **Евразийская Экономическая Интеграция**, с. 4, n. 13, Kasım 2013, s. 34.

²²¹ Г.Г. Рахматулина, “Развитие Рынка Нефтепродуктов Казахстана в Условиях Таможенного Союза” (Kazakistan Petrol Pazarını Gümrük Birliği Şartında Geliştirme), **Евразийская Экономическая Интеграция**, с. 4, n. 9, Kasım 2010, s. 96-100.

gelen Tacikistan'ın enerji bağıını koparmasıyla, Tacikistan ticaret imkânlarından ayrılmıştır. Dahası eskiden döşenen boru hatlarının sökülmesi gerçekleşmiştir.²²²

Tacikistan ekonomisi genel olarak tarım-sanayiye dayanır. Kişi başına geliri 1980-2013'e kadar Rusya ve Kazakistan'a göre çok daha düşük kaldığını gösterebilir.²²³ Bu doğrultuda Tacikistan'ın Gümrük Birliğine girişi para transferinin artması, tarım sektörünün gelişmesi ve ticari ortaklarla ticaret şeklinin değişmesini bekletmiştir.²²⁴

Ermenistan, Orta Asya devletleri arasına girmemesine rağmen, BDT çerçevesinde Rusya ve Orta Asyalı devletler için önemli sayılan devletlerinden biridir. SSCB'nin zayıf ülkesi sayılmasına rağmen Ermenistan, gelişen enerji bağlarına sahip bir ülkedir. Ermenistan kaynağının tek gözü elektrik enerjisidir. Tıpkı Türkmenistan gibi devlet gücünü elektik enerjisiyle sağlamaktadır. Ermenistan'ın yıllık elektrik üretimi 6,114 milyar kv'tı oluşturmaktadır. Burdan İran ve Gürcistan'a 485 milyon kv'tı ihraç edilmektedir.²²⁵

Ermenistan 2012'de kişi başına gelirinin yıllık oranını oldukça yükseltmiştir.²²⁶ Bununla beraber, Ermenistan, Kırgızistan ve Tacikistan'a göre Gümrük Birliği ve OEA'a girebilecek ülkelerin ilk sırasında olduğu da belirtmekte

²²² Г.Н. Петров, "Региональная Интеграция и Водно-Энергетическая Независимость" (Bölgesel Entegrasyon ve Su-Enerji Bağımsızlığı), **Евразийская Экономическая Интеграция**, с. 4, п. 9, Kasım 2010, s. 100.

²²³ Валовой Внутренний Продукт на Душу Населения в Странах Мира (Dünya Ülkelerinde Kişi Başına Düşen Gayri Safi Yurtiçi Hasılası), <http://svspb.net/danmark/vvp-stran-na-dushu-naselenija.php>, 19.05.2014.

²²⁴ М. Демяненко, "Таджикистан и Таможенный Союз: Вызовы и Возможности" (Tacikistan ve Gümrük Birliği: Çağrılar ve Fırsatlar), **Евразийская Экономическая Интеграция**, с. 3, п. 20, Ağustos 2013, s. 89-108.

²²⁵ В.О. Саркисян, Т.С. Гнуни, "Система Энергетики Армении: Текущий Статус, Перспективы Развития, Вопросы Региональной Интеграции" (Ermenistan Enerji Sistemi: Şimdiki Durumu, Gelişme Perspektifi, Bölgesel Entegrasyon Soruları), **Евразийская Экономическая Интеграция**, с. 4, п. 5, Kasım 2009, s. 102-120.

²²⁶ Валовой Внутренний Продукт на Душу Населения в Странах Мира (Dünya Ülkelerinde Kişi Başına Düşen Gayri Safi Yurtiçi Hasılası), <http://svspb.net/danmark/vvp-stran-na-dushu-naselenija.php>, 19.05.2014.

fayda vardır. Ermenistan bölgesel entegrasyona katılmasıyla ülke için en büyük sorun sayılan işçi göçünün düzelmesini beklemektedir. Ülkenin dış ticaretteki başlıca gelir kaynakları %70'i ülke dışında çalışan Ermeni nüfusun yolladığı dövizlerden ve %30'u ise alkol (konyak) ihracı ve değerli taşların ihracından oluşmaktadır.²²⁷

Ermenistan'ın transit ticaret açısından çıkmaz yolda olduğu söylenebilir. Bu yönde tamamen İran ve Gürcistan'a bağımlı olduğu da görülebilir. Bütün Orta Asya devletleri gibi Ermenistan da enerji güvenliğini sağlamaya çabalamaktadır. Ermenistan atom elektrik (nükleer) santralinin kapanması durumunda yenisini inşa edebilme çabasındadır. Ayrıca Beşinci Enerji blokunu inşa etmek, yeni hidroelektrik santrali yapmak, yel çiftlikleri kurmak gibi projeleri de mevcuttur. İran-Ermenistan gaz boru hattının yapılması Ermenistan'a yılda 2,3 milyar m³ doğal gazı getireceği de beklenmektedir.²²⁸ Bu da Erivan'ın ihracat kalemlerini çeşitlendirmesi imkânına kapı açabilir.

Özbekistan'ın da tıpkı Türkmenistan gibi Orta Asya'daki bölgesel ekonomik entegrasyona ve ekonomik ilişkilerin gelişmesine soğuk baktığı söylenebilir. Özbek yönetimi, 90'lardan bu yana dış ilişkilerde ihtiyatlı davranmıştır.²²⁹ Ayrıca Özbekistan'ın hem Kırgızistan hem de Türkmenistan ile mevcut olan çatışmaları devletlerarası ilişkilerine olumsuz yansımakta ve Orta Asya bölgesinde tam anlamıyla entegrasyonuna engel olmaktadır. Bu tür olumsuzlukların temelinde Özbekistan'ın dış

²²⁷ Armenia GDP Annual Growth Rate 1998-2013, <http://www.tradingeconomics.com/armenia>, 16.07.2013.

²²⁸ М. Деминенко, "Интеграция Армении в Таможенный союз и ЕЭП: Начальные Условия" (Ermenistan'ın Gümrük Birliğine Entegrasyonu ve OEA: Baştaki Koşullar), **Евразийская Экономическая Интеграция**, с. 4, п. 21, Kasım 2013, s. 62-76.

²²⁹ Марлен Ларюэль, Внешняя Политика и Идентичность в Центральной Азии (Orta Asya'da Dış Politika ve Kimlik), http://carnegieendowment.org/files/ProEtContra_58_6-20.pdf, 03.10.2012.

politikası vardır.²³⁰ Örneğin Kazakistan'ı bu bölgenin ekonomik liderliği üstlenmesinden pek de memnun görülmeyen Özbekistan, Orta Asya bölgesinde çalışan birtakım ekonomik kuruluşlarda üyeliğini birkaç kez durdurup geri dönmesinden görülebilir. Özetle Özbekistan Orta Asyalı devletlerle olan anlaşmazlıkları ve dış politikasındaki tutumu nedeniyle bölgesel bütünleşmede açmazlarla karşılaşmakta ve bölgesel olarak bir örgütlenmenin önüne set çekmektedir.

2.3. Orta Asya Ülkelerinin Bölgesel Ekonomik Kuruluşları

II. Dünya Savaşı sonrası Avrupa'da oluşmaya başlayan Avrupa Birliği bütün devletler için umut ışığı olmuştur. Bu atılımla kimileri bölgedeki pazar alanını uluslararası rekabetten korumaya, kimileri ise refah içinde gelişen devlet olmayı amaçlamıştır. Fakat süreç içinde Birliğin üyesi olan devletler değinilen amaçlarına ulaşmak için hem birbirine, hem de dünya ülkelerine ihtiyaç duymuş ve yardım etmek durumunda kaldıkları görülmüştür.

Orta Asya bölgesine gelecek olursak, SSCB sonrası dağılan tüm ülkeler hem siyasi hem de ekonomik olarak dağılmaya uğramışlardır. SSCB pazarı olarak nitelenen bölge ortadan kalkmıştır.²³¹

Dağılmanın ardından bölgenin önde gelen ülkeleri ekonomik işbirliğini canlandırmaya çalışmışlar, fakat bu bölgedeki ekonomik oluşum süreci ne yazık ki sadece Batı tarafından ticaret ve yatırım için sağlanan bir yol haritayı (örn., World Bank) izlemiştir. Dolayısıyla, bölge ülkelerinin ihtiyaç, sosyo ekonomik yapısı ve

²³⁰ Мурат Лаумулин, Фарход Толипов, Узбекистан и Казахстан: Борьба За Лидерство? (Özbekistan ve Kazakistan: Liderlik Mücadelesi?), <http://www.pircenter.org/media/content/files/9/13522873000.pdf>, 04.09.2013.

²³¹ İ.F. Linn, Economic (Dis) Integration Matters: The Soviet Collapse Revisited. Conference on "Transition in the CIS: Achievements and Challenges", Academy for National Economy, Moscow, September 13-14, 2004, http://www.brookings.edu/~media/Files/rc/papers/2004/10russia_linn/200410linn.pdf, 07.09.2013.

kültürel özellikleri dikkate alınmamıştır. Oysa ki, bölgesel ekonomik kuruluşların önemi, egemen devletlerin ticari işbirliğini zorlaştıran devlet sınırları ile ulusal mevzuatların uyumsuzluğunu ortadan kaldırmakla ortaya çıkmaktadır. Sınır işbirliği transit yollarını geliştirir, buysa denize çıkışı olmayan ülkeler için hayati önem taşır ve bu bu tarz örgütlenmeler komşu devletlerle sınır işbirliğini geliştirerek dünya pazarına çıkış yolu inşa edebilir. Bununla beraber bölgesel ekonomik örgütlerin kurulması çoğu sorunları ortadan kaldıramasında yardımcı olabilir. Bölgesel bir örgütlenmede üye devletler arasındaki fikir uyuşmazlığı, ekonomik gelişmişlik düzeyindeki ayrışma, finansal olarak örgüte benzer katkılar sunamama ve öncelikler konusunda farklılaşma, bu oluşumların çalışmalarını zorlaştırabilir, hatta bu tarz bir bütünleşmede aradığını bulamayan bazı devletlerin üyelikten çıkmasına da neden olabilmektedir. Bu yüzden Orta Asya bölgesinde kurulan örgütlerin başarıya ulaşp ulaşamayacağını her devletin attığı adımlarından ve yürüttüğü dış politikasından yararlanarak ele almakta fayda vardır.

Politik, sosyo-ekonomik ve kültürel gelişmeler açısından Orta Asya'daki bütünleşme süreçleri kendilerine özgü fenomen oldukları için şimdiki durumda özel bir ilgi alanı oluşturmaktadır. SSCB'nin dağılmasından sonra Orta Asya devletleri uluslararası işbirliğine dikkatlerini çekmiştir. Bunlar, ticari-ekonomik, sosyal-siyasi, diplomasi, ekoloji, etno-kültürel, bilimsel-teknik, haber, kültürel, hukuki yaratıcılık ve bölgede barışın egemenliğinin sağlanması için işbirliği olarak sıralanabilmektedir.

Orta Asya devletlerinin bölgesel işbirliği, özellikle ticari ve ekonomik alanda yoğunlaşmaktadır. Orta Asya'nın bütünleşmesi 1991'de Kazakistan ve Orta Asya devletleri arasında cumhuriyetlerarası danışma örgütünün kurulmasını kapsayan

anlaşmayla başlatılması beklenmişti, fakat bu inisiyatif birtakım nedenlerden dolayı gerçekleşmemiştir.²³²

Orta Asya devletleri SSCB'nin dağılmasından bu yana pek çok bölgesel ekonomik örgütte yer almaktadırlar. Bu örgütler hem Kazakistan açısından, hem de bütün diğer Orta Asya ülkeleri açısından dünya piyasasına çıkış yolu olarak görülmektedir. Bu nedenle aşağıdaki bölümlerde incelenecek olan örgütler Orta Asya'daki entegrasyon, ekonomik bütünleşme ve Kazakistan dış politikasındaki ekonomik temeline uygun liderliği üstlenmesi açısından önemlidir.

2.3.1. Ekonomik İşbirliği Teşkilatı

Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT), Afganistan, Azerbaycan, İran, Kazakistan, Kırgızistan, Pakistan, Tacikistan, Türkiye, Türkmenistan ve Özbekistan'dan oluşan devletlerarası bir uluslararası örgüttür.²³³ Örgüt, üyeler arasında kalkınma, ticaret ve yatırım imkânlarının geliştirilmesi konusundaki görüşmeler için elverişli bir platform sunmakta ve mal, hizmetlerin dolaşımı için ortak bir pazarın oluşturulmasını amaçlamaktadır.²³⁴

EİT, 1985'te İran, Pakistan, Türkiye tarafından kurucu üyelerin sosyo-ekonomik kalkınmalarını teşvik etmek amacıyla kurulmuştur.²³⁵ 1962'de oluşturulan "Kalkınma İçin Bölgesel İşbirliği" Teşkilatı'nın (RCD) devamı niteliğini taşımaktadır. RCD'nin kendisi de EİT'in kurucu ülkelerinden oluşan CENTO'nun (Merkezi Antlaşma Örgütü) uzantısı olarak ortaya çıkmıştır. RCD, İran-Irak Savaşı

²³² Наби Зиядуллаев, "Государства Центральной Азии в Условиях Глобализации: Современные Тенденции и Перспективы" (Küreselleşme Bağlamında Orta Asya Ülkeleri: Modern Eğilimler ve Beklentiler), *Центральная Азия и Кавказ*, c.6, n. 48, 2006, ss. 145-148.

²³³ Ekonomik İşbirliği Örgütü Resmi İnternet Sayfası, <http://www.ecosecretariat.org/in2.htm>, 15.03.2014.

²³⁴ A.g.y..

²³⁵ A.g.y..

nedeniyle faaliyetini 1979’da durdurmuştur. 1985’te ise üç ülke arasındaki işbirliği geliştirme amacı ile EİT kurularak yeniden canlanmıştır.²³⁶

Kuruluşun başlıca hedefleri ortak sanayi yatırımları yapılması, tercihli ticaret sisteminin oluşturulması, yatırım bankasının kurulması ve haberleşme-ulaşım alanlarında işbirliğinin geliştirilmesi ile turizmde kültürel ilişkilerde yakınlaşmanın sağlanması sayılmaktadır.²³⁷ Özellikle de önemle dikkate alınması gereken unsuru, EİT’in Avrasya’da küreselleşme ve bölgesel bütünleşme alanındaki boşluğu doldurma kapasitesini taşımasıdır.

EİT’in üyeleri kültürel ve ekonomik alanda işbirliğini hedeflemektedir. 2015’e kadar STB oluşturmayı da hedeflemiştir.²³⁸ Hedeflerinden bir diğeri ise üyeleri arasında platform oluşturmaktır. Statü ve güç olarak büyümeye devam eden örgütün üyeleri arasında 17 Temmuz 2003’te İslamabad’da ticaret anlaşması imzalanmıştır.²³⁹ Bu anlaşmaya göre örgüt, faaliyetlerinin bir kısmını ekonomik ağırlıklı çalışmaya yer ayırdığı görülmüştür.

Kazakistan, EİT üyesi olduğundan beri faaliyetlere katılarak bu kuruluşun her gündeminde aktif üyesi yerini almıştır. Bu gündemler içerisinde önceliğini ulaştırma, enerji, tarım ve çevre sorunları oluşturmaktadır.²⁴⁰ Öncelikle, ulaşım açısından bakıldığında Kazakistan, sınır ötesi taşımacılık hacmini arttırmak ve bölgeler arası

²³⁶ G. Ayman, Ü. Arıboğan, B. Dedeoğlu, **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, İstanbul, Der Yayınları, 1996, s. 169.

²³⁷ **Ag.y.**

²³⁸ Muhammad Ali ve Noreen Mujahid, “An Analytical Study of Economic Cooperation Organization(ECO): Challenges and Perspectives”, **European Academic Research**, c. 2, n.11, Şubat 2015, ss. 4031-14032.

²³⁹ Ekonomik İşbirliği Teşkilatı Ticaret Anlaşması, http://www.mfa.gov.tr/ekonomik-isbirligi-teskilati-ticaret-anlasmasi-_economic-cooperation-organization-trade-agreement-ecota_-ve-son-gelismeler-.tr.mfa, 04.03.2013.

²⁴⁰ Sercan Doğan, “Ekonomik İşbirliği Teşkilatı: 21. Yüzyılda Tarihi İpek Yolunu Canlandırma Çabaları”, **Ortadoğu Analiz**, c.3, n.26, Şubat 2011, s.66.

ticareti teşvik etmek için üç adet proje başlatmıştır.²⁴¹ Demiryolu sektöründe “Horgos-Zhetyen” ve “Uzen-Gorgan” adlı iki adet yeni demiryolu hattı inşa etmişlerdir.²⁴² Karayolu taşımacılığında ise “Batı Avrupa-Batı Çin” adlı dev karayolu koridoru projesini desteklemektedir.²⁴³ “Zhetyen- Horgos” demiryolu hattı, Çin ile ikinci bir demiryolu sınır kapısı açmak maksadıyla Kazakistan’ın geçiş güzergah potansiyelini önemli ölçüde arttırmaktadır.²⁴⁴ “Uzen-Gorgan” demiryolu hattının inşasına Eylül 2009’da başlamıştır. Bu önemli projenin inşasında Kazakistan, Türkmenistan ve İran desteği mevcuttur.²⁴⁵

Avrupa ile Asya arasında bir köprü oluşturacak olan Batı Avrupa-Batı Çin karayolu koridoru projesine 2009’da başlanmıştır ve bitme süresi olarak 2019 tarihi belirlenmiştir. 7,5 milyar dolarlık bu proje Avrupa ve Rusya’yı Kazakistan üzerinden Çin ile bağlaması beklenmektedir. Ayrıca toplam uzunluğu yaklaşık 8,500 kilometrelik bu proje tamamlandığında, Avrupa ile Çin arasındaki taşınacak malların ulaştırılması denizyoluyla kırk beş gün sürmekteyken, bu karayolu ile yaklaşık on gün sürecektir.²⁴⁶

EİT’in çalışma alanı çerçevesinde, 2011’de başlatılmış olan “Alma Ata-İstanbul” ve “Bandar Abbas-Alma Ata” güzergâhlarında konteyner trenlerinin çalışmasını sağlayacak iki adet demiryolu projesi üzerinde çalışılmıştır.²⁴⁷

²⁴¹ Doğan, **a.g.m.**, s. 70.

²⁴² О Концепции Развития Международных Транспортных Коридоров Республики Казахстан (Kazakistan Cumhuriyeti’nin Uluslararası Ulaşım Koridorları Geliştirme Kavramı Üzerine Hükümet Kararı), Постановление Правительства Республики Казахстан от 27 апреля 2001 года N 566.

²⁴³ Транспортные Коридоры Республики Казахстан (Kazakistan’ın Ulaştırma Koridorları), <http://365-tv.ru/index.php/analitika/kazakhstan/133-transportnye-koridory-respubliki-kazakhstan>, 05.07.2013.

²⁴⁴ **A.g.y..**

²⁴⁵ “ECO 11. Zirvesi’ndeki Kazakistan Başbakanı K.Massimov’un Konuşması”, **Cappadocia Life Özel Sayısı, Kazakistan**, Temmuz 2012, s. 36.

²⁴⁶ Kazakistan Cumhuriyeti Ulaştırma ve İletişim Bakanlığı, <http://mtc.gov.kz/index.php/ru/komitet-avtomobilnykh-dorog/proekt-zapadnaya-evropa-zapadnyj-kitaj>, 09.09.2013.

²⁴⁷ Ekonomik İşbirliği Örgütü’nün İstanbul’daki 11. Sammit Deklarasyonu, <http://constitutions.ru/archives/4681>, 19.08.2012.

Asyalı ülkelerin çoğaltmaya başlayana projelerini zamanında finanse edebilmek için EİT üyeleri İran, Pakistan ve Türkiye 2008’de 1,6 milyar dolar bütçeli EİTBANK kurmuştur.²⁴⁸

EİT, üzerinde milyonlarca kişinin yaşadığı ve yedi milyon kilometrekarelik alanı kapsayan bir örgüttür. Bölgedeki ekonomik ve politik şartlar uzun vadeli projelerin gündemi uzun süre almasına karşın sonuç alınamaması, üye ülkelerin beklenti ve tutum değişiklikleri ile ekonomik yapı ve dış ticaret rejimlerinin farklılıkları EİT faaliyetlerinin etkin şekilde yürütülmesine engel olmaktadır.²⁴⁹ Fakat bütün bu engel ve olumsuzluklara rağmen EİT’in statüsü ve bölgesel gücünün arttığı görülebilir.

Örgütün gelişimini engelleyen birçok iç ve dış faktörler bulunmaktadır ve bunlardan biri, üye ülkelerin örgütün öngördüğü gibi bir altyapı ve kurumsal yapıdan yoksun olması görülmektedir.²⁵⁰ Benzer biçimde üyeler arasında görülen siyasi ve askeri-stratejik sorunlar, örgütün başarılı bir entegrasyon sürecini hayata geçirmesini ve kaynaklarını aktif bir şekilde kullanmalarını engellediği görülebilir. Ancak ABD’nin her gecen gün Orta Asya ve Orta Doğu’da görünür olması İran’ın teşvikiyle kurulan EİT’in etkinliğini sekteye uğratmaktadır.²⁵¹

EİT her şeye rağmen Orta Asya ülke yönetimleri tarafından önemli bir kuruluş olarak görülmektedir. Özellikle bölge ülkelerine sağladığı yardımlar dikkate alındığında, EİT önemli bir model kuruluş olarak belirtilmektedir. Altyapı projeleri

²⁴⁸ J.F. Linn, "First Eurasia Emerging Markets Forum "Connecting Central Asia with the World", **Global Journal of Emerging Market Economies**, c. 1, n. 2, 2009, ss. 241-258.

²⁴⁹ Mohammad Reza Hafeznia, "Geopolitical Challenges of Regional Integration Case study: Economic Cooperation Organization (ECO)", **Geopolitics Quarterly**, Volume: 8, No.1, Spring 2012, ss.1-2.

²⁵⁰ A.g.m..

²⁵¹ J.F. Linn, O. Pidufala, "The Experience With Regional Economic Cooperation Organizations: Lessons For Central Asia", **Wolfensohn Center For Development Working Paper 4**, October 2008, ss.1-21.

ve iletişim-ulaşıma sağladığı yardımlar sayesinde bölge ülkeleri örgütün faaliyetlerini desteklemektedirler.²⁵² Daha çok ekonomik ve teknolojik kalkınmayı amaçlayan EİT, bölgedeki diğer örgütler gibi siyasi-askeri bir hedefi bulunmamakta ve EİT'in örgüt olarak önemli ve etkin olması da buradan kaynaklanmaktadır.²⁵³

Kazakistan, görüldüğü gibi EİT'te aktif çalışmalar yapmaktadır. Birçok projelere de dâhil olmakta, fakat Orta Asya bölgesindeki ekonomik liderliğini sağlaması için daha aktif şekilde diğer ekonomik kuruluşlarla da işbirliği kurma zorunluğunu hissetmektedir. Bu sebeple aşağıda incelenecek olan AVET ve diğer ekonomi odaklı kuruluşlar konusu ayrı önem taşımaktadırlar.

2.3.2. Avrasya Ekonomik İşbirliği Topluluğu

Avrasya Ekonomik İşbirliği Topluluğu (AVET), Avrasya coğrafyasında Belarus, Kazakistan, Kırgızistan, Rusya ve Tacikistan arasında kurulan bir uluslararası ortaklıktır.²⁵⁴ AVET, Gümrük Birliği katılımcı devletlerince OEA oluşturma sürecini verimli bir şekilde geliştirmek ve bu ülkelerin dünya piyasası ve uluslararası ticaret sistemine entegrasyonunu koordine etmek için kurulmuştur. Dolayısıyla, bu politikada söz konusu olan şey birliğin bölgedeki siyasi ve ekonomik etkisinin hâkim kılınmasıdır.²⁵⁵

13 Mayıs 2002'de Moskova zirvesinde Nazarbayev gerçek bir bütünleşme süreci olarak gören Avrasya Birliği'nin kurulmasını istediğini ve bütünleşme

²⁵² Linn, a.g.m..

²⁵³ Ş. Amanov, **ABD'nin Orta Asya Politikaları**, İstanbul, Gökkuşe, 2007, s. 401.

²⁵⁴ Договор об Учреждении Евразийского Экономического Сообщества (Avrasya Ekonomik Topluluğu Kurulmasına İlişkin Anlaşma), Информационный Бюллетень ЕврАзЭС, 2001, № 1.

²⁵⁵ Н. Коробов, "От Региональной Интеграции Центральной Азии к Евразийской Интеграции. Разнонаправленная Динамика Постсоветской Регионализации " (Orta Asya Bölgesel Entegrasyonundan Avrasya Entegrasyona Doğru. Post Sovyet Bölgeselleşmesinin Değişken Dinamiği), **Евразийская Экономическая Интеграция**, с.3, n. 8, Ağustos 2010, s. 5-32.

süreçleri konusunda o dönemde mevcut olan Kazakistan perspektifini açıklamıştı.²⁵⁶ Böylece bölgede bir birleşim ciddiyet kazanmaya ve Avrasya bölgesinde kurulan AVET de geleceğe amaç olarak tanınan Avrasya Ekonomik Birliği'nin zeminini oluşturmaya başladığı görülür.

Kazakistan gayri resmî olarak, Orta Asya bölgesi lideri statüsünü üstlenmiş, fakat bölgede Avrasyacılığın gelişmesi konularında Rusya ile Kazakistan görüşleri farklılık yaratmıştır. Kurulacak Birliğin üyeleri arasında eşitliğe yol vermeyen Rusya, Kazakistan inisiyatifine 90'lardan 2000'lere kadar soğuk baktığı görülmüştür. Fakat Yeni Dünya koşullarına ve Rusya'nın değişen stratejisi sayesinde 2000'de AVET anlaşması imzalanmıştır.²⁵⁷

AVET'in kurulmasıyla ilgili anlaşma, Kazakistan başkenti Astana'da 10 Ekim 2000'de Nursultan Nazarbayev, Vladimir Putin, Aleksandr Lukaşenko, Askar Akayev ve İmamoli Rahmanov katılımıyla imzalanmış ve ilk devletlerarası konseyi Eylül 2001'de Almatı'da toplanmıştır.²⁵⁸ Mayıs 2002'de Moldova ve Ukrayna Hükümetlerinin isteği üzerine AVET'in gözlemci ülkesi statüsü verilmiştir.²⁵⁹ 10 Ekim 2000'deki AVET kuruluş anlaşmasına göre, anlaşmalarda öngörülen yükümlülükleri kabul eden herhangi bir devlet AVET üyesi olabilmektedir.²⁶⁰

AVET öncesindeki entegrasyon örgütlerinin kazanımları örgüte aktarılmıştır. AVET ülkelerinin sürece bütünleşmeleri sayesinde üye ülkelerin ve vatandaşlarının yaşam düzeyi ve kalitesi artmaya başladığı görülmüştür. Orta Asya devletlerinin

²⁵⁶ Vadim Makhin, "On the Way Towards the Eurasian Community", **Kazakhstanskaya Pravda**, 14.05.2002.

²⁵⁷ Халеви́нская, **a.g.e.**, s. 74.

²⁵⁸ Avrasya Ekonomi Topluluğu Resmi Internet Sayfası, <http://www.eaeunion.org/?lang=en#about>, 15.03.2012.

²⁵⁹ **A.g.y.**

²⁶⁰ **Avrasya Ekonomik Topluluğu'nun Kuruluş Anlaşması**, 10 Ekim 2000, Madde 5.

ekonomik gelişme hızının farklılıklarından dolayı bütünleşmeleri yavaş gitse de asıl amaca doğru yürümeye devam ettikleri görülür.

AVET faaliyetlerinin önceliklerine gelecek olursak, ulaştırma, enerji, iş gücü göçü, tarım ve tarıma dayalı sanayi alanlarında işbirliğini içermektedir.²⁶¹ AVET üye devletlerinin ulaştırma potansiyelini geliştirmek, topluluğun en önemli görevlerinden biri sayılmaktadır.²⁶² Çünkü bu alandaki önceliğin gerçekleşmesi AVET devletleri arasındaki ticari işbirliği ile OEA kurma görevi ile ayrılmaz bir hususa dönüşmektedir.²⁶³ AVET'in ulaştırma potansiyelini geliştirme çerçevesinde imzalanan anlaşmalar topluluğun bu yöndeki entegrasyon sürecini oldukça etkilemiştir. AVET üye ülkeleri ulaştırma mevzuatlarını uygunlaştırmış, ulaştırma tarifesi komisyonu kurmuş ve topluluk üyelerinin demiryolu taşıtlarının çalışmasına ait uygun bir rejim stratejisini belirlemiştir.²⁶⁴

Orta Asya entegrasyonunu hızlandırmak için daha fazla çalışmaları gerektiren konular ortaya çıkmıştır. Örneğin, gümrük politikasının koordine edilmesi, teknik alt yapının geliştirilmesi, demiryolu tarifesinin biçimlendirilmesi ile sorunların giderilmesi öngörülmüştür.²⁶⁵ Ayrıca AVET, enerji alanında ortak enerji pazarı kurmayı öncelikli prensip olarak değerlendirmektedir.²⁶⁶

²⁶¹ Н.А. Воронцова, Евразийское Экономическое Сообщество Как Международное Региональное Объединение (Uluslararası Bölgesel Derneği olarak Avrasya Ekonomik Topluluğu), ss. 70-73. <http://mgimo.ru/upload/iblock/f51/f51c911c6e44d415010acff6d7eeaf4.pdf>, 09.11.2012.

²⁶² Л.Б. Вардомский, Е.М. Кузьмина, А.В. Шурубович, Евразийское Экономическое Сообщество: Особенности и Проблемы Развития (Avrasya Ekonomik Topluluğu: Özellikleri ve Gelişimi Sorunları), <http://www.ecfor.ru/pdf.php?id=2005/6/11>, ss. 116-132, 10.11.2012.

²⁶³ A.g.y..

²⁶⁴ Т. Мансуров, **Bugünkü AVET**, Entegrasyon Komitesinin Sekreterliği, Moskova, 2011, s. 11.

²⁶⁵ Вардомский, a.g.y..

²⁶⁶ A.g.y..

Topluluğa üye devletlerin su ve enerji konsorsiyumu ile ortak enerji dengesini sağlama konusunda da etkin çalışmalar yürütmektedir.²⁶⁷ SSCB döneminde herhangi bir problem bir devlet içerisinde çözülebilmisse, günümüzde bu problemler sınırların ortak olması nedeniyle ancak devletlerin anlaşmasıyla çözülebilmektedir. Bu sebeple AVET'e Özbekistan'ın katılımı, topluluğa üye devletlerin su problemlerini ve enerji kaynaklarının rasyonel kullanımını çözmeye fırsat olarak görülmüştür.²⁶⁸ Orta Asya hidroenerji tesislerinin ortak işletilmesi, elektrik enerjisi ve su sorunlarının karşılıklı çözülmesi ve topluluğun ortak enerji düzenine geçmesi yönündeki çabasının temel unsurlarını oluşturmuştur. Bu bağlamda yapılmış olan faaliyetlerin de altını çizmek gerekmektedir.²⁶⁹

AVET'in enerji entegrasyonu konusunda henüz çözülmemiş sorunları mevcuttur. Onlardan biri, AVET üyesi devletler arasında elektrik enerjisi tarifesini belirlemede ortak bir anlayışın ve ülkeler tarafından kabullenmiş bir yaklaşımın bulunmaması ve diğeri ise, AVET sözleşmeleriyle ulusal vergi kuralları arasındaki uyumsuzluk ve enerji dağıtımında devletler arası gümrük kontrolünün etkisizliğidir.²⁷⁰ Fakat tüm bu sorunlara rağmen topluluğun etkisiz olduğu söylenemez. Avrupa ile Asya'da Kazakistan üzerinden Çin'e kadar uzanacak bir demir yolu projesi düşünüldüğünde bunun enerji tasarrufu sağlayan bir politika olduğu da söylenebilir.

²⁶⁷ Н.Ю. Кавешников, Развитие Институциональной Структуры Евразийского Экономического Сообщества (Avrupa Ekonomik Topluluğu Kurumsal Yapının Geliştirilmesi), s. 27. http://www.eabr.org/general/upload/docs/publication/magazine/no2_2011/n2_2011_3.pdf,

²⁶⁸ A.g.y..

²⁶⁹ В.М. Касимова, А.В. Архангельская, “Энергетическая Безопасность Кыргызстана и Развитие Межправительственного Энергетического Сотрудничества в Рамках ЕврАзЭС” (Kırgızistan'ın Enerji Güvenliği ve AVET Çerçevesinde Devletlerarası Enerji İşbirliğini Geliştirmesi), **Евразийская Экономическая Интеграция**, с. 3, n. 12, Ağustos 2011, s. 46-64.

²⁷⁰ A.g.m..

AVET ana organlarının çalışma biçimi çoğunlukla AB organlarıyla karşılaştırılmakta, fakat iki farklı bölgede kurulan bu oluşumlar çalışma yöntemi bakımından ayrıdırlar. AVET AB'ye göre Avangard veya Aryergard²⁷¹ modeline göre çalışmaktadır.²⁷²

AVET organlarının karmaşıklığına rağmen G. Rapota'ya göre, enerji alanında gerçekleştirilen yatırımlar ve finansman konusunda ilerlemeler de mevcuttur.²⁷³ Kazakistan ve Rusya girişimiyle kurulan Avrasya Gelişme Bankasıyla işbirliği çalışmaları buna örnek olarak verilebilir. Banka bütçesi Rusya'nın bir milyar, Kazakistan'ın beş yüz milyon, Ermenistan'ın yüz bin, Tacikistan'ın beş yüz bin, Belarus'un on beş milyon ve Kırgızistan'ın ise yüz bin doları, toplamda 1,5 milyar dolardan oluşmaktadır.²⁷⁴ AVET çerçevesinde herhangi bir projeye dâhil olmak isteyen devlet Avrasya Gelişme Bankası üyesi olmak zorundadır. Banka dairesinin Almatı'da bulunması Kazakistan'ın benimsediği ekonomik liderliğinin ispatı olarak görülmektedir.²⁷⁵

AVET üyeleri arasında dikkat çeken unsurların başında ekonomik düzey farkı gelir. Buna örnek olarak Tacikistan'daki Sandugi hidroelektrik santralleri ve Kırgızistan'daki Kambarata hidroelektrik santrallerinin yapılması verilebilir. Söz konusu santraller Kırgızistan ve Tacikistan'da yapılmış olsa da ev sahibi ülkeler

²⁷¹ Entegrasyon grubunun hazırladığı bir projede diğer üyeleri ya katılır ya da katılmaktan vazgeçer, fakat ilerde katılma hakkını da muhafaza edebilir, örneğin: AB çerçevesindeki AVRO alanı gibidir.

²⁷² С. Нарышкин, “ЕврАзЭС На Пути к Углублению Интеграции” (Entegrasyonu Derinleştirme Yolundaki AVET), **Евразийская Интеграция: Экономика, Право, Политика**, No 3, 2008, ss. 15-18.

²⁷³ Пресс-Конференция Генерального Секретаря ЕврАзЭС Григория Рапоты (Avrasya Ekonomik Topluluğu Genel Sekreteri Grigory Rapota'nın Basın Toplantısı), <http://ria.ru/politics/20040615/612185.html>, 15.06.2004.

²⁷⁴ Avrasya Kalkınma Bankası, Bankanın Resmi İnternet Sayfası, <http://www.eabr.org/r/about/>.

²⁷⁵ Халевинская, **a.g.e.**, s. 126-145.

yeteri kadar finansman ve tecrübeye sahip olmadıkları için projelerini Rusya ve Kazakistan'ın yürütmesine bırakmıştır.²⁷⁶

Kazakistan, Avrasya'da bölgesel girişimlere her zaman olumlu yaklaştığı görülür. Ülke'nin pek çok önemli projeleri gerçekleştirmesine rağmen, sınır kontrollerinin zayıflığı ve eksik olması, göçmenlerin yasanın gerektirdiği ölçüde korunmaması topluluk çerçevesinde hep gündemde kalmıştır. Bu problemlerin sadece Kazakistan için değil, Topluluğa üye devletlerin ekonomik düzey farklılığını etkileyen göç seli ve AVET üyesi ülkelerin mevzuatlarındaki düzensizliğe yol açan genel bir sorun olduğunu anlamıştır.²⁷⁷

Buna karşın AVET bölgesel olarak hala cazip bir oluşumdur. Ocak 2006'da Özbekistan'ın Topluluğa katılımı buna kanıt olarak gösterilebilir. Özbekistan'ın tam üyeliği Fergana Vadisi, Orta Asya bölgesindeki su kaynağını rasyonel kullanımı ve ülkeler arası gerek mal gerekse insan geçişi potansiyelini kullanma sorununun çözülmesine zemin yaratmıştır.²⁷⁸ Böylece, AVET'in bölge ve dünyada ağırlığı olan, uluslararası örgüt statüsüne sahip bir entegrasyon birleşimine çevrildiği söylenebilir. Ancak Özbekistan'ın üyelikten iki sene geçmeden ayrılması şaşkınlıkla karşılanmıştır. Taşkent'in bu kararı almasında AB'nin Özbekistan'a yönelik yaptırımlarına son vermesinin neden olduğu düşünülmektedir.²⁷⁹

²⁷⁶ AVET: Su Savaşına İlaç, <http://www.pravda.ru/economics/prognoses/06-01-2013/1140137-evrazes-1/>, 06.01.2013.

²⁷⁷ К.Д. Шевченко, “Единый Рынок Труда в ЕЭП: Правовые Последствия Принятия Соглашений ЕЭП в Области Трудовой Миграции ” (OEA'da Ortak İş Pazarı: İş Göçü Hakkında Kabul Edilecek Anlaşmanın Hukukî Etkileri), **Евразийская Экономическая Интеграция**, с. 1, п. 14, Şubat 2012, s. 27-43.

²⁷⁸ Вступление Узбекистана в ЕвразЭС Решит Проблемы Центральной Азии (Avrasya Ekonomik Topluluğu'na Özbekistan'ın Katılımı Orta Asya Sorunlarını Çözecektir), <http://www.km.ru/glavnoe/2006/01/18/arkhiv/vstuplenie-uzbekistana-v-evrazes-reshit-problemy-tsentralnoi-azii>, 18.01.2006.

²⁷⁹ Özbekistan'ın AVET'ten Çıkışı, http://ria.ru/trend/Uzbekistan_leaving_evrazes_12112008/, 13.11.2008.

Kazakistan için AVET'in gelişmesi Orta Asya devletlerini hem ekonomik açıdan güçlenmesini, hem de dünya piyasasında etkin bir rol üstlenmesini sağlayabilir. Bu çerçevede Kazakistan'ın Rusya ve Belarus'la birlikte Gümrük Birliği'ni kurarak ekonomik güçlenme amacına ulaşma çabasında olduğu düşünülebilir.

2.3.3. Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Ekonomik Boyutu

Şanghay İşbirliği Örgütü, Çin, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın katılımıyla 1996'da Şanghay Beşlisi olarak kurulan ve 2001'de Özbekistan'ın katılımıyla Şanghay Altılısı adını alan örgüttür.²⁸⁰ Hindistan, İran, Moğolistan ve Pakistan ise ŞİÖ'de gözlemci statüsündedirler.²⁸¹

ŞİÖ, Çin liderliğinde oluşan ve daha çok Çin-Rusya dengesi altında gelişen bir örgüt özelliği göstermektedir.²⁸² Örgütün kuruluşu daha çok Çin-Rusya arasındaki SSCB sonrası sınır sorunlarını çözmek amacıyla kurulsada, örgüt zaman içerisinde üyeleri arasında derinleşen askeri, ekonomik ve kültürel bağların olduğu ABD ve Batı bloğunun karşısındaki ikinci blok gücü oluşturmaktadır.²⁸³

Örgütün kuruluşunda etkili olan temel unsur sınır sorunları olarak belirtilmiştir.²⁸⁴ Fakat bazı gözlemcilere göre, örgütün kurulması Çin'in ekonomik dışa açılımı, artan enerji bağımlılığı ve yeni küresel güç olma hedefli dış politikasının

²⁸⁰ Декларация о Создании Шанхайской Организации Сотрудничества (Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Kuruluşuna Dair Beyanname) Принята в Шанхае 15 июня 2001 года.

²⁸¹ Şanghay İşbirliği Örgütü Resmi Sayfası, <http://www.sectso.org/EN123/show.asp?id=68>, 15.03.2013.

²⁸² Selçuk Çolakoğlu, "Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Geleceği ve Çin", **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, c. 1, n. 1, Bahar 2004, s. 178.

²⁸³ Chin-Hao Huang, "China and the Shanghai Cooperation Organization: Post-Summit Analysis and Implication for the United States", **China and Eurasia Quarterly**, c. 4, n. 3, 2006, s. 16, http://www.silkroadstudies.org/new/docs/CEF/Quarterly/August_2006/Huang.pdf, 07.09.2011.

²⁸⁴ ŞİÖ'nün Resmi İnternet Sayfası, <http://www.sectso.org>, 17.03.2012.

bir sonucudur.²⁸⁵ Rusya-Çin sınırının silahsızlandırılması ve sınır meselelerinin çözülmesiyle işe başlayan ŞİÖ, yakın bir gelecekte dünyanın en büyük ekonomik gücü olabilecek Çin ve dünyanın en önemli enerji sağlayıcı ülkelerinden biri olan Rusya sayesinde emin adımlarla büyümektedir.²⁸⁶

Örgüte üye ülkeler milyonlarca metrekare toprağı kapsamakta ve dünya nüfusunun dörtte birine sahip olmaktadır. 2004'te Moğolistan ve 2005'te Hindistan, Pakistan ve İran'ın da örgüte gözlemci üye olması ŞİÖ'yü artık Avrasya'nın en büyük ekonomik ve güvenlikle ilgili bölgesel teşkilatı haline dönüştürmüştür.²⁸⁷

Haziran 2001'de üye devletler St. Petersburg Zirvesi'nde örgütün amaç, prensip, yapı ve işleyişini belirleyen ŞİÖ Beyannamesini imzalamıştır.²⁸⁸ Bu beyannameye göre ŞİÖ'nün temel amaçları üye devletler arasındaki güven ve dostluğu ilerletmek, bu paralelde üye ülkeler arasındaki ekonomik, kültürel, siyasal ve askeri bağları güçlendirmek olarak sayılmaktadır.²⁸⁹

2003 Pekin Zirvesi'nden başlayarak örgüt üyeleri arasındaki askeri ve ekonomik bağları güçlendirmek için somut adımlar atılmaya başlanmış ve 2003'te çok taraflı ekonomik işbirliği anlaşmasına imza atılmıştır.²⁹⁰ Bu anlaşmaya göre kısa vadede yatırım ve ticarete uygun ortamın oluşturulması, orta vadede (2010'a kadar) üye devletlerce anlaşarak herkese uygun istikrarlı şart ve kuralları belirtmek ve uzun

²⁸⁵ Chung Chien-Peng, "The Shanghai Cooperation Organization: China's Changing Influence in Central Asia", **The China Quarterly**, 2004, № 180, ss. 989-1009.

²⁸⁶ К. Барский, "Шанхайская Организация Сотрудничества: Новое Слово в Мировой Политике" (Şanghay İşbirliği Örgütü: Dünya Siyasetinde Yeni Bir Sözcük), **Международная жизнь**, 2011, №8, ss. 11-25.

²⁸⁷ Nuraniye Hidayet Ekrem, "Orta Asya'da Güç Dengeleri: Şanghay İşbirliği Örgütü Başkanlar Toplantısı Sonrası", <http://www.turksam.org/tr/a614.html>, 08.11.2011.

²⁸⁸ Şanghay İşbirliği Örgütü Resmi Sayfası, <http://www.secsco.org/EN123/show.asp?id=68>, 15.03.2013.

²⁸⁹ Aleksandr Lukin, "Shanghai Cooperation Organization: Problems and Prospects", Moscow State Institute, s. 33, <http://dlib.eastview.com/browse/doc/19676772>, 08.01.2011.

²⁹⁰ О Программе Многостороннего Торгово-Экономического Сотрудничества Государств-Членов Шанхайской Организации Сотрудничества (Şanghay İşbirliği Örgütü Üyesi Ülkeler Arasında Çok Taraflı Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Programı), http://www.sco-ec.gov.cn/crweb/scor/info/Article.jsp?a_no=721&col_no=67, 17.08.2012.

vadede de (2020'e kadar) bölge kaynağını ortak kullanmaya çalışma amacı belirtilmiştir.²⁹¹

2004'te örgütte ilk kez bütçe hazırlanmış, 2005'te yapılan çağrı ile Özbekistan'daki ABD'nin askeri varlığına tepki gösterilmiş ve bu gücün bölgeden uzaklaştırılması sağlanmıştır.²⁹² 2007'de ise altı üye devletlerin orduları Ural dağlarında "Barış Misyonu 2007" adlı bir askeri tatbikat düzenlemişlerdir.²⁹³ Dünya petrol üretim ve kullanım pazarının yarısından fazlasını elinde bulunduran örgüt, ABD'ye karşı etkili bir kutup oluşturmayı amaçlamıştır.²⁹⁴ Başlarda açıkça söylenmeyen bu amaç, Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin tarafından örgütün Ağustos 2007 Bişkek Zirvesi'nde "tek kutuplu dünya kabul edilemez" açıklamasıyla dünyaya duyurulmuştur.²⁹⁵

ŞİÖ her ne kadar güvenlik ve terörizm kaygılarıyla kurulmuşsa da örgütün ekonomik faaliyet ve hedefleri de incelenmeye değerdir. ŞİÖ'ye üye devletler 2003'te ekonomik işbirliğini genişletme amacıyla bir çerçeve anlaşması imzalamıştır.²⁹⁶ Aynı toplantıda Çin başbakanı Wen Jiabao örgüt üyesi devletler

²⁹¹ Lyu Huan, "Идея Создания Зоны Свободной Торговли ШОС: Счета, Проблемы и Перспективы" (ŞİÖ'nün Serbest Ticaret Bölgesini Kurma Fikri: Hesaplar, Problemler ve Perspektifler), *Евразийская Экономическая Интеграция*, c. 3, n. 4, 2009, s. 110-116.

²⁹² А.Ф. Клименко, *Стратегия развития Шанхайской Организации Сотрудничества: Проблема Обороны и Безопасности* (Şanghay İşbirliği Örgütü Kalkınma Stratejisi: Savunma ve Güvenlik Sorunları), Институт Дальнего Востока РАН, Moskova, 2009, s. 153.

²⁹³ *A.g.e.*, s. 421.

²⁹⁴ В.В. Михеев, *Проблемы Становления Шанхайской Организации Сотрудничества и Взаимодействия России и Китая в Центральной Азии* (Orta Asya'da Rusya ve Çin Arasında Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Oluşumu ve İşbirliği Sorunları), Ин-т Дальн. Вост. РАН, Moskova, 2005, s. 93.

²⁹⁵ Ozan Örmeci, Şanghay İşbirliği Örgütü, <http://tr.caspianweekly.org/ana-kategoriler/guney-asya/3319-sanghay-sbirligi-orgutu.html>, 08.01.2011.

²⁹⁶ Программа Многостороннего Торгово-Экономического Сотрудничества Государств-Членов Шанхайской Организации Сотрудничества (Şanghay İşbirliği Örgütü Üyesi Ülkeler Arasında Çok Taraflı Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Programı). Утверждена Решением Совета Глав Правительств (Премьер-Министров) Государств-Членов Шанхайской Организации Сотрудничества от 23 Сентября 2003 года № 1.

arasında uzun vadede bir STB oluşturma hedefini belirtmiştir.²⁹⁷ 23 Eylül 2004'te 100 maddelik bir plan imzalanmıştır.²⁹⁸ Ekim 2005'te ise ekonomik faaliyetlerin yanında enerji sektörü de ŞİÖ'nün ajandasında kendisine yer bulmuştur. Örgüt 2005 Moskova Zirvesi'nde ortak enerji projelerine öncelik tanıyacağını açıklamış, özellikle de petrol ve gaz sektörüyle ve su kaynaklarının ortak kullanımı üzerinde duracağını belirtmiştir.²⁹⁹ Bu çerçevede ortak projelerin finansmanı için ŞİÖ İnterbank'ın kurulması kabul edilmiştir.³⁰⁰ ŞİÖ'nin İnterbank'ı kurma toplantısı Şubat 2006'da Pekin'de yapılmıştır. 30 Kasım 2006'da ise Almatı'da düzenlenen ŞİÖ konferansında Rus Dışişleri Bakanı ŞİÖ'nün bir enerji kulübü kurması konusunda planlar hazırladığını belirtmiştir.³⁰¹

ŞİÖ gelişimi içerisinde ticari ekonomik işbirliği çok önemli rol oynamakta olup Kazakistan ve Çin'in bu anlamda öncülük ettiği söylenebilir. Buna karşın Rusya'nın diğer iki ülke kadar istekli olmadığı iddia edilmektedir.³⁰² ŞİÖ ekonomik boyutunda 2020'ye kadar uzun vadeli bölgesel işbirliği yapma planları yapmaktadır.³⁰³ ŞİÖ'nün ekonomik işbirliğinde diğer örgütlerden farkı, altı üyesinin katılımını zorunlu kılmayan, istek üzerinde ikili ya da üçlü işbirliği yapma

²⁹⁷ План Мероприятий по Выполнению Программы Многостороннего Торгово-Экономического Сотрудничества Государств-Членов Шанхайской Организации Сотрудничества. Утвержден Решением Совета Глав Правительств (Премьер-Министров) Государств-Членов Шанхайской Организации Сотрудничества от 30 Октября 2008 года № 35.

²⁹⁸ Программа Многостороннего Торгово-Экономического Сотрудничества Государств-Членов Шанхайской Организации Сотрудничества (Şanghai İşbirliği Örgütü Üyesi Ülkeler Arasında Çok Taraflı Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Programı). Утверждена Решением Совета Глав Правительств (Премьер-Министров) Государств-Членов Шанхайской Организации Сотрудничества от 23 Сентября 2003 года № 1.

²⁹⁹ Z. Huasheng, "China, Russia and the USA: Their Interests, and Interrelations in Central Asia", **Central Asia and Caucasus** (Lulea, Sweden), N5, 2004, p.116-125, N 6, 2004, p. 86-94.

³⁰⁰ SCO's Role In Regional Security, http://mfa.tj/files/kitobkhona/zhurnali/SCO_today.pdf, s. 80, 19.07.2012.

³⁰¹ Erkin Kerem, "Şanghai İşbirliği Örgütü Üzerinde Çin-ABD Sorunları", <http://www.turksam.org.tr/a946.html>, 03.07.2011.

³⁰² Александра Лукина, **Шанхайская Организация Сотрудничества: от Становления к Всестороннему Развитию** (Şanghai İşbirliği Örgütü: Oluşumundan Çok Yönlü Gelişimine), Москва МГИМО-Университет 2008, s. 139.

³⁰³ Лукина, **a.g.e.**, ss. 104-125.

olanağıdır.³⁰⁴ Bu sebeple hem Çin hem Orta Asya ülkeleri için istediği alan üzerinde projeye katılma imkânının sağlanması büyük bir avantajdır.

ŞİÖ çerçevesinde kabul edilen bazı projeler zamanla gerçekleşmeye başladığı görülür. Rusya ve Orta Asya arasında ve Orta Asya’da otoyollar ile mühendislik yapı projeleri ele alınmıştır.³⁰⁵ Bununla beraber üzerinde en fazla durulan konulardan biri enerji işbirliği ve bölgede enerji güvenliği sağlama konusu olmuş, fakat 2008’den itibaren küresel nitelikler kazanan ekonomik kriz, ŞİÖ’nün ekonomik atılımlarını yavaşlattığı görülür.

ŞİÖ çerçevesinde Çin’in Orta Asya’yla ilişkilerinde aynı zamanda bölgeyle bir köprü kurmasını sağlayan Kazakistan’ı öncelediği söylenebilir. İki ülke arasındaki ticaret, Kazakistan’dan Çin’e petrol taşınmasını sağlayan hatların inşası bu duruma örnektir. ŞİÖ üyeleri arasındaki ticaret hacmi her yıl artış göstermekte ve bu da ekonomik işbirliği kapsamındaki yatırım ve ticaretin verimliliğini ve örgütün gücünü göstermektedir.³⁰⁶

ŞİÖ, Çin’in inisiyatifiyle kurulmuş ve Çin’in sınır güvenliği, bölgesel güvenliği ve ekonomik çıkarlarını korumayı amaçlamış bir örgütten öte, üye ve gözlemci ülkelerin siyasal, ekonomik ve güvenlik çıkarları olduğu gibi, Çin’in de ŞİÖ platformunda Orta Asya ve Rusya’nın enerji kaynaklarını kontrol etmek ve burayı kendi ucuz mallarının pazarı ve iş gücü üssü haline getirmek gibi hedefi vardır.³⁰⁷ Buna karşın, ŞİÖ içerisinde iki güçlü üye arasında ekonomik atılımın finansmanı bağlamında bir ayrışma vardır. Şöyle ki, Rusya örgüt bünyesinde Gelişme Fonu kurmasını savunmuşken, Çin Gelişme Bankası kurulmasında ısrar

³⁰⁴ Лукина, **a.g.e.**, s. 50.

³⁰⁵ **A.g.e.**, s. 38.

³⁰⁶ **A.g.e.**, s. 103.

³⁰⁷ Ekrem, **a.g.y.**

etmiştir.³⁰⁸ Bu ayrışmanın temelinde iki ülkenin örgüte yüklediği farklı değerlerden kaynaklandığı söylenebilir.

Çin'in Orta Asya devletlerinin kaynaklarına ulaşma yolu olarak gördüğü örgütü Rusya, Hindistan ve Pakistan gibi ülkelerin katılımıyla bastırma amacı izlenebilir. Bu tür gizli çatışmaların mevcut olması Kazakistan ile Çin ilişkilerini daha da sıkılaştırmaktadır.³⁰⁹ Ekonomik kriz dönemi için Çin'in kredi açması ve özellikle de Kazakistan'a yardım etmesi bölgede ekonomik gücünü ve stratejik önemini adeta ortaya koymaktadır.³¹⁰

Sonuç olarak, Çin ve Orta Asya arasında derin bağ vardır. Örneğin, İpek Yolu günümüzdeki Çin'in Orta Asya ülkeleriyle, özellikle Kazakistan ile ilişkilerine zemin oluşturmaktadır.³¹¹ Dünya piyasasında hem Çin hem Kazakistan dönüşüm sürecindedirler. İki ülke de aynı problemlere karşı karşıya kalmış, bu benzerlikler iki ülkenin pek çok alanda işbirliği yapmasına zemin hazırlamıştır.

Çin Başbakan Yardımcısı Li Ketzyan'a göre, ülkenin kıta ülkeleriyle, sınırdaş bölgelerle Batıya yönelik işbirliği yapması mantıklıdır.³¹² Bu çerçevede ŞİÖ, Çin ve Orta Asya ülkeleri arasında kurulan ve Çin dış politikasındaki stratejisini yerine getirme yolundaki kuruluştur.³¹³ Bu bağlamda, Çinli araştırmacılar ana fikrinde çağdaş Çin'in bölgesel ve uluslararası meseleleri çözümünde aktif olmasına dayanan

³⁰⁸ Н. Максимчук, “Динамика, Состояние и Взгляд Народов СНГ на Интеграцию в 2013 году” (2013'teki BDT Ülke Halklarının Entegrasyona Bakışı, Durumu ve Dinamiği), **Евразийская Экономическая Интеграция**, с.4, п. 21, Kasım 2013, s. 133-135.

³⁰⁹ Ли Син, Ван Чэньсин, “Китайская Политология О Смысле и Перспективах Евразийского Союза” (Avrasya Birliği Anlamı ve Umutları Konusunda Çin Siyaset Bilimi), **Международные Процессы**, Том 12. Номер 3 (38). Июль-Сентябрь 2014, ss. 70-82.

³¹⁰ Лукина, **a.g.e.**, ss. 109-119.

³¹¹ **A.g.e.**, s. 38.

³¹² Для Решения Экономических Проблем Китай Предпочитает Запад (Ekonomik Sorunları Çözmek İçin Çin Batı'yı Tercih Etmektedir), <http://www.novayagazeta.ru/economy/69895.html>, 11.09.2015.

³¹³ Лукина, **a.g.e.**, ss. 60-64.

yeni kavram arayışındadırlar.³¹⁴ İstikrar ve refah kavramları ise hem Çin hem de Kazakistan için bölgesel gelişimindeki bir ana konudur. Bu noktada ŞİÖ Avrasya’da bu arayışın unsurlarından biridir.

2.3.4. Rusya, Belarus, Kazakistan’ın Gümrük Birliği

Ekonomik entegrasyonun bir diğer aşaması, STB’den bir adım daha ileride olan Gümrük Birliğidir. Gümrük birliğine üye ülkeler arasında her türlü ticaret yasakları ortadan kaldırılırken, üçüncü ülkelere yönelik ortak bir gümrük tarifesi uygulanmaktadır.³¹⁵

6 Ekim 2007’deki sözleşmeye uygun olarak Kazakistan, Rusya ve Belarus ortak gümrük birliğini oluşturmak için genel gümrük tarifesini içeren ticari ve ekonomik belgeleri imzalamışlardır.³¹⁶ Üye ülkeler birlik çerçevesinde karşılıklı olarak ticarete bazı sınırlamalarını ortadan kaldıracaklarına, gümrüğün iç sınırlarında gümrük kontrolünü basitleştireceğine anlaşılmıştır.³¹⁷ 2009’da Gümrük Birliği’nin zeminini oluşturan 40 uluslararası sözleşmeye imza atılmıştır.³¹⁸

28 Kasım 2009’da Belarus’un başkenti Minsk’te Medvedyev, Lukaşenko ve Nazarbayev devletler arasında ortak gümrük alanını 1 Ocak 2010’dan hayata geçirme kararı almışlardır. Üç devlet arasında Gümrük Birliği’n kurulmasıyla Rusya-Belarus

³¹⁴ Лукина, **a.g.e.**, s. 134.

³¹⁵ Şinasi Kara, **Ekonomik Entegrasyon Teorisi**, İstanbul, 1. Baskı, 1996, s. 71.

³¹⁶ Gümrük Birliği Anlaşması (6 Ekim 2007), http://www.tsouz.ru/DOCS/INTAGRMNTS/Pages/D_sozdETTiformTS.aspx, 15.09.2013.

³¹⁷ Договор Об Учреждении Евразийского Экономического Сообщества (Avrasya Ekonomik Topluluğu Kurulmasına İlişkin Anlaşma) от 10 Октября 2000 года (с изм. от 25.01.2006г. и от 06.10.2007г.)

³¹⁸ **2009 Yılında Rusya’da Faaliyet Kalkınma Sonuçları ve 2010 için Görevler Raporu**, Rusya Ekonomik Gelişimi Bakanlığı, 2010.

arasındaki gümrük tarifesi %95'e, Rusya-Kazakistan gümrük tarifesi ise %62'e uyumlaştırılması öngörülmüştür.³¹⁹

Gümrük Birliği ve OEA'nın kurulmasının asıl amacı küreselleşen meydan okumalara ortak cevabın üretilmesidir. Devlet tercihlerine gelirse, bölgedeki oluşumların çalışmasına genel olarak razılık göstermişlerdir. Oluşum çerçevesinde Belarus'un Kazakistan'a göre Rusya'yla işbirliği yapmasını daha çok tercih ettiği düşünülse de, Kazakistan-Rusya işbirliğinin daha etkin olduğu görülmektedir.³²⁰

18 Kasım 2011'de Gümrük Birliği'nin ve OEA'nın düzgün çalışmasını ve gelişmesini sağlamak için Avrasya Ekonomik Komisyonu kurulmuştur. Bu kuruluş AEK hakkındaki sözleşmenin 39. Maddesi uyarınca 1 Temmuz 2012'de Gümrük Birliği Komisyonunun yerini devralmıştır.³²¹ AEK'in kuruluşu Gümrük Birliği ve AVET'in Avrasya Birliği'ni oluşturmaktaki bir basamak haline gelmiştir.³²² Gümrük Birliği kuruluşundan 2015'e kadar tahminen Rusya'nın 400 milyar dolar, Belarus ve Kazakistan'ın ise 16 milyar dolar kar elde etmesi beklenmektedir.³²³

2012'de BDT'nin 10 ülkesi ve Gürcistan'da "Gümrük Birliği'nin kurulmasına nasıl bakıyorsunuz" sorulu anketi yapılmıştır.³²⁴

³¹⁹ Халевинская, **a.g.e.**, s. 90.

³²⁰ Б.Д. Хусайнов, "Государственные Преференции и Конкурентоспособность Казахстана, Беларуси и России" (Devlet Tercihleri ve Kazakistan, Beyaz Rusya ve Rusya'nın Rekabete Dayanıklılığı), **Евразийская Экономическая Интеграция**, с. 2, n. 11, Mayıs 2011, s. 71-96.

³²¹ Халевинская, **a.g.e.**, s. 143.

³²² Евразийская Экономическая Интеграция: Цифры и Факты (Avrasya Ekonomik Entegrasyonu: Sayılarla), http://www.eurasiancommission.org/ru/Documents/broshuraEEC_26----1.pdf, 12.11.2012.

³²³ Т. Мансуров, "Эффект Сближения" (Yakınlaşma Etkisi), <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1262167080>, 30.12.2009.

³²⁴ Avrasya Gelişme Bankası'nın Entegrasyon Araştırmalar Merkezi Hazırlamış Olduğu Rapor, <http://www.eabr.org/general/upload/reports/doklintbarom.pdf>, 13.09.2012.

Tablo 2. BDT Ülkeleri ve Gürcistan’ın Gümrük Birliğine Yönelik Yaklaşımı

Devletler	Pozitif	Kayıtsız	Negatif
Tacikistan	76 %	17 %	2 %
Rusya	72 %	17 %	4 %
Özbekistan	67 %	14 %	2 %
Kırgızistan	67 %	15 %	8 %
Moldova	65 %	20 %	7 %
Ermenistan	61 %	26 %	6 %
Belarus	60 %	28 %	6 %
Ukrayna	57 %	31 %	12 %
Kazakistan	80 %	10 %	5 %
Azerbaycan	38 %	46 %	11 %
Gürcistan	30 %	39 %	6 %

Kaynak: www.eabr.org

Görüldüğü üzere, bütün BDT devletleri Gümrük Birliği’ne katılmaya olumlu bakmaktadırlar. Ermenistan ve Kırgızistan Gümrük Birliği’ne üye olma yolunda önemli görüşmeler yapmaktalar, fakat Kırgızistan ekonomisinin rekabete dayanıklı olmaması üyeliğin istisnai durumda gerçekleşeceğini tahmin ettirebilir. Ayrıca Gümrük Birliği’ne Kırgızistan ve Tacikistan’ın katılımı ile genişletme perspektifi Orta Asya devletleri arasındaki ekonomisi zayıf olan ülkelerin de sürece katılımını sağlamaya yol açabilir.

Kırgızistan’ın Gümrük Birliği’ne girmesi ne Rusya ne de Kazakistan’a ekonomik bir kar getirebilecek, hatta tam tersine ekonomik gelişme sürecini yavaşlatacağı düşünülebilir. Aynı zamanda Kırgızistan’ın Çin’e bağımlılığı dikkate alındığında, Bişkek’in Pekin malının geçiş güzergâhı haline geldiği görülmektedir.³²⁵

³²⁵ А.Н. Павлов, “Оценка Экономического Эффекта Присоединения Кыргызской Республики к Таможенному Союзу” (Gümrük Birliği’ne Kırgızistan Üyeliğinin Ekonomik Etkilerinin Değerlendirilmesi), *Евразийская Экономическая Интеграция*, с. 4, n. 13, Ноябрь 201, ss. 18-29.

Kırgızistan'ın bu durumda hem Rusya hem Çin hem de bölge ülkelerine bağımlılığını arttıracakı düşünülmektedir.³²⁶

Kırgızistan ithalatının %30'u, ayrıca petrolün %70'i Rusya'dan temin etmektedir.³²⁷ Özbekistan ise Kırgızistan'ın güney ve kuzey bölgesindeki şehirlerine gaz tedarik etmekte, Kazakistan ise Kırgızistan'a %5-7 oranında petrol ihraç etmektedir.³²⁸

Böylece Kırgızistan'ın Gümrük Birliği'ne üyeliği ithalatın azalması ve ucuz Çin malının ihraç edilebilmesi anlamına gelebilir. Dahası Kırgızistan Gümrük Birliğine dâhil olduğu takdirde dış ticaret politikasında üye ülkelerin görüşlerini almak durumunda kalacaktır.³²⁹

Gümrük Birliği'ne girmesi muhtemel bir diğer Orta Asya ülkesi Tacikistan'dır. Tacikistan'ın üyeliği Kırgızistan'a göre daha zor görünmektedir. Çin'in Tacikistan'la arasında bağımlılık yaratmaya çalışması Rusya ve Kazakistan'ın bu konuda adım atmasının temel nedeni olmuştur. Örneğin Çin, Tacikistan'a kredi vermeyi Çin teknolojisi ile servisini kullanma şartına bağlamıştır.³³⁰ Bunun üzerine Tacikistan yüzünü Rusya ve Kazakistan'a döndürmüş ve Ocak-Ağustos 2012'de Rusya ve Kazakistan'ın Tacikistan dış ticaretindeki oranını sırasıyla %20 ve %13,6'ya çıkarmıştır.³³¹ Ayrıca Tacikistan Gümrük Birliği'ne üyeliği sayesinde

³²⁶ Павлов, а.г.м..

³²⁷ Kırgızistan'a İlişkin Veriler Trading Economics Sitesinden Alınmıştır. <http://www.tradingeconomics.com/kyrgyzstan/imports>, 20.03.2012.

³²⁸ Kırgızistan'daki Dünya Bankası'nın Özeti, <http://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/document/Kyrgyzrepublic-Snapshot-rus.pdf>, 06.02.2013.

³²⁹ А. Куртов, Entegrasyon Hayali, **Egemen Gazetesi**, 21.01.2013.

³³⁰ Tajikistan Economic Report №1, 2012, The World Bank, <http://siteresources.worldbank.org/INTTAJIKISTAN/Resources/econreport11.pdf>, 06.09.2012.

³³¹ А.г.у..

Rusya ve Kazakistan enerji ihracına indirim yaptırtarak büyük bir miktarda tasarruf elde edebilecektir.³³²

Özbekistan ile Türkmenistan bölgede Kazakistan'dan sonra büyük enerji kaynaklarına sahip ülkeler arasındadır. Eskiden Türkmenistan'ın enerji taşımacılığı tamamen Rusya'ya bağlıydı, fakat sonradan Çin üzerinden boru hatların inşa edilmesi ve Hazar Denizi gaz boru hattının yapılmasıyla bu durumu değiştirmiştir.³³³ Özbekistan ile bağlayıcı ilişkilerin mevcut olması ise su sorununun çözülmesine temel olabilecektir. Bu iki ülke Gümrük Birliğine katılma anlaşmalarını henüz imzalamamış, fakat gelecekte ABD ve Çin'in bölgede daha baskın olmaya başlaması karşısında Birliğe üye olmaları beklenmektedir.³³⁴

2013'te yapılan ankete göre, Gümrük Birliğine en çok katılmak isteyen ülkeler Tacikistan, Kırgızistan ve Özbekistan olup, Türkmenistan, Ukrayna ve Azerbaycan ise kararsız kalmışlardır.³³⁵ Kazakistan %73, Rusya %67, Belarus halkı ise %65'e isteklerini bildirmiş, fakat 2012 yılı ile karşılaştırdığında Kazakistan halkının %80'den %73'e inmesi de genel olarak bölgesel entegrasyonu istemedikleri anlamına gelmemektedir.³³⁶ Kazakistan halkı görüşünün değişmesine sebep olarak 2012'de Gümrük Birliği üyeleri ile Kazakistan arasındaki ticarette bir inme söz konusu olabilir. Üstelik Rusya %9,4'u ve Belarus da %12,6'ı kar elde ederken,

³³² Е. Косолапова, Таможенный Союз Расширяется (Gümrük Birliği Genişlemektedir), <http://inosmi.ru/sngbaltia/20121015/200925822.html>, 15.10.2012.

³³³ Alexandros Petersen, Katinka Barysch, **Russia, China and the Geopolitics of Energy in Central Asia**, London, The Centre for European Reform Publishing, 2011, s. 23.

³³⁴ А. Кондаков, Москва-Ташкент: Развитие Adına Dialog, **Rusya Gazetesi**, № 5873, 31.08.2012.

³³⁵ І. Zadorin, V. Moiseyev, V. Pereboyev, "2013'teki BDT Bölge Ülkelerindeki Halkın Entegrasyona Bakışı, Durumu ve Dinamiği", **Евразийская Экономическая Интеграция**, с. 4, n. 21, Kasım 2013, s. 40.

³³⁶ **A.g.m..**

yalnızca Kazakistan'ın ticaret hacminde düşüşün meydana gelmesi ve bu durum kamuoyunda olumsuz etki yaratması doğaldır.³³⁷

Sonuç olarak, Gümrük Birliği Kazakistan için dış politik önceliklerine uygun şekilde bölgede entegrasyonu ve ekonomik ilişkilerini en üst düzeye çıkarmanın kapsamlı bir yolu ve basamağı olarak görülmektedir. Her ne kadar olumsuz etkilerle karşılaşsa da, bu ülke ekonomisinde rekabete dayanıklı sektörlerini geliştirmesi anlamına gelmekte ve devletin daha da güçlenmesine sebep olmaktadır. Rusya ve Kazakistan'ın asıl hedefi ise Avrasya Birliği çerçevesinde bölge devletlerini bir çatı altında toplamaktır.

2.3.5. Avrasya Birliği

Avrasya bölgesi genel kaniya göre artık post Sovyet tanımının ötesine geçmiş ve yeni Avrasya'ya dönüşmektedir. Dolayısıyla bu bölgede meydana gelen entegrasyon projeleri eski Sovyet devletleri arasındaki bir iç mekanizma değil, yeniden ortaya çıkan alanı yönetme aracı olarak görülmektedir. Bu entegrasyon bir taraftan eski Sovyet devletlerini birleştirmekte ve bölmektedir, bir taraftan da küresel yeni Avrasya bölgeselleşmesinin yeni katılımcılarını ortaya çıkarmaktadır. Bu konuyla ilgili D. Trenin'in Rusya'yı "Avro-Pasifik Okyanusu Devleti" olarak tanıması dikkate değerdir.³³⁸

Küresel Avrasya bölgesi küresel bölgeselleşme çerçevesinde araştırıldığında daha önceleri ortaya çıkan pek çok yaklaşımlara rastlanabilir. Yeniden oluşum dönemi 1989'da A.Saharov tarafından SSCB'yi ABD örneğinde Avrasya'nın

³³⁷ Н. Максимчук, "Казахстан Чувствует Вытеснение в Рамках Таможенного Союза" (Kazakistan Gümrük Birliği Çerçevesinde Dışlama Hissetmektedir), **Евразийская Экономическая Интеграция**, с. 40, n. 21, Kasım 2013, s. 138.

³³⁸ Д. Тренин, **Пост-Империиум: История Евразии** (Post-Imperium: Avrasya Tarihi), Москва, Центр Карнеги, 2012.

Birleşik Devletlerini kurma fikri olarak sunulmuş, fakat post Sovyet alanında Avrasya entegrasyonunu daha geniş anlamda araştırıp sunan Kazakistan Cumhurbaşkanı N. Nazarbayev olmuştur.³³⁹

21. yüzyılın başlarında Avrasya Birliği fikrine olumlu yaklaşılmasının nedeni olarak Rusya'nın yakın müttefikleriyle işbirliği yapma arayışı sunulabilir. Avrasya Birliği fikrinin taraftarları N. Nazarbayev, A. Şatlıkov, R. Felyahov 2010'da kurulan Gümrük Birliği'ni Avrasya Birliği fikrini doğrulama, hayata geçirme aşaması olarak ele almışlardır. Böylece Temmuz 2011'de Rusya, Belarus ve Kazakistan Gümrük Birliği üzerinden post Sovyet alanını yeni Avrasya alanına dönüştürmeye çalışmışlardır. Yani Gümrük Birliği ile OEA'ı oluşturarak Avrasya Birliği'nin kurulmasına zemin yapmaya çalışılmıştır.³⁴⁰

Avrasya Birliği, 1 Mayıs 2014'e kadar Avrasya Ekonomik Birliği Anlaşması'nın hazırlanıp, 1 Ocak 2015'e kadar yürürlüğe girmesi planlanan Orta Asya entegrasyonunun son aşamasıdır.³⁴¹ Avrasya Birliği, Gümrük Birliği ile OEA'nın bir araya gelmesiyle gerçekleşmesi planlanan oluşumdur.

Vladimir Putin'in 3 Ekim 2011'de "İzvestiya" gazetesinde yayınlanan makalesiyle Avrasya Birliği fikrini açıklamış ve Birliğin Asya-Pasifik ve AB bölgesinde güçlü bağlar kuracak uluslar üstü bir model olarak nitelendirerek, Avrasya Birliği'nin oluşumunda Büyük Avrupa'nın özgürlük, demokrasi ve piyasa

³³⁹ Н. Назарбаев, **Евразийский Союз: Мнение, Опыт, Перспективы 1994-1997** (Avrasya Birliği: Fikir, Tecrübe, Perspektifler 1994-1997), Moskova, Bukinist, 1997.

³⁴⁰ Р. Феляхов, Таможенный союз Станет Евразийским Союзом. Призыв Путина к Созданию Евразийского Союза (Gümrük Birliği Avrasya Birliği olacak. V. Putin Avrasya Birliği Kurmaya Çağırmaaktadır), http://www.gazeta.ru/business/2011/07/12/kz_3693185.shtml, 12.07.2011.

³⁴¹ Юлия Васильева, Неважно, Какого Цвета Твой Паспорт (Pasaportun Rengi Önemli Değil), <http://rg.ru/2014/04/02/soyuz.html>, 02.04.2014.

yasalarını temel alacaklarını ifade etmiştir.³⁴² Putin, bu doğrultuda üç aşama göstermektedir. Birincisi, 1 Ocak 2012-31 Aralık 2012 OEA'nın çalışmasını sağlama aşaması, ikincisi, 1 Ocak 2013-31 Aralık 2013 Avrasya Birliği enstitülerinin zemininin oluşma aşaması ve üçüncüsü de 1 Ocak 2014-31 Aralık 2014 çalışmaya başlama aşamasıdır.³⁴³

2008'deki ekonomik krizin ardından zor dönemler geçirmekte olan dünya devletleri yeni arayış sürecine girdiği görülür. Rusya önderliğinde ve Avrasya bölgesinde yeni bir oluşumun ilk adımları atılmaya başlanmış ve AB'yi model alan Avrasya Birliği'nin 2015'te kurulması hedeflenmiştir. Rusya ve Kazakistan birliğinin oluşumu ile sadece ekonomik kazanımlar elde etmekle kalmayıp, aynı zamanda bölgede jeopolitik üstünlüğünü de sağlamayı amaçlamışlardır. Putin'in tarihi bir dönüm noktası olarak ifade ettiği Avrasya Birliği ilgili belgeyi imzalamalarıyla oluşması öngörülmüştür. Nazarbayev ise bütünleşme çerçevesindeki hedeflerinin ortak para birimi olduğunu, yeni birimin kullanılacağını da dile getirmiştir.³⁴⁴

AB'nin yaşadığı ekonomik sorunlarına dikkat çeken Lukaşenko, Yunanistan örneğini göstererek yapılan hatalardan ders çıkarılması gerektiğini vurgulamıştır.³⁴⁵ Dolayısıyla Avrasya Birliği oluşumunda her ne kadar AB model olarak alınmışsa da AB'nin bugün karşılaştığı sorunları yakından izlenerek, Birliğe ilişkin sağlam bir zemin oluşturma gayreti görülebilir. Diğer yandan bu durumun karşın yorumlar da mevcuttur. Medvedev, Avrasya Birliği'nin avro bölgesinde karşılaşılan sorunlardan

³⁴² Vladimir Putin, "A New Integration Project For Eurasia: The Future in The Making", Izvestia, 3 Ekim 2011, <http://www.russianmission.eu/en/news/article-prime-minister-vladimir-putin-new-integration-project-eurasia-future-making-izvestia-3->, 30.12.2012.

³⁴³ A.g.y..

³⁴⁴ Назарбаев: Ни Одна Нацвалюта Не Годится На Роль Единой Валюты в ЕАС (Nazarbayev: Hiçbiri Ulusal Para EAC Para Birimi Rolü İçin Uygun Değildir) (Интервью президента Казахстана Нурсултана Назарбаева РИА Новости и Интерфаксу), <http://kurs.kz/index.php?s=default&mode=pages&page=966>, 16.07.2014.

³⁴⁵ А. Лукашенко, О Судьбах Нашей Интеграции (Bizim Entegrasyonumuzun Kaderi Hakkında), <http://izvestia.ru/news/504081>, 17 Ekim 2011, 01.04.2013.

uzak bir rota izleyeceğini ifade etmişse de durumun avro bölgesinde yaşanan krizden farklı olmayacağını yorumlamıştır.³⁴⁶ Çünkü AB içerisinde Almanya'nın üstlendiği rolü Avrasya Birliği'nde Rusya'nın üstleneceği ve bu durumda da Rusya'nın Birlik içerisinde ekonomisi zayıf olan ülkelere yardım etmek zorunda kalacağı da düşünülmüştür.

Avrasya Birliği'nin Gümrük Birliği'ne göre enerji politikaları, uluslararası ticari anlaşmaları, düzenlemeler ile finansal politikalarının daha etkili olacağı beklenmektedir. Bu bağlamda önemli nokta ise Avrasya Birliği'nin ilk adımını atmış olan Belarus, Kazakistan ve Rusya ile birlikte Birliğe katılımı muhtemel olan diğer bölge ülkelerinin enerji alanındaki gücüdür. İleride Avrasya Birliği'nin enerji politikalarına yön vermesi muhtemel olan Rusya bu alanda tüm gücünü kuvvetle kullanması düşünülmektedir.³⁴⁷

Günümüzde Almanya da dâhil olmak üzere pek çok Avrupa ülkesi enerji ve doğalgaz ihtiyacını Avrasya ülkelerinden karşılamaktadır.³⁴⁸ Bu bağlamda tamamlanmış Avrasya Birliği dünya doğalgaz rezervinin %33'ünü kontrol etme gücüne sahip olacaktır ki, Rusya şimdiden %18'ine sahiptir.³⁴⁹ Bu nedenle Avrasya Birliği'nin kurulması başta Rusya ve Kazakistan olmak üzere Avrasya ülkelerine güç katması anlamına gelir.³⁵⁰

Avrasya Birliği çerçevesinde Rusya öncelikle ekonomik anlamda büyük bir darboğaz yaşayan Belarus'la doğalgaz alanında %50'lik bir indirimle giderek Belarus

³⁴⁶ E.A. Медведева, ЕврАзЭС и ЕС: Общие и Отличительные Черты (AVET ve AB: Ortak ve Ayırt Edici Özellikleri), <http://www.fa.ru/projects/mknrsa/skireports.pdf>, 07.08.2012.

³⁴⁷ Avrasya Fikri ve Avrasya Birliği'nin Kuruluşu, <http://rs.gov.ru/taxonomy/term/235>, 02.01.2013.

³⁴⁸ Orta Asya'da AB Çıkarları, <http://east.terra-america.ru/eu-interests-in-ca.aspx>, 19.11.2012.

³⁴⁹ Газпром, http://www.oilcapital.ru/company/context/gazprom.html?PAGEN_2=131, 20.09.2013.

³⁵⁰ AB'yi Korkutan Gülümseme, <http://www.samanyoluhaber.com/dunya/ABi-korkutan-gulumseme/725643/>, 01.01.2012.

ile ilişkilerini doğalgaz kozu ile yumuşatmıştır.³⁵¹ Rusya, Ukrayna ile Belarus'un da takip ettiği enerji odaklı politikaları takip etmektedir. Bununla birlikte Rusya, Belarus'ta devam eden ekonomik sorunların çözümü için Belarus'a üç milyar dolarlık kredi fonu açmıştır.³⁵² Bu bağlamda Rusya ekonomik yardımlar ve enerjiyi sadece bölge ülkelerine yönlendirmekte değil aynı zamanda bölgede Belarus örneğinde de olduğu gibi ekonomik istikrarı da sağlamak istediği görülmektedir. Buna baktığımızda da AB'yi örnek alan Avrasya Birliği'nin ilerleyen süreçte gerekli koşulları sağladığı takdirde Avrasya coğrafyasında güçlü bir ulus üstü birlik olacağı muhtemeldir.

Avrasya, küresel üstünlük sağlamak için üzerinde verdiği mücadeleye devam ettiği bir satranç tahtası olarak yorumlanabilir. Putin, Avrasya Ekonomik Birliği konusunda "Birlik, her iki ülkenin mantıklı, bağımsız ve kendine özgü hür iradesi ile yaptığı bir tercihin ürünüdür" demiştir.³⁵³ Putin değerlendirmesinde, "troyka" (üçlü) ekonomik entegrasyonu olumlu sonuçlar verdiğini, ticaret hacminin %10'a arttığını, ülkelerinin yurtdışı ile ticareti ise sadece %4,3'e arttığını belirtmiştir.³⁵⁴

Kazakistan, Rusya ve Belarus üçlüsünün Avrasya Birliği'ni kurma kararı uluslararası alanda hem akademik hem de siyasi çevrelerce yakından izlenmektedir. Fakat AB, ABD ve Çin politik elitleri arasında bu oluşum hakkında ne bir net görüş ne de bir yaklaşım ile paylaştığını görebiliriz. Bunun temel nedeni olarak uzun bir geçmişe yayılan SSCB deneyiminin dağılma ile sonuçlanması düşünülebilir. Her ne kadar Batılı siyasi çevreler Avrasya entegrasyonuna şüpheyile yaklaşıp da akademik

³⁵¹ Россия Поманила Скидкой на Природный Газ (Rusya Doğalgaz İndirimi İle Çağrıda Bulundu), <http://www.economica.com.ua/oil/article/2007672.html>, 16.08.2011.

³⁵² Н.В. Максимчук, "Вспомогательный Кредит Белоруссии из Антикризисного Фонда ЕврАзЭС" (Beyaz Rusya'ya AVET Antikriz Fonundan Yardım Kredisi), **Евразийская Экономическая Интеграция**, с. 3, n. 20, Ağustos 2013, s.115.

³⁵³ А. А. Климов, В. Н. Лексин, А. Н. Швецов, **Евразийская интеграция в XXI веке (XXI. Yüzyılda Avrasya Entegrasyonu)**, Moskova, Ленанд, 2012, ss. 11-21.

³⁵⁴ Avrasya Birliği Anlaşması Hazırlanıyor, http://turkish.ruvr.ru/2012_12_20/avrasya-birligi-anlasmasi-1-mayis-2013-tarihine-kadar-hazir-olacak/, 20.12.2012.

camianın aktif bir biçimde Avrasya Birliği'ne giden süreci yakından takip ettiği söylenebilir. Buna bir örnek, Belçika Leven Katolik Üniversitesi'nde Profesör olan K. Malfliet'in Avrasya inisiyatifine ilişkin çalışmaları bu iddiayı doğrular niteliktedir.³⁵⁵

Avrasya Birliği'nin kuruluş perspektifi ve muhtemel niteliği üzerinde önemle durulabilir. Bu fikrin hayata başarıyla geçebilmesi için kurucularının elinde değerli deneyimleri de mevcuttur. Yani, kurucu ülkelerin AB örneğini göze alırken Avrasya bölgesinin özelliği ile istisnai durumlarını dikkate alması demektir. Çünkü Avrasya bölgesi gelecekte ekonomik alanda büyük bir yükseliş ve çekişmelerin yaşanacağı bir adrestir.³⁵⁶

Sonuç olarak, artık hem AB'nin hem de DTÖ'nün dikkatten kaçmayacak çıkmazlar içinde olduğu söylenebilir. Küresel ölçekte yaşanan ekonomik krizlerde bu yapıların etkin olamamaları yeni oluşumların ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır.³⁵⁷ Dolayısıyla, Kazakistan'ın Rusya ile birlikte Avrasya Birliği'ni hayata geçirmeye gayretinin asıl amacının ekonomik gücünü ve bölgede etkisini arttırması olduğunu söylenebilir. Dahası, Rusya'nın bölgede eskiden beri sağladığı etkiyi zamanla azaltmak ve Orta Asya devletleri arasında ekonomik ilişkilerin istisnasız ve karşılıklı bir şekilde gerçekleşmesini sağlamak da olabilir. Bu nedenle sonraki bölüm Kazakistan'ın Orta Asya bölgesindeki ekonomik kuruluşlardaki yeri ve dış politikasının ekonomik temellerine uygun şekilde yürütülmesi incelenecektir.

³⁵⁵ K. Malfliet, L. Verpoest, E. Vinokurov, **The CIS, the EU and Russia. The challenges of Integration**, New York, Palgrave Macmillan, 2007, s. 107.

³⁵⁶ В. Мунтиян, “Евразийский Экономический Союз: Инновации в Парадигме Развития” (Avrasya Ekonomik Birliği: Yenilikçilik ve Gelişim Paradigması), **Евразийская Экономическая Интеграция**, с. 3, n. 16, Ağustos 2012, s. 50-54.

³⁵⁷ С.Н. Гриняев, А.Н. Фомин, Среднесрочные Оценки Устойчивости Евразийского Союза При Различных Сценариях Развития Мировой Экономики (Avrasya Birliği'nin Çeşitli Dünya Ekonomi Senaryolarına Karşı Orta Vadeli Değerlendirmesi), Аналитический Доклад, Москва – 2012, ss. 7-27.

III. BÖLÜM

KAZAKİSTAN DIŞ POLİTİKASINDA BÖLGESEL EKONOMİK

ÖRGÜTLERİN YERİ

Avrasya coğrafyasında yer alan devletlerin, bölgede yaşanan sorunlara çözüm arayışları, artan küresel rekabette ayakta kalabilme çabaları, söz konusu ülkeler arasında bölgesel işbirliği anlaşmalarının yapılması zorunluluğunu da beraberinde getirmiştir.³⁵⁸ İkinci bölümde ele alındığı gibi, bölgesel işbirliği anlaşmaları doğrultusunda başlatılan girişimlerden en önemlisi, 2001’de yürürlüğe giren Avrasya Ekonomik Topluluğu’dur. Belarus, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Rusya Federasyonu arasında kurulan ekonomik işbirliği teşkilatıyla üye ülkeler arasında Gümrük Birliği’nin kurulması ve bu şekilde OEA’nın oluşturulmasını hedeflenmiştir.³⁵⁹

2003’te Belarus, Ukrayna, RF ve Kazakistan arasında STB Anlaşması imzalanmıştır.³⁶⁰ Bu anlaşmayla, entegrasyona katılan ülkeler arasında mal, hizmet ve sermaye dolaşımının serbestleşmesiyle ortak gümrük ve ticaret politikaları uygulanması hedeflenmiştir.³⁶¹

Bölgede istikrarı sağlamaya yönelik bir başka çalışma da 1996’da Çin, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan arasında sınır anlaşmazlıklarını çözmek,

³⁵⁸ Tuncer Kayalar, “Avrasya Ülkeleri ile Ticari ve Ekonomik İşbirliği”, <http://www.kasid.org.tr/ana.php?incmain=icerik/icerik>, 29.06.2007.

³⁵⁹ Н.Ю. Кавешников “Развитие Институциональной Структуры Евразийского Экономического Сообщества” (Avrupa Ekonomik Topluluğu’nun Kurumsal Yapısının Geliştirilmesi), **Евразийская Экономическая Интеграция**, с. 2, п. 11, Май 2011, ss. 26. (19-35).

³⁶⁰ Зона Свободной Торговли в Странах СНГ. Справка (BDT Ülkelerinin Serbest Bölgesi. Bilgi), <http://ria.ru/economy/20090415/168192821.html>, 15.04.2009.

³⁶¹ Gamze Güngörmüş Kona (2007), “Avrasya Ekonomileri”, <http://gamzegungormuskona.blogspot.com/2007/08/avrasya-ekonomileri.html>, 31.08.2007.

bölgesel istikrar ve güvenliği sağlamak amacıyla imzalanan anlaşmadır.³⁶² İlk olarak, Şanghay Beşlisi adıyla güvenlik odaklı bir işbirliği şeklinde ortaya çıkan oluşum, Avrasya bölgesinde önemli bir güç merkezi haline gelme yolunda ilerlemektedir.³⁶³

2001’de Özbekistan’ın da katıldığı Şanghay Beşlisi ŞİÖ olarak değiştirilmiştir. ABD’nin bölgede yayılmasına karşı Avrasya devletleri ve Çin arasında birlikte hareket etme çabasında olan ŞİÖ’nün kapsadığı coğrafya ve üye ülkelerin sahip olduğu siyasi, askeri ve ekonomik kapasiteleri dikkate alındığında, önemi açıkça görülmektedir.³⁶⁴

Avrupa’dan Pasifik Okyanusu’na kadar geniş bir coğrafyayı kapsayan oluşum, Pakistan, Hindistan, Moğolistan ve İran gibi gözlemci ülkeleri de kapsamaktadır.³⁶⁵ ŞİÖ kapsamında hareket eden Kazakistan için bu ülkelerin işbirliğine dâhil olması her açıdan önem kazanmaktadır. Şöyle ki, Kazakistan’ın ŞİÖ içerisindeki varlığı pazar yollarının açılmasıyla birlikte ekonomik olarak etki alanının genişlemesi anlamını gelir.

Kazakistan için önemli olan bir diğer örgüt ise EİT’tir. Kazakistan’ın bu oluşumdaki etkinliği her geçen yıl daha da artmakta, dahası, Kazakistan EİT’i Türkiye’yle işbirliğini daha fazla geliştirme imkânı sağlayabilecek bir örgüt olarak gördüğü söylenebilir.

Kazakistan’ın Orta Asya’yı etkin bir bölge haline getirme gayretinin temelinde Avrasya Birliği’ni kurma hedefi olduğu söylenebilir. Avrasya Birliği

³⁶² О Системе Коллективной Безопасности Между Казахстаном, Киргизией, Китаем, Россией и Таджикистаном (Kazakistan, Kırgızistan, Çin, Rusya ve Tacikistan Arasında Kolektif Güvenlik Sistemi Hakkında), <http://www.rusembdprk.ru/ru/press-relizy/98-o-sisteme-kollektivnoj-bezopasnosti-mezhdu-kazakhstanom-kirgiziej-kitaem-rossiej-i-tadzhikistanom>, 09.12.2012.

³⁶³ M. Seyfettin Erol, “Avrasya’da Güç Mücadelesi: Şanghay Beşlisi”, **Stratejik Analiz Dergisi**, Sayı 14, Ankara, 2001, s. 68.

³⁶⁴ Fırat Purtaş, “Şangay Beşlisi’nden Şangay İşbirliği Örgütüne: Orta Asya’da Rus-Çin Stratejik Ortaklığı”, <http://www.viyanaturk.com/images/tr/dokumentgalerie/Sangay.doc>, 10.09.2007.

³⁶⁵ Nuraniye Tusam, “Orta Asya’da Güç Dengeleri: Şanghay İşbirliği Örgütü Başbakanlar Toplantısı Sonrası”, 2005, <http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat1=1&yazi=614>, 29.06.2009.

Kazakistan'ı ve diğer Orta Asya ülkelerini bazı dış etkilere korumanın yanında, küresel piyasaya açılmasını kolaylaştıracak düşünülmektedir.³⁶⁶ Söz konusu bu oluşumlar, BDT ülkelerinin bir yandan yeni bir ekonomik yapılanmaya giderek uluslararası ekonomik sistemle bütünleşmelerine imkan sağlarken, diğer yandan bölgeyi kapsayan Rusya, Çin, Hindistan ve İran gibi güçlü ülkelerin de dâhil olduğu ortak pazar oluşturma, ulaşım ve iletişim ağının geliştirilmesi, yatırım ortamının sağlanması ve finansman imkanlarının daha iyi değerlendirilmesi gibi olumlu gelişmelere zemin hazırlamaktadır.³⁶⁷

Üçüncü bölümün konusu doğrultusunda incelenecek husus ise, Kazakistan'ın adı geçen ekonomik oluşumlardaki yeri ve önemi olacaktır. Ülkenin söz konusu kuruluşlardaki etkinliği, çalışmaları sırasında karşılaştığı sıkıntılar ile gelecek için beklentileri bölüm kapsamında ele alınmaktadır. Kazakistan'ın gerçekleşmesi için yoğun çaba sarf ettiği Avrasya Birliği'ndeki Kazakistan'ın yerine ayrıca değinilecektir.

3.1. İşbirliği Alanları

Kazakistan'ın ekonomik dış politikasında en etkili araçların başında sahip olunan zengin petrol ve doğal gaz rezervleri yer almaktadır.³⁶⁸

Komşusu Çin'in bölgeye yönelik ekonomi politikası Kazakistan pazarında tedirginliğe neden olmuştur.³⁶⁹ Rusya ve Azerbaycan gibi diğer komşularıylaysa

³⁶⁶ Н.А. Воронцова, “Евразийское Экономическое Сообщество Как Международное Региональное Объединение” (Uluslararası Bölgesel Derneği Olarak Avrasya Ekonomik Topluluğu), **Вестник**, № 283, Сентябрь 2004, ss. 70-74.

³⁶⁷ ТССБ. “İstanbul'da Gerçekleştirilen Beşinci Avrasya Ekonomi Zirvesi”, http://www.cankaya.gov.tr/tr_html/ACIKLAMALAR/26.09.2002-1804.html, 29.06.2007.

³⁶⁸ **Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Turkmenistan and Uzbekistan Country Studies**, First Edition, First Printing, 1997, s. 83.

³⁶⁹ В. Парамонов, А. Строков, “Внешняя Политика Китая в Центральной Азии” (Orta Asya'da Çin'in Dış Politikası), **Центральная Азия и Кавказ**, с. 13, п. 4, 2010, ss. 74-89.

SSCB dönemindeki gibi Hazar bölgesi ekonomik sınırları çerçevesinde ikili anlaşmalar yoluyla Kazak sermayesinin kaygılarını gidermiştir.³⁷⁰ Ancak Türkmenistan'la henüz benzer bir anlaşma zemini yakalanamadığı görülebilir.

Ulusal ekonominin büyümesi yabancı girişimcilerin iç piyasaya mal ve hizmet sağlamasıyla dengelenmektedir. Ülkeye çekilen yabancı yatırımla yerli üretimin artması sağlanmış olmakla birlikte, bu noktada Kazakistan'ın önüne bu ürünler için ihraç edileceği pazar sıkıntısı çıkmıştır.³⁷¹ Bununla beraber yine de Astana yerli imalatçılara yardım etmek için bir dizi devletlerarası sözleşmelere imza atıp ve pek çok oluşuma katıldığı görülür.

Kazakistan ekonomik diplomasisinin en önemli başarısı SSCB'nin dağılmasından sonra BDT'nin kurulmasında etkin rol üstlenmesidir.³⁷² Kabul edilen kararların birçoğu eski Sovyet coğrafyasında imalat ve hizmetin serbest dolaşımının önünü açarak ekonomik ve üretim bağlarının sürdürülmesine zemin oluşturmuştur.³⁷³ BDT ile başlayan süreç, Orta Asya İşbirliği, STB, AVET, Gümrük Birliği ve OEA gibi oluşumlarla devam etmiştir.

Üye devletler Kazakistan'la BDT üzerinden etkin işbirliği halindedirler. Rusya, Kazakistan, Ukrayna arasında OEA'ı kurma anlaşmasının hayata geçmemesinin bir sebebi olarak, Ukrayna'nın DTÖ'ye girme isteği ve Batı devletlerinin baskısı görülmektedir.³⁷⁴ Bu yüzden Orta Asya kapsamındaki örgütlere üye olmakla birlikte DTÖ'ye de üye olan Kırgızistan, Ukrayna, Gürcistan'la ticari-

³⁷⁰ Mehmet Bulut, Recai Aydın, **Economic, Political and Cultural Cooperation in Central Asia**, Ankara, Adam, 2011, s. 153-174.

³⁷¹ Обзор Существующих Ограничений в Доступе Российских Товаров на Зарубежные Рынки (Rus Mallarının Dış Pazarlara Erişimindeki Mevcut Kısıtlamaların Değerlendirilmesi), http://www.ved.gov.ru/exportcountries/kz/kz_market/kz_trade_restrict/, 25.02.2013.

³⁷² Fırat Purtaş, **Bağımsız Devletler Topluluğu**, Ankara, Platin, 2005, s. 175.

³⁷³ Нарышкин, **а.г.м.**, ss. 15-18.

³⁷⁴ А.Н. Лузгина, **Единое Экономическое Пространство Беларуси, России, Казахстана и Украины – Выгоды и Потери** (Beyaz Rusya, Rusya, Kazakistan ve Ukrayna'nın Ortak Ekonomik Alanı - Kazançlar ve Kayıplar), Минск, Фонд Имени Фридриха Эберта, 2005, s. 33.

ekonomik işbirliği meselelerindeki istisnalara dikkat etmekte fayda vardır. Bu ülke üreticilerinin iki taraflı üyeliği diğer oluşumlardaki ilişkilerini olumsuz etkileyebilir.

Avrupa ve Asya Kazakistan için ticari açıdan geniş bir pazardır. Kazakistan ise yalnızca BDT ülkeleri için değil, ABD ve Çin için de büyük bir Pazar olduğu görülebilir. Kazakistan ihracatının büyük bir bölümü hammaddeden oluşur ve petrol ve buna dayanan hammadde ihracının toplam payı yaklaşık %73'tür.³⁷⁵ Üstelik bu ihraç ürünlerinin büyük bir bölümü yabancı şirketlerce çıkarılmaktadır. Kazakistan ekonomik ve dış politikası ele alınırken, dış ticaretteki bu yapı göz önüne alınmalıdır.

Daha önce AVET ile sıkı bir işbirliği içinde olan devletler arasında, özellikle Rusya'yla siyasi ve ekonomik işbirliklerinde belirli çelişkiler gözlenebilir ve siyasi işbirliğinin ekonomik işbirliği önüne geçmesi bu anlamda en dikkat çeken unsurdur.³⁷⁶

AVET ve Rusya ile ticaretin yavaşlaması Kazakistan için diğer pazarlara yönelmesine neden olmuştur. Bununla birlikte her ne kadar Moskova-Astana hattında bazen sorunlar ve anlaşmazlıklar baş gösterse de iki ülkenin ekonomik işbirliğini tarihsel olduğu ve stratejik bir nitelik taşıdığı da vurgulanmaktadır.³⁷⁷ İki ülke arasında sınır işbirliğinin genişletilmesi bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Daha açıklayıcı bir biçimde ifade edilecek olursa, Kazakistan'ın on dört bölgesinden yedisi Rusya'nın dokuz federe birimiyle sınırdaş ve bu liderler arasındaki işbirliği ve düzenli görüşmeleri sınır ticaretini kapsayan ticari-ekonomik ilişkileri geliştirmeye imkân tanıyabilir.

Gümrük Birliği'nin devletlerarası işbirliğine yeni bir soluk getireceği düşünülmektedir. Kazakistan yenilikçi bir politikaya yönelerek, gelişimin etkin

³⁷⁵ Kazakistan İhracat Profiline İlişkin Veriler Trading Economic'ten Alınmıştır, <http://www.tradingeconomics.com/kazakhstan/exports>, 20.12.2013.

³⁷⁶ М.У. Головин, “Проблемы и Перспективы Интеграции ЕврАзЭС” (AVET Entegrasyon Birliği'nin Problemleri ve Perspektifi), **Евразийская Экономическая Интеграция**, No 1, 2008, s. 39-44.

³⁷⁷ Иванов, a.g.e., s. 27.

karakterini, ekonominin ilerici biçimini ortaya koymakta, aynı zamanda eski ekonomik bağları olan Rusya-Kazakistan ilişkilerinin yeniden canlanmasına kapı aralamaktadır. Kazakistan'ın ekonomi politikası her şeyden önce bu ilişki içeriğinin güncellenmesine, teknolojik alanda işbirliğinin genişlemesine, işletme alanına yatırım çekmesine, ortak üretim politikaları geliştirmesine yönelmiştir.³⁷⁸ Rusya'nın geleneksel imalat sanayisi Kazakistan'a göre daha fazla gelişmiş ve Rus üretim sektörü, pazar ilişkilerine adapte olabilmış, hatta modernleşmiş ve rekabete dayanıklı ürünleri üretmeye başlamıştır.³⁷⁹ Bununla beraber Kazakistan ithalatının çoğu AB ve Çin kaynaklı olduğu görülür ve yeri geldiğinde kaliteli ve donanımlı ürün arayışı Kazakistan'ı AB'ye yönlendirirken, uygun fiyatlı ürün için Çin'i de es geçmediği görülebilir.

Kazakistan'ın AVET'teki siyasi rolü daha aktif çalışmasına sebep olmuştur. Kazakistan'ın AVET çerçevesinde aktif şekilde yürüttüğü pek çok faaliyetten bahsedilebilir. Bunlardan öne çıkanları, 2003 Şubat'ta Moskova'da yer alan AVET Ekonomik Forumu, 2005 Eylül'de "Avet-İş Dünyası" Uluslararası Kongresi, 2009 Nisan'da Moskova'da geçen "AVET-Yatırımlar, Yenilikler, Entegrasyon" adlı iş forumu ve 2009 Eylül'de Almatı'da yer alan "Gümrük Birliği-AVET entegrasyon patlaması" adlı yatırım forumudur.³⁸⁰

Kazakistan hammadde ihracatıyla birlikte tarım sektörünün gelişmesi için de çaba sarf etmektedir. Başka bir anlatımla Orta Asya bölgesinde geleneksel tarım sektörünün de en az petrol üretimi kadar geliştirmesi öngörülmektedir. Örneğin,

³⁷⁸ Стратегический План Развития Республики Казахстан до 2020 года (2020 Yılına Kadar Kazakistan Cumhuriyeti Stratejik Kalkınma Planı), Утвержден Указом Президента Республики Казахстан от 1 февраля 2010 г. № 922, **Мысль**, № 3, 2010, ss. 15-42.

³⁷⁹ Владимир Соболев, Экономика России, Казахстана, Беларуси, Украины (Rusya, Kazakistan, Belarus, Ukrayna Ekonomisi), <http://vsobolev.com/ekonomika-rossiu-vs-kazakhstan-vs-belorus-vs-ukraina/>, 23.02.2014.

³⁸⁰ Халевинская, **a.g.e.**, s. 82.

Kazakistan ununu dünyaya ihracat edilebilmekte ve kalitesi açısından dünyada ikinci sırada yer almaktadır.³⁸¹ Bununla birlikte AVET ve Gümrük Birliği çerçevesinde işbirliği ve ticaret yapma sıralamasında Kazakistan ancak Rusya ve Belarus'tan sonra yer aldığı görülür. Buysa Kazakistan'ın bu sektörde teknik modernleşme ve devlet teşviki programlara ihtiyacın belirtisi olarak algılanabilir. Ayrıca tarım sektöründe (sebze, meyve) önde gelen Özbekistan, Tacikistan ve Kırgızistan ile sıkı işbirliğine ihtiyacın olması bu ülkelerin Gümrük Birliği'ne girmesiyle giderilebilecektir.³⁸²

Kazakistan dış politikasındaki ekonomik temelleri devletlerarası ekonomik işbirliğinin karşılıklı çıkar sağlayan doğal rekabet üstünlüğünü en yüksek biçimde kullanma prensibine dayanmaktadır.³⁸³ Bununla birlikte Kazakistan tarafı ikili ticarete ortaya çıkan orantısızlığı ortadan kaldırmak için Rus pazarına Kazakistan ürünlerini sunabilmek için azami gayret sarf etmektedir.³⁸⁴ Fakat dış pazarda rekabet koşulunu belirleyen iki devlet ekonomisindeki yapısal türdeşlik ve sektörel benzerlik (buğday, petrol ve gaz, metal ve maden) zorluk yaratmaktadır.³⁸⁵ Bununla birlikte, iki devleti karşılıklı olarak tamamlayan sektörler de bulunmakta, örneğin, Rusya büyük oranda et ve tarım ürünlerini ithal etmekte ve büyük oranda hammaddeye, uranyum ve kömüre ihtiyaç duymakta ve Kazakistan ise besin ürünlerini ithal etmektedir.³⁸⁶ Böylece iki devlet ortak iş alanlarını genişletme yoluyla işbirliğini

³⁸¹ Мировой Рынок Муки: Придерживаемся Традиций (Dünya Un Pazarı: Biz Geleneklere Uymaktayız), <http://www.apk-inform.com/ru/exclusive/topic/1011326#.Vv-91KSLTIU>, 11.09.2013.

³⁸² В.В. Григорюк, “Казахстан в Торговом Пространстве ЕврАзЭС” (AVET Ticaret Alanındaki Kazakistan), **Евразийская Экономическая Интеграция**, с. 3, п. 12, Ağustos 2011, s. 102-109.

³⁸³ К. Арыстанбеков, “Экономический Рост Казахстана в Контексте Мировой Экономики” (Dünya Ekonomisi Bağlamında Kazakistan'ın Ekonomik Büyümesi), **Вопросы экономики**, № 11, 2006, ss. 133-146.

³⁸⁴ Г.Джанзакова, “Казахстан в Рамках ЕврАзЭС” (AVET Çerçevesindeki Kazakistan), **Экономика и Статистика**, No 2, 2013, Astana, s. 45-49.

³⁸⁵ A.g.m..

³⁸⁶ A.g.m..

geliştirebilir ve ortak dış pazara koordine edilmiş ve karşılıklı yarar sağlayan işbirliği yönünde devam edebilirler.

Karşılıklı ticarete de Kazakistan şirketlerinin Rusya pazarına girişini genişletme yolu aranmaktadır.³⁸⁷ Gelecek için de Kazakistan ekonomi politikasının önemi Rusya pazarında Kazakistan ürünlerine daha çok yer vermesiyle ortaya çıkan sorunlara çözüm üretmekle meşgul olabilir.

Kazakistan ile AB'nin dış ekonomik işbirliği Topluluk devletlerine enerji kaynakları taşıyıcılarını yetiştirme ve makine ile donanımı ithal etme üzerinde kurulmuştur.³⁸⁸ Ekonominin görevi ise imalat sektörüne yatırımı arttırmak ve yeni teknolojileri geliştirmek olarak görülmektedir. Fakat Avrupa ülkelerinde eski olan, ama Kazakistan için yeni bulunan teknoloji, makine ve donanımları getirmek Kazakistan için rekabet üstünlüğünü ne yazık ki sağlayamadığı ve bu donanım ile üretilen ürün çok pahalı olup iç pazarda rekabete dayanıklı olamadığı görülmektedir.³⁸⁹ Bunlara rağmen AB'nin Kazakistan'la işbirliği AB Stratejik Programı üzerinden başarıyla devam etmekte ve 2007-2013 yılı için kabul edilen program ise ekonomi, enerji, ticaret, yatırım, taşıma, ekoloji, bilim ve teknoloji alanındaki projeler olarak belirtilmektedir.³⁹⁰ 2013'teyse 2014-2020 yılı için yeni projeler hazırlanmış ve bunların içinden enerjinin ön plana çıktığı görülmüştür.³⁹¹

³⁸⁷ Д. Еркембаева, “Создание ЕЭП на Современном Этапе” (Çağdaş Aşamada OEA Oluşturma Eğilimi), *Экономика и Статистика*, No 2, 2013, Astana, s. 50-56.

³⁸⁸ М.Г. Носов, Евросоюз И Центральная Азия (AB ve Orta Asya), <http://www.ieras.ru/pub/nosov/187.pdf>, 19.03.2013.

³⁸⁹ И.П. Гурова, “Высокотехнологичный Экспорт СНГ: Проблема Измерения” (BDT Yüksek Teknoloji İhracı: Ölçme Sorunu), *Евразийская Экономическая Интеграция*, с. 4, п. 25, ноябрь 2014, ss. 31-46.

³⁹⁰ Европейский Союз и Центральная Азия: Новое Партнёрство в Действии (Avrupa Birliği ve Orta Asya: Yeni Ortaklık Eylemdedir), Июнь 2009, http://ec.europa.eu/external_relations/central_asia/docs/2010_strategy_eu_centralasia_ru.pdf, 17.09.2012.

³⁹¹ Kazakistan'dan Orta Asya ve Avrupa'ya, <http://ru.exrus.eu/Сотрудничество-Казахстана-с-ЕС-НАТО-и-США-id52448b13ae20158c3f00034f>, 02.10.13.

Kazakistan'ın ŞİÖ çerçevesinde ve dışındaki ekonomik ilişkilerinin Çin yönü birçok özellikler üzerinden gerçekleşmektedir. Çin, dış ticarete kalitesi artan makine ve donanımı üzerinden ticaret hızını ve hacmini arttırmakta ve kalite ile fiyattaki en uygun oranı pazara sunmaya başlamaktadır.³⁹² Nitekim bu durum Kazakistan pazarında da görülmekte, Çin'in buradaki payı her geçen gün artmakta ve Rusya'ya ciddi rakip olmaktadır.³⁹³ Bu noktada şunu belirtmek gerekir ki, Kazakistan'ın Gümrük Birliği'ndeki üyeliği Çin ile olan ticaretine etki etmemekte, şöyle ki, Kazakistan gerek ŞİÖ kapsamında gerek DTÖ üyeliği için ticarete belli bir dengeyi gözetmekte ve bu denge Çin ile yapılan ikili ticaret anlaşmalarıyla sağlanmaktadır.³⁹⁴

Sonuç olarak, Kazakistan'ın Rusya ve Çin gibi ekonomik güçler karşısında güçlü bir ekonomiye sahip olması için Orta Asya'daki diğer ülkelerle sıkı işbirliğini bölgesel ekonomik örgütler üzerinden sağlaması yararına olarak görülmektedir. Bölge devletlerin ekonomik kalkınmasının yavaş gerçekleşmesi ortak bir sorun olsa da, bunun karşılıklı işbirliğiyle aşılması öngörülmektedir. Ayrıca, Orta Asya ülkelerinin dünya bölgelerinden farkı kendi ihtiyaçlarını tamamen karşılayabilmeleridir.³⁹⁵ Buna karşın söz konusu bölge ülkelerin bu kapasiteyi doğru kullanabilmesi birleşik ekonomik işbirliği çerçevesinde çıkarların dengelenmesiyle mümkün olacak gibi görünüyor. Kazakistan'ın diğer Orta Asya ülkelerine göre daha karlı ve iyi konumda olmasına dikkat çekilirse, devletin dış politikasının ekonomik

³⁹² Клименко, **a.g.e.**, s. 166.

³⁹³ **A.g.e.**, s. 254.

³⁹⁴ С.В. Жуков, О.Б. Резникова, **Центральная Азия и Китай: Сотрудничество в Условиях Экономической Глобализации** (Orta Asya ve Çin: Küreselleşme Şartındaki Ekonomik İşbirliği), Moskova, İМЕМО RAN, 2009, s. 13-38.

³⁹⁵ А.Свечников, С.Чаплинский, **Центральная Азия. Геополитика и Экономика Региона** (Orta Asya. Bölgenin Jeopolitiği ve Ekonomisi), Институт Стратегических Оценок и Анализа, Москва, 2010, s. 45.

öncelikleri ilkesine uygun şekilde bölgenin liderliğini üstlenebilmesi konusu olabildiğince hak kazanabilir.

3.2. Karşılaşan Sorunlar

Orta Asya bölgesinde bütünleşme adımları atılmaya başlandığından bu yana Kazakistan'ın öncü bir rol üstlendiği söylenebilir. Fakat bölgenin bazı devletleri bu durumdan pek de memnun olmadığı da belirtilmiş ve onlardan biri olarak da, Özbekistan'ın hem nüfusu açısından hem de ulusal politikasından dolayı bölge bütünleşmesinde Kazakistan'ın liderlik etme gayretinden rahatsız olması söylenmektedir.³⁹⁶ Bu tür çatışmaların açıklıktan ziyade daha çok kapalı politika izlemekle gerçekleştiği görülür. Örneğin, Özbekistan'ın AVET'e üyeliğinin uzaması, bölgenin çektiği su sorunu, Kırgızistan ile Kazakistan arasında elektrik ve su sorununda gizlice yer alması duruma örnek olabilir. Yine de Özbekistan dahi, her ne kadar bu oluşumlara mesafeli yaklaşıp da, bölgenin kalkınması kendi ekonomilerinin de kalkınması anlamına geleceğini anladıkları için bu girişimlere tamamen sırtını dönmemektedirler.³⁹⁷

Aslında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte bölgede bir kaosu da yaşanması muhtemel bir gelişme olarak görülmüş ve SSCB'den ayrılan ve BDT'yi oluşturan ülkelerin giderek güçlenen Çin'in ve Rusya'nın arasında sıkışıp kalmaları beklenmiştir. Hakikaten ekonomik istikrarsızlık ve güvensizlik açısından yaşanan sorunlar bir müddet Avrasya bölgesi ülkeleri siyasal, ekonomik ve sosyal sorunlarıyla karşı karşıya bıraktığı görülmüştür.

³⁹⁶ Михаил Калишевский, Центральная Азия: Борьба за Региональное Лидерство (Orta Asya Bölgesel Liderlik Mücadelesi), <http://www.fergananews.com/articles/6485>, 01.03.2010.

³⁹⁷ А.К. Джумасейтова, “Региональное Сотрудничество Казахстана в Области Глобальной Конкуренции” (Küreselleşen Rekabet Alanında Kazakistan'ın Bölgesel İşbirliği), **Евразийская Экономическая Интеграция**, с. 4, п. 5, Kasım 2009, s. 85-101.

Ekonomik işbirliğinin oldukça zayıf olduğu bu coğrafyada, piyasa ekonomisi uygulamaların, ekonomik güç ve teknoloji seviyelerinin birbirinden farklı olması, ekonomik gelişmişlik açısından da devletler arasında dengesizliğe yol açmıştır.³⁹⁸ Örneğin, Kazakistan ve Kırgızistan daha serbest bir ekonomik yapıya sahipken, Özbekistan ve Türkmenistan'da devlet kontrollü bir ekonomik sistemin yoğun olarak uygulanması, hem ekonomik açıdan hem de ticari açıdan bir entegrasyon oluşumunu zorlaştırmıştır. Bölge devletlerinin genel olarak hammadde üreticisi olmaları da bölgesel ticari gelişimini engelleyip, ülkeler arasındaki siyasi problemlere, tarım ürünleri ve enerji kaynakları ticaretine yansımış ve bunu olumsuz etkilemiştir.³⁹⁹ Yine de devletlerin bölgedeki ekonomik kuruluşların ekonomik entegrasyon politikalarında rol almaya başlamaları, söz konusu anlaşmazlıkların çözüm sürecini hızlandırmıştır.

Siyasi olarak, Avrasya bölgesindeki bazı devletlerin bölge dışındaki ülkelerle stratejik anlaşmalara girişmesi Avrasya Birliği'nin oluşumu önündeki kısa ve orta vadeli engellerden biri olarak görülebilir. Özellikle Kazakistan ve Özbekistan arasında yaşanan çelişkiler entegrasyonu olumsuz etkilemiştir. Özbekistan'ın dış politikasındaki serbestleştirme ve yabancı sermaye yatırımlara sıcak bakması topluluk ülkeleri ile ilişkilerin düzelmesini sağlamış, fakat Orta Asya ülkelerinin devlet yapısı, ulusallaşma süreci ve uyguladıkları rejim yapılarının farklılığı entegrasyonu zorlaştırmıştır.⁴⁰⁰

³⁹⁸ Н. Мамедова, Экономические Модели Остальных Стран Центральной Азии и Закавказья (Orta Asya ve Kafkasya'nın Diğer Ülkelerin Ekonomik Modelleri), <http://www.mirec.ru/2013-03-04/ekonomicheskie-modeli-ostalnih-stran-centralnoj-azii-i-zakavkazya>, 13.01.2014.

³⁹⁹ Перспективы Формирования Союза Центральноазиатских Государств (Orta Asya Devletler Birliği Oluşumunun Beklentileri), <http://www.kisi.kz/ru/categories/geopolitika-i-mezhdunarodnye-otnosheniya/posts/perspektivy-formirovaniya-soyuza-central-noaziatskih-go>, 13.01.2006.

⁴⁰⁰ A. Somuncuoğlu, "Orta Asya'da Birliğin Engelleri", <http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=480&sayfa=21>, 29.06.2007.

Diğer yandan, söz konusu devletlerin küresel güçlere karşı durabilme stratejisine yönelik ortak politikaları geliştirme ihtiyacı bölgede bir birliğin kurulmasının önemini kazanmaktadır.⁴⁰¹

Lojistik olarak bölgenin yapısı incelendiğinde, açık denizlere kıyısının bulunmaması, dışa açılmasını ve dünya ile entegrasyonunu sınırlandırmakta ve nerdeyse tüm ulaşım yollarının Rusya üzerinden geçmesi de bölgenin dünya pazarına çıkışını kısıtlamaktadır.⁴⁰² Rusya, bu açıdan bakıldığında, siyasi sınırları içindeki boru hatlarıyla, kara ve demir yollarıyla oldukça stratejik bir konuma sahiptir. Avrasya coğrafyasında mevcut olan ulaştırma altyapı sorunu bölgenin entegrasyonu açısından olumsuz etkilemekte ve bu bakımdan Doğu-Batı bağlantısını kuracak olan ulaştırma koridorunun bir an önce hayata geçmesine önem kazandırmaktadır.⁴⁰³

Bahsedilen sorunlar, bir yandan Avrasya coğrafyasındaki ülkelerin bugün için öncelikli olarak çözmek zorunda olduğu problemleri ortaya çıkarmakta, diğer yandan Avrasya Birliği oluşumunu geciktirici faktöre dönüşmektedir.⁴⁰⁴

Çin ile AVET çerçevesinde işbirliğin yavaşlama sebepleri ise, Çin'in ekonomik gelişmesiyle yeni sermayesinin oluşması, gümrük işlemi tecrübesinin henüz oturamaması ve Çin hakkında çoğu devletlerin önyargılı olmaları görülebilir. Özellikle konuyla ilgili Kazakistan'da Çin diasporasının yetersizliği yatırım çekmeyi oldukça geciktirmektedir.⁴⁰⁵

⁴⁰¹ Gamze Güngörmüş Kona, "Orta Asya'da Güç Mücadelesi", <http://gamzegungormuskona.blogspot.com/2007/08/trk-dnyas-aratrmalar-dergisi-say-133.html>, s. 1, (b), 09.09.2007.

⁴⁰² Özdemir, **a.g.y.**, s. 10.

⁴⁰³ **A.g.y.**, s. 131.

⁴⁰⁴ Наби Зиядуллаев, "Государства Центральной Азии в Условиях Глобализации: Современные Тенденции и Перспективы" (Küreselleşme Bağlamında Orta Asya Ülkeleri: Modern Eğilimler ve Beklentiler), **Центральная Азия и Кавказ**, c. 6, n. 48, 2006, ss. 145-155.

⁴⁰⁵ А.Н. Салицкий, В.В. Тацкий, "Сотрудничество Китая Является Предметом Экономической Модернизации ЕвразЭС" (Çin İşbirliği AVET Ekonomisini Modernleştirmenin Aracıdır), **Евразийская Экономическая Интеграция**, c. 2, n. 3, 2009, s. 102-110.

Uluslararası enerji uzmanlarına göre, 2020'e doğru dünya enerji tüketimi %30'a artıp, enerji kaynaklarının yıldıan yıla azalacağı tahmin edilmektedir.⁴⁰⁶ Ayrıca dünyada kanıtlanmış petrol rezervlerin azaldığı belirtilmiş ve dünyanın önde gelen güçleri günümüzde yüksek enerji potansiyeline sahip ve işleyen ekonomilerle ortaklıklar kurmayı tercih etmekteymişler.⁴⁰⁷ Bu tür işbirliğine yönelen ülkelerden biri de Kazakistan'dır.⁴⁰⁸ Kazakistan ekonomisinin gelişmesinde enerji kaynakların büyük bir payı vardır. Kanıtlanmış rezervlere göre Kazakistan dünyanın ilk on hammadde zengini ülke arasında yer almaktadır.⁴⁰⁹ Bu hususu Kazakistan'ın dış politikasındaki ekonomik çıkarı için bölgesel ekonomik kuruluşlar çerçevesinde yürütebileceği çalışmalarında kullanması söz konusudur.

Böylece günümüzün özelliklerinden biri uluslararası politikadaki bölgeselleşme eğilimlerinin artması görülmektedir. Bölgeselleşmeyi entegrasyon süreçlerinin bir biçimi olarak da görmek mümkündür. Bu yüzden Kazakistan, bölgeselleşmenin küresel karakter ve boyuttaki eğilimlerine artan etkisini gösterdiğini görebiliriz. Bölgesel belirtiye göre oluşan grup ve birleşmeler üye devletlerin çıkarlarını yansıtarak bir grup çıkarlarını savunmaktadır.⁴¹⁰ Fakat bölgesel kuruluşlar çerçevesinde pazar açıklığı ve sınır şeffaflığı sağlanmasına rağmen örgüte üye olmayan devletlere yönelik sert uygulama zorunluğu doğurmaktadır.⁴¹¹

⁴⁰⁶ BP: Прогноз Развития Мировой Энергетики до 2030 г. (2030 BP Energy Outlook), http://www.bp.com/content/dam/bp-country/ru_ru/folder/Energy_outlook_2030_rus_2011.pdf, 11.05.2012.

⁴⁰⁷ Краткосрочные и Долгосрочные Прогнозы Развития Топливо-Энергетического Комплекса в Странах Региона (Bölgede Yakıt ve Enerji Sektörünün Gelişimine Kısa Vadeli ve Uzun Vadeli Tahminler), http://www.unece.org/fileadmin/DAM/ie/capact/ppp/pdfs/pwg2/5_loskutov_d_r.pdf, 08.06.2012.

⁴⁰⁸ "Kazakistan Ekonomisine Güncel bir bakış", **EkoAvrasya Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, c.2, n. 6, Ankara, 2008, s. 28.

⁴⁰⁹ **A.g.m..**

⁴¹⁰ М.М. Абдуллаева, **Республика Казахстан в Системе Интеграционных Процессов** (Entegrasyon Sürecindeki Kazakistan), Алматы: Докторская Диссертация Университета Туран, 2014, с. 52-85.

⁴¹¹ **A.g.y.**, s. 184.

Bölgedeki ekonomik entegrasyon süreci Kazakistan'a konum özelliği kazandırmakta ve belli bir jeopolitik üstünlük sağlamakta, fakat jeo-ekonomi bakımından da ciddi sorunlar yaratmaktadır. Rusya ve Çin gibi büyük devletlerin arasında geniş topraklara sahip olan Kazakistan, yüksek manevra kabiliyetini uzun vadeli çıkarlarıyla bağdaştırarak esnek ve aktif politika izleme zorunluğunu hissetmekte ve dünya piyasasına doğrudan çıkışı olmadığı için zayıf noktaları bulunmaktadır.⁴¹² Bu sebeple Kazakistan, dış politikasında önceliği komşu Orta Asya devletleri ile sıkı ilişkilerine vermektedir. Kazakistan, bu ülkelerle gelecekte işbirliği yapmanın teminatı olan dostluk anlaşmalarına sahiptir.⁴¹³ Bu anlaşmaların temelinde başta Rusya olmak üzere diğer devletlerin bölge ülkelerine baskı yapmasını engelleme maddeleri içermekte ve asıl bölgeselleşme ve ekonomik güçlenmenin amacı da bu yönde olduğu için tüm bu ilkelere hitap etmektedir.

Kazakistan'ın üzerinde yoğunlaştığı en önemli sorunlarından biri de dış ülkelerle bağlantısının sağlanmasıdır. Bu bağlamda İpek Yolu, geçmişte olduğu gibi günümüzde de çok önemli bir strateji hattı olarak görülmektedir. İpek Yolu, Çin Sincan bölgesinden başlamakta, bütün Orta Asya'yı (Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan'ı) kat ederek Hazar'a ulaşmakta, oradan da Güney Kafkasya (Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan) üzerinden Anadolu'ya girerek Balkanlar'dan Avrupa'ya varmaktadır.⁴¹⁴

Kazakistan için ciddi sorunlardan bir diğeri de ilerde ortaya çıkabilecek olan Hazar bölgesi çatışmasıdır. Kazakistan'ın Orta Asya devletleriyle sıkı işbirliği ve fikir birliğine ulaşması takdirinde ABD'nin petrol sömürüsüne uğrama ihtimali

⁴¹² К. Токаев, **Внешняя Политика Республики Казахстан** (Kazakistan Cumhuriyeti'nin Dış Politikası), Алматы, YEPА, 2002, s. 379-381.

⁴¹³ Bagdad Amreyev, **Doğu ve Batı, Küreselleşme Çağrısı**, İstanbul, Hayat Yayınları, 2011, s. 460.

⁴¹⁴ Haktan Bırsel, **Dengesiz Güçler Merkezi Avrasya**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2010, s. 52.

ortadan kalkabilir.⁴¹⁵ Bu konunun Kazakistan'ın girdiği her bölgesel kuruluşun gündeminde olduğu dikkat çeker.

Görüldüğü üzere Orta Asya bölgesinde bulunan Kazakistan ekonomik açıdan çok büyük öneme sahip ve bu sebepten dolayı Orta Asya devletlerinin bir an önce birleşip sorunları çözmesi gerekmektedir. Fakat Kazakistan'ın bölgesel ekonomik kuruluşlarda karşılaştığı sorulardan en büyüğü de bölgede oluşan örgüt mekanizmasındaki problemlerden öte üye devletlerin buna karşı tutumu ile enerji güvenliğidir.⁴¹⁶ Bununla birlikte Orta Asya devletleri ekonomisinin özelliğinden biri de entegrasyon süreci hızlandıkça devletlerin ulusal çıkarlarının farklılaşması görülebilir.

Kazakistan'ın AVET çerçevesinde enerji sorunu çözmeye kalkması hem Kırgızistan'ın elektrik enerjisini dengeli satabilmesine, hem Özbekistan'ın bu enerjiyi üretmede hammaddesini sağlamasına ortak çözüm bulma umudu verebilmektedir. Bilindiği üzere Kırgız elektrik üretimi hem Kazakistan kömürüne, hem de Özbek gazına bağlı ve bu durum dünyanın hiçbir yerinde daha önce yaşanmamış ve buna çözümün bulunması zorlaşmış ve bu sebepten dolayı enerji alanındaki paralel işbirliği anlaşmasıyla bağlı olan üç devlet arasında sık sık problemler doğmuştur.⁴¹⁷ Üstelik bu durum Kazakistan enerji sektöründe de problem yaratmakta, fakat bölgede kurulan BDT ve AVET aracılığıyla bu tür sorunların üstesinden gelebilmesi düşünülmektedir.⁴¹⁸

⁴¹⁵ Andy Stern, **Dünden Bugüne Petrol Savaşları**, çev.; Sabri Kaliç, İstanbul, Neden Yayını, 2011, s. 319.

⁴¹⁶ Игорь Томберг, “Энергетическая Политика и Энергетические Проекты в Центральной Азии” (Orta Asya'da Enerji Politikası ve Enerji Projeleri), **Центральная Азия и Кавказ**, c. 6, n. 54, 2007, ss. 42-57.

⁴¹⁷ В.Касымова, Б.Баатов, “Энергетика Кыргызстана: Состояние Отрасли и Перспективы Межгосударственного Сотрудничества” (Kırgızistan Enerjisi: Sanayinin Durumu ve Devletlerarası İşbirliği ve Perspektifler), **Центральная Азия и Кавказ**, c. 6, n. 54, 2007, ss. 116-127.

⁴¹⁸ В.М. Касымова, А.В. Архангельская, “Энергетическая Безопасность Кыргызстана и Развитие Межгосударственного Энергетического Сотрудничества в Рамках ЕврАзЭС”

Kazakistan'ın Rusya ile birlikte yürüttüğü ekonomik kuruluşlardan aldığı ekonomik zararı kazak toplumunda memnuniyetsizlik yaratmakta, ayrıca Rusya ile Belarus arasındaki ticaret oranının Kazakistan'a göre daha fazla olması ve söz konusu iki ülkenin daha yüksek karı elde etmesi Kazakistan'ın Gümrük Birliği'nden beklentilerini karşılayamamaktadır. Fakat Kazakistan bu tür sorunlara rağmen Gümrük Birliği çerçevesinde hem Rusya hem Belarus şirketlerini Kazakistan'a yatırım yapma çağrısına devam etmekte ve her ne kadar Kazakistan dış politikasının ekonomik stratejileri bölgesel ekonomik örgütler çerçevesinde bir nevi başarısızlığa uğrasa da bölge çerçevesinde ekonomik kuruluşlarla işbirliğine devam etmektedir.

3.3. Elde Edilen Başarılar

Kazakistan Cumhurbaşkanı N.Nazarbayev her sene yaptığı halka seslenişleriyle Orta Asya bölgesinde etkili bir değişimin sinyallerini vermiştir.⁴¹⁹ Kazakistan dış politikasının temel ekonomik hedefleri, ülkenin bağımsız bir devlet olarak kalkınmasından, yabancı sermaye ve teknoloji yatırımlar için gerekli koşulların sağlanmasından ve dış politikada çok taraflılık ile dengeli stratejinin yürütülmesinden oluşmaktadır.⁴²⁰

Kazakistan dış politikasında öncelik bölgesel işbirliği ve entegrasyon hareketlerine verilmektedir.⁴²¹ Ülke yönetimi her zaman Orta Asya devletleri

(Kırgızistan'ın Enerji Güvenliği ve AVET Çerçevesinde Devletlerarası Enerji İşbirliğini Geliştirme), **Евразийская Экономическая Интеграция**, c.3, n. 12, Ağustos 2011, s. 46-64.

⁴¹⁹ Троицкий, **a.g.m.**, ss. 96-99.

⁴²⁰ К.К. Токаев, **Под Стягом Независимости: Очерки о Внешней Политике Казахстана** (Bağımsızlık Bayrağı Altında Kazakistan'ın Dış Politikası Yazıları), Almaty, Білім, 1997, s. 21.

⁴²¹ Новое Десятилетие — Новый Экономический Подъем — Новые Возможности Казахстана (Yeni On Yıllık - Yeni Ekonomik Büyüme – Kazakistan'ın Yeni Fırsatları), Послание Президента Республики Казахстан Нурсултана Назарбаева Народу Казахстана, Мысль, 2010, № 3, С. 2-14.

arasında bütünleşmenin savunucusu olmuş, özellikle de Orta Asya’da bölgesel işbirliği ve STB konularındaki girişimlere öncülük vermiştir.

Kazakistan, Orta Asya bölgesinde güçlenmeyi hedefleyen ve Orta Asya’nın liderliğini yapmayı üstlenen bir ülkedir. Bölgenin en önemli liderlerinden biri olan Nazarbayev, bu coğrafyada umut sesi olmuş ve Orta Asya’nın tam ortasında bir birlik sesi çıkarmayı başlamıştır.⁴²² Böylece Nazarbayev yönetimi, Orta Asya devletleri arasında ortak pazar ve ortak para biriminin oluşmasını hedeflemekte ve sermaye, iş gücünün serbest dolaşımı, ekonominin değişik sektörlerinde diğer bölge devletleriyle benzer politikaların yürütülmesi için yol aramaktadırlar.⁴²³ Bu yüzden Kazakistan, dış politika önceliğini bölgesel ekonomik ilişkilerine vermiş ve EİT, AVET, ŞİÖ, Gümrük Birliği ve Avrasya Birliği gibi oluşumlarda aktif rol üstlenmiştir.⁴²⁴

Bu doğrultuda Nazarbayev, Şubat 2005’te Orta Asya Birliği’ni kurmayı teklif etmiş ve bu birlik çatısı altında ortak tarihi, etnik, kültürel ve ekonomik kuvvetli bağları mevcut olan Orta Asya devletlerinin birçok sorunun üstesinden geleceğini ve milli menfaatlerini daha iyi koruyabileceğini ifade etmiştir.⁴²⁵

Kazakistan ticari ilişkilerinde görülen dikkat çekici husus ise, dış ekonomik önemin giderek artması ve geleneksel ticari ortakların yerini Türkiye, ABD, AB gibi devletlerin almasıdır.⁴²⁶

⁴²² Banu Avar, **Avrasyalı Olmak**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2010, s. 325.

⁴²³ А. Кнобель, “Евразийский Экономический Союз: Перспективы Развития и Возможные Препятствия” (Avrasya Ekonomik Birliği: Kalkınma ve Potansiyel Engeller için Beklentiler), **Вопросы экономики**, 2015, № 3, ss. 87—108.

⁴²⁴ Abdulvahap Kara, Ozkan Yeşilot, **Avrasya’nın Yükselen Yıldızı Kazakistan**, Yurtdışı Hedef Pazar Araştırmaları, Yayın No: 2010-91, İstanbul, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2011, s. 100.

⁴²⁵ Abdulvahap Kara, “Kazakistan ve Orta Asya Birliği”, 2023, Sayı 50, Haziran 2005, s. 28-31, Abdulvahap Kara, “Türkiye-Türk Cumhuriyetleri İlişkilerinde 15. Yılında Yeni Bir Dönem Başlıyor”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, Nisan 2006, Sayı 161, s. 94-96.

⁴²⁶ Orhan Sınay, “Kazakistan’ın Sosyo-Kültürel ve Sosyo-Ekonomik Yapısı”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006, s. 47-48.

Kazakistan, Orta Asya devletleri arasında en yüksek ekonomik performansa sahip olan ve Orta Asya'nın başarılı serbest ekonomisini elde edebilen ülkesidir.⁴²⁷

Kazakistan ile Ukrayna, Moldova, Özbekistan ve Türkmenistan arasında Serbest Ticaret Anlaşması bulunmaktadır.⁴²⁸ Buna göre söz konusu devletlerle ithalatta gümrük vergisi uygulanmamaktadır.⁴²⁹ Ardından Rusya, Belarus ve Kazakistan 2010'da Gümrük Birliği Yasası'nın yürürlüğe girmesini sağlayan deklarasyonu imzalamıştır.⁴³⁰ Böylece Kazakistan'ın Türkiye'deki Başkonsolosluk Müsteşarı Askhat Dautov, Gümrük Birliği çerçevesinde Kazak şirketlerinin ve Kazakistan'da çalışan yabancı şirketlerin dev bir pazara hitap etme imkânı yakalayacaklarını dile getirmiştir.⁴³¹

Geçmişte zayıf ekonomik işbirliğinin ve dar kapsamlı entegrasyonun sürdüğü Orta Asya bölgesinde, günümüzde uzun vadede AB benzeri bir birliğin kurulması için gerekli alt yapı çalışmaları sürdürülmekte ve bu birliğin güçlü olması için Çin, Rusya, ABD ve AB gibi ülkelerle ilişkiler geliştirilmektedir. Bu bağlamda Kazakistan, çok taraflı işbirliğinin en perspektifli biçiminin Avrasya Birliği olacağını düşünmektedir.⁴³²

Kazakistan'ın bugünkü dış ticaret yapısı eski Sovyet ekonomik sisteminin oluşturduğu bağlantılar üzerine kurulduğu düşünülebilir. Bu sistemdeki tüm

⁴²⁷ Gulzhan Baimuhamedova, "Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarına Yönelik Vergi Teşvik Politikaları ve Kazakistan Uygulaması", Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2008, s. 96.

⁴²⁸ Договор о Зоне Свободной Торговли (Serbest Ticaret Alanı Anlaşması), Подписанный в г. Санкт-Петербурге 18 октября 2011.

⁴²⁹ A.g.y..

⁴³⁰ Таможенный Союз России, Беларуси, Казахстана (Rusya, Belarus, Kazakistan Gümrük Birliği), <http://www.ifcg.ru/publications/archive/tamozhennyi-soyuz.html>, 02.06.2011.

⁴³¹ Askhat Dautov, "Kazakistan-Türkiye İlişkileri Her Bakımdan Gelişiyor", **Atayurt Dergisi**, Sayı 4, Yaz 2010, s. 25.

⁴³² **Евразийский Экономический Союз. Вопросы и Ответы. Цифры и Факты** (Avrasya Ekonomik Birliği. Sorular ve Cevaplar. Sayılar ve Gerçekler), Евразийская Экономическая Комиссия, Moskova, УП ПРИНТ, 2014, s. 14.

cumhuriyetler ekonomik açıdan birbirine bağımlılar ve Kazakistan da bu bağımlı üretim yapısının bir parçasıdır. Bu durum dış ekonomik ilişkiler açısından değerlendirildiğinde, Kazakistan, dışa açık bir görünüme sahiptir. Bunun başlıca nedeni, dış ticaretin serbestleştirilmesi için atılan adımlar ile yabancı sermayeyi teşvik etmek için gerçekleştirilen uygulamalardır. Bunların sayesinde Kazakistan, diğer eski Sovyet devletlerine göre daha fazla yabancı sermayeyi çekebilmiş ve dış ticaret hacmini de yıldan yıla arttırmıştır.⁴³³

Özellikle elde edilen başarı olarak bölgede faaliyet gösteren AVET'in dört temel gayretinden bahsetmek mümkündür. Onlar, su sorununu çözmeye yönelik forumların düzenlenmesi, vize işlemlerin kolaylaştırılması, işçi gücü göçünü düzenlemesi ve en önemlisi de 2006'da kurulan Avrasya Gelişme Bankasının AVET çerçevesinde öncelik verilen projeleri finanse edebilmesidir.⁴³⁴

Sonuç olarak, Kazakistan bölgesel ekonomik kuruluşlar sayesinde dış politikasında önem verdiği ekonomik temellerine uygun olarak geniş bir pazara açılma imkânı yakalamıştır. Kazakistan, Rusya ve Belarus ile sınırlı kalmayıp, Gümrük Birliği, OEA'dan Avrasya Ekonomik Birliği'ne doğru emin adımlar atmaktadır. Özellikle, Kazakistan'ın otomobil sanayisi, tarım ve diğer alanlardaki gelişmesi ve en önemlisi de, Kazakistan ekonomik stratejisine göre devletin gelişmiş ülkeler sırasına katılması büyük bir başarı olarak algılanmaktadır.⁴³⁵

⁴³³ O. Sınay, **Kazakistan'ın Sosyo-Kültürel ve Sosyo-Ekonomik Yapısı**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006, s. 70.

⁴³⁴ Linn, **a.g.m.**, 2009, s. 254-255.

⁴³⁵ Б.К. Султанов, Л.М. Музапарова, **Казахстан и Современный Мир: Сборник Статей, Выступлений и Интервью** (Kazakistan ve Modern Dünya: Makaleler, Konuşmalar ve Söyleşiler Dizini), Алматы: КИСИ при Президенте РК, 2013, s. 256.

3.4. Geleceğe Yönelik Beklentiler

Siyasi bakımdan önemli olan alternatif bir projeden birini, ünlü stratejist Bjezinski “Avrasya için Jeo-strateji” adlı meşhur makalesiyle ortaya koymuştur. Makalede ifade edildiği gibi, SSCB’nin dağılmasından sonra parçalanan BDT ülkelerinin mevcut düzendeki üç büyük jeo-ekonomik alana nüfusunu yayabilmesi önem kazanmaktadır.⁴³⁶ Kazakistan’ın avantajı da bu bölgenin tam merkezinde bulunması ve önüne sunulan fırsatları kullanması söz konusudur.

Rusya, Kazakistan ve nerdeyse tüm BDT devletleri bu durumu karına kullanabilmenin tek yolu olarak bölgede güçlü bir ekonomik örgütü kurmasıyla görmektedirler. Dolayısıyla, bu amaçlarına ulaşmak için, Avrasya bölgesinin yukarıda bahsedilen jeo-ekonomik alanları dışında dördüncü ve ortak bir alanı ekonomik, siyasi ve kültürel bağla oluşturmaya çalıştığını görebiliriz.⁴³⁷

Avrasya coğrafyasında yer alan devletlerin tarihsel geçmişleri, ortak ekonomik birlik kurma amaçları ve sahip oldukları zengin petrol ve doğalgaz kaynakları oldukça dev bir pazara açılmasıyla bölgeyi hızlı bir gelişmeye ulaştırmaktadır. Böylece Orta Asya ülkelerinin petrol ve doğal gaz ürünlerini dışarıya satmaları bölge için büyük bir gelirle avantaj sağlamakta, fakat bu avantajdan en çok yararlanacak ülkeler de, söz konusu kaynaklara sahip olanları ki, Kazakistan ile Rusya bu durumdan en karlısı olarak görülmektedir.

Rusya ve Kazakistan her ne kadar bölgenin genel ekonomik durumundan bağımsız görünse de, Rusya’nın bölgeye uyguladığı politikaları ile stratejileri halen Avrasya coğrafyasını derinden etkilemekte ve bu doğrultuda Kazakistan’la ayrı bir

⁴³⁶ Bjezinskii, **a.g.e.**, s. 199.

⁴³⁷ Nikolay Kireyev, **Avrupa Konseptleri Işığında Rusya-Türkiye İlişkileri**, Der: Gülten Kazgan, Natalya Ulçenko, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003, s. 199.

bağı oluşturma zorunluğunu hissetmektedir.⁴³⁸ Ayrıca bölgede güçlü bir ekonomik birliğin oluşabilmesi ekonomik entegrasyon teorisi açısından mümkün görüldüğü halde, bölge ülkeler arasındaki ekonomik farklılıklar yüzünden hızlı gelişme ve büyümeyi zorlaştırmaktadır.⁴³⁹

Kırgızistan Dış İşleri Bakanı Osmonakun İbraimov'un dile getirdiği gibi, Orta Asya bölgesi için Kazakistan, bölgedeki ekonomik durumu, gücü ve istikrarlı demokratik yapısı ile ekonomik güçlü bir oluşuma lokomotiflik ve önderlik etmesi gerekmektedir.⁴⁴⁰

Gelecekte Orta Asya bölgesi ve genelde devletler için beklentilerinin sırasına ekonomik entegrasyonla birlikte siyasi ve güvenlik entegrasyonların da ister istemez gündeme gelmesi beklenmektedir. Bundan dolayı, Kazakistan kendi makroekonomik politikasını, gümrük denetimi ve gümrük teknik düzenleme kurallarını Rusya ile koordine etmeye çalışmaktadır.⁴⁴¹ Zaten Kazakistan'ın ekonomik ortaklığı bağlamında Rusya ile kendisine karşılaştırılacağı başka da bir etkin güç henüz ortada görülmemektedir.

Kazakistan Orta Asya devletleriyle ticari ve ekonomik ilişkilerinde daha çok yatırımcı rolü üstlendiği görülmüştür.⁴⁴² Kazakistan komşu devletlerle ihracat yapmakla birlikte yatırım miktarı arttırmakta ve gelecekte ekonomik ilişkileri daha

⁴³⁸ Ф.А. Лукьянов, **Россия в Глобальной Политике: Будущее Центральной Евразии** (Küresel Siyasette Rusya: Orta Avrasya Geleceği), Том 13, Март – Апрель 2015, Спецвыпуск, с. 64.

⁴³⁹ Orta Asya'nın Görünmeyen Gücü Kazakistan, <http://akademikperspektif.com/2013/02/22/orta-asyanın-gorunmeyen-gucu-kazakistan/>, 22.02.2013.

⁴⁴⁰ Kazakistan'ın Çok Yönlü Dış Politikadaki Başarısı, **EkoAvrasya Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, c. 2, n. 5, Güz 2008, s. 10.

⁴⁴¹ Avrasya Birliği ve Kazakistan, <http://www.ekoavrasya.net/dergi/dergi-18/sayi18.pdf>, s. 14-16, 05.09.2013.

⁴⁴² Касымхан Каппаров, **Инвестиции Казахстана в Центральную Азию** (Orta Asya'ya Kazakistan'ın Yatırımları), Институт Государственного Управления и Политики, Бишкек, ДОКЛАД №14, 2013, s.6.

da istikrarlı olması ve gelişmesi için yoğun çalışma sergilemekte ve böylece Orta Asya bölgesindeki Rusya etkisini de azaltmaya yol aradığı görülmektedir.

Sonuç olarak, Kazakistan'ın dış ve iç ekonomik politikasındaki önemle üzerinde durduğu jeopolitik konumu ve sahip olduğu enerji zenginlikleri devlete bölge çerçevesinde belli kalkınma amacı önüne koyması ile stratejik amaçları da izlemesine zemin oluşturduğu görülür. Bağımsızlığına kavuştuktan sonra diğer Orta Asyalı devletler gibi iç sorunlarla boğuşup kalmayan Kazakistan, bütün enerjisini kalkınmaya ve çağdaş ekonomik dünyada iyi bir yer edinmeye harcamakta olduğu da görülür. Ayrıca ABD, Çin ve Rusya gibi ülkelerin bu coğrafyadaki yarışların odak noktasını oluşturan Kazakistan, bölgesel ekonomik örgütlerde aktif rol üstlenerek, dünyayı ve kendini ilgilendiren konularda söz sahibi olmaya çalıştığı düşünülebilir. Özellikle Orta Asya'nın ekonomik gücü olma yolunda kendini yoğun çalışmaya vererek bölgesel ekonomik liderliği üstlenmesinden kaynaklandığı da görülür. Avrasyacılık kavramını kullanan Nazarbayev ise Rusya ile birlikte Avrasya coğrafyasında önemli roller üstlenmeye hazırlandığı da dikkate değerdir.

SONUÇ

SSCB'nin dağılmasından sonra Orta Asya bölgesinde bağımsız devletler ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri de Kazakistan'dır. 16 Aralık 1991'de bağımsızlığını ilan ettiğinden itibaren dış politik önceliklerini belirlemiş ve diğer devletlerle iyi ilişkiler kurmak, uluslararası örgütlere üye olmak, dünya piyasasına ayak uydurabilmek için dış politikasında stratejik programlar belirlemiş ve ekonomik kalkınmayı en önemli amacı olarak tanımlamıştır. Bu çerçevede bölge devletleri ile ekonomik entegrasyonu hızlandırmayı da dış politik amaçları arasına koymuştur.

Devletlerin ekonomik yapı ve gelişme düzeyleri, ayrıca izledikleri ekonomi politikaları dış politikalarını doğrudan etkilemiştir. Bu durum Kazakistan için de geçerli olmaktadır. Kazakistan dış politikasını incelerken bunun ekonomik temelleri üzerinde durmak önem kazanmıştır.

Kazakistan bağımsızlığını ilan ettiği andan itibaren dünya ekonomisine çıkış yolu aramaya başlamış ve dünya piyasasına girişini gerçekleştirmiştir. Orta Asya devletleri ilk dönemde Avrupa ülkeleri kadar sanayileşmiş ve gelişmiş bir bölge olmadıklarından dolayı, bu ülkeler için karşılaştıkları sorunları hem serbest piyasaya geçmek, hem de ekonomik gelişmeyi hızlandırmak olmuş ve bu yüzden de bölge devletlerince kendilerine özgü ekonomik politika arayışlarına girmiş ve etkin biçimde yürütülmesinde çabalamaya başlamışlardır.

Bu doğrultuda Kazakistan, Orta Asya bölgesinde ekonomik gücünü oluşturmak, bölgede Rusya etkisini azaltmak, ürettiği hammadde ve malları için diğer cazip pazar yollarını aramak ve dünya piyasasında ekonomik çıkarlarını karlı hale getirmeyi amaç olarak belirlemiştir. Birçok teori gereği, bölgede ekonomik

alandanda güçlenmeyi hedefleyen Kazakistan, ilk olarak BDT ülkeleri çerçevesinde ikili ilişkileri ele almış, sonradan da bölgesel ekonomik refaha yönelik Orta Asya’da ticari örgütlerin kurulmasında aktif bir rol üstlenmiştir.

Girişte de değinildiği gibi Kazakistan son derece önemli bir jeopolitik coğrafyada yer almaktadır. Bjezinski, açık denizlere çıkış yolu olmaması nedeniyle “kara delik” olarak saptadığı bu bölgede Kazakistan’ın ayrı bir yeri olduğunu saptamaktadır. Avrasya’nın merkezinde bulunan Kazakistan, Avrupa ve Asya kıtaları ile büyük devletler arasında sosyal, ekonomik ve kültürel köprü oluşturmaktadır. Böylece Asya ile Avrupa’nın birleştiği noktada özel jeopolitik konuma sahip olan Kazakistan Cumhuriyeti Rusya ile Çin, Rusya ile Orta Asya devletleri arasında bağlayıcı bir devlet rolünü üstlenmektedir. Ayrıca, çok yönlü dış politika izleyen Kazakistan, dünyada birçok ülkeyle ekonomik işbirliği yapıp, başta Rusya olmak üzere ABD, Avrupa, Japonya ve Çin için yeni pazar alanı yaratmaktadır. Bu yönde Kazakistan’ın içinde yer aldığı ŞİÖ, EİT büyük önem kazanmaktadır.

Günümüzde Kazakistan EİT, AVET, ŞİÖ, Gümrük Birliği çerçevesinde çalışmalara aktif şekilde devam etmektedir. Bu çerçevede, ekonomik bütünleşmeye yönelik Avrasya Birliği’nin inşası sürmektedir. Ayrıca, bu ve benzeri kuruluşlar Kazakistan devleti için öncelikle bölgedeki, sonra çevredeki devletlerle ve ekonomik örgütlerle politik, ekonomik işbirliği çabalarına yön veren çalışmalara hız kazandırmasına yardımcı olmaktadır. Dolayısıyla, Kazakistan ekonomik işbirliği yaptığı bölge içi/dışı devletlere bütüncül bir yaklaşım içerisindedir. Gerek Rusya’yla gerek Orta Asya ülkeleri ile ekonomik bir işbirliği sürecine girilmiştir.

Kazakistan hükümetinin dış politikaları arasında yer alan diğer bir süreç ise, sınır komşuları ve bu ülkelerdeki ekonomik anlamda güçlü örgütlerle ve kuruluşlarla

olan ekonomik ilişkileri derinleştirmesidir. Bu nedenle bölgedeki en güvenilir ekonomik ortak olarak Rusya görülmektedir.

Kazakistan'ın dünyanın siyasi ve ekonomik bakımdan en iddialı ve dinamik devletlerinin bulunduğu Avrasya bölgesinde yer almasını gözden kaçırmamak gerekmektedir. Aynı zamanda Orta Asya devletleri arasında en fazla ekonomik büyümeyi gerçekleştiren ülkedir. Kazakistan'ın koz olarak kullanabileceği ürün enerji kaynaklarıdır. Gelecekte eksikliği açıkça duyulacak olan bu hammaddeye olan ihtiyacın gittikçe artacağı da bellidir. Bundan dolayı enerji kaynaklarına sahip olan ülkelerin dünya piyasasındaki rolü farklı olacağı da açıktır. Kazakistan petrolünün büyük bir bölümünü Rusya üzerinden uluslararası pazara aktarmasından dolayı, gelecekte varolan ekonomik işbirliği girişimleri aracılığıyla kendine farklı güzergâhlar açma çabası içindedir.

Çin ve Avrupa'ya açılacak güzergâhlar bölgede Kazakistan'a oldukça üstünlük sağlamaktadır. Ayrıca Rusya Kazakistan'ın bu tür girişimlerini destekleyip, garantörlüğünü üstlenmektedir. Östelik Gümrük Birliği, AVET, ŞİÖ'de iki devletin tutumları benzerlik göstermektedir. Fakat bu örgütlerdeki diğer üye ülkelerin (Belarus, Ukrayna, Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan, Tacikistan) bazı konularda bu iki ülke arasında sıkışıp kalmalarına da tanık olunmaktadır. Rusya'nın izlediği dış politika Kazakistan'ın diğer ülkelerle ilişkilerini etkilese de, bu iki devlet arasında farklı bir bağın varlığı da saptanabilir. Bu sebeple Kazakistan Rusya desteğiyle bölgede ekonomik açıdan güçlenmeyi hedeflemektedir. Bölgesel ekonomiyi güçlendirerek, Orta Asya bölgesindeki liderliğini koruyup, diğer küresel güçler karşısında da söz hakkına sahip olabilmeyi amaçlamaktadır.

Kazakistan Rusya'nın sadece AVET ve OEA çerçevesindeki ortağı değildir, hatta bu iki devlet BDT'de birlikte önderlik de yapmakta ve bu durumu ne Moskova ne de Astana değiştirmek istemektedir. Fakat Kazakistan dış politikasının ekonomik temelleri kapsamında BDT'nin yaptırım mekanizması yetersiz kalmakta ve dolayısıyla Nazarbayev tarafından ekonomik projelere ağırlık verilerek dengeleme çabası izlenmektedir. Çünkü Rusya'nın bazı komşu ülkeleri ile arasındaki tartışmaları çözmek için BDT'ye başvurulmamasının en önemli sebebi, üye devletlerin gözünde bazı çelişkili konularda BDT'nin gözardı edilmesinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca BDT'nin böyle belirsiz halde çalışmaya devam edebilmesi de ilginçtir. Bir anlamda üye devletlerin de razı olduğu bu belirsizlik nedeniyle etkinliğine devam edebilmektedir. BDT eski Sovyet devletleri arasında bazı ikili anlaşmaları yürütmekte ve bazı durumlarda çeşitli olayları dengelemek için eskiden kalan ilişkilerini sürdürmektedir. Günümüzde BDT'ye rakip çıkan AVET ve geleceğin umudu olarak tanınan Avrasya Birliği hem bölge devletleri hem de Kazakistan için çok önemlidir.

Zamanında BDT'yi kurma kararının Kazakistan toprağında aldındığına dikkat edilirse, BDT'de karar alma inisiyatifinin Kazakistan'dan gelebileceği çoğu bilim adamları tarafından saptanmıştır. Fakat bu coğrafyada eski Sovyet devletlerinin tümüne yakınına kapsayan tek oluşumun BDT olduğuna da dikkat etmekte fayda vardır. Bu oluşum, devletleri zorlamayan ama birlikte olmalarını sağlayabilen görünmez bağ olarak görülmektedir. Ayrıca ne AVET ne de ŞİÖ bütün bu devletleri henüz bir araya toplayabilmiştir. İşte bu yüzden Kazakistan için BDT'nin gerçek anlamda hiçbir işlevinin olmamasına rağmen çalışmaya devam etmesi önemlidir.

Çünkü Kazakistan Avrasya Birliği'nin kurulmasını ve gelecekte bu devletlerin hepsini kapsayarak çalışmasını temel amacı olarak tanımlamaktadır.

Kazakistan'ın çok taraflı işbirliği rotası izlemesine rağmen öncelik verdiği yönünün Rusya olduğu açıktır. Rusya ile Kazakistan çok sayıda ekonomik örgütte yer almalarına rağmen ikili ilişkilerinden ödün vermemektedirler. Çünkü Kazakistan Rusya için ne kadar gerekliyse aynı durumu Rusya için de geçerli olduğu görülebilir. Orta Asya bölgesinde ikili ilişkilerin daha aktif şekilde yürütülmesi Putin'in iktidara gelmesiyle hızlanmıştır. Ekim 1998'de Kazakistan ile Rusya arasında 2007 yılına kadar geçerli olan ekonomik işbirliği anlaşması imzalanmış ve Eylül 1999'da da 2007'ye kadar sınır işbirliği anlaşmasına imza atılmıştır. Fakat ekonomik işbirliğinin ciddi anlamda hız kazanması Rusya'daki bazı elitlerin yerlerinin değişmesiyle başlamış, böylece Putin dönemindeki Rus dış politikası Sovyet sonrası devletlere yaklaşımını değiştirmiştir. Hem Rusya hem de Kazakistan'ın o dönemde izlediği dış politikalar “önce ekonomi, sonra siyaset” ilkesine dayanmaktadır. Bu jeopolitik zeminde daha önce sözde kalan işbirliği ve dostluk anlaşmalarının yerine ekonomik anlamda değerli projelerle donatılmış anlaşmalar gelmiştir. Böylece Rusya ile Kazakistan arasında hem jeopolitik hem de jeoekonomik anlamda daha etkin işbirliği dönemi başlatılmıştır.

Orta Asya bölgesinde bu iki devlet entegrasyonun çekirdeğini oluşturmakta ve ekonomik entegrasyon başlığında yeni yapılar hazırlayarak, Sovyet sonrası devletlerin birlikte çalışmasını sağlayacak ortam inşa etmeye başlamıştır. Örneğin, Avrasya Gelişme Bankası Rusya ve Kazakistan sayesinde kurulup, entegrasyon sürecinin daha da hızlı şekilde yürütmesi için çalışmaktadır. Fakat son dönemde Rusya ile Kazakistan arasında uluslararası pazarlara çıkışta rekabetin olduğu dile

getirilse de, Kazakistan kendisi için petrol-gaz sektöründeki öncül projelerini netleştirmiştir ve onlara kendi ulusal çıkarları üzerinden katılmıştır. Bunlar, Batı Kazakistan-Batı Çin ve Bakü-Tiflis-Ceyhun boru hatlarıdır. Fakat diğer sektörlerdeki projelerde Kazakistan Rusya ile her alanda işbirliği yapmaya devam etmektedirler.

Orta Asya bölgesinde iki devlet işbirliğinin zeminini hem Kazakistan hem de Rusya'nın transit açısından birbirine bağlı olması oluşturmaktadır. Kazakistan petrolü dünya pazarına Rusya toprağı üzerinden çıkmakta ise, Özbek ve Türkmen enerji kaynakları Rusya'ya Kazakistan toprağı üzerinden geçmektedir. Ayrıca Rusya Avrupa'ya gönderdiği gazının büyük miktarını Orta Asya'dan sağlamaktadır. Bundan dolayı her ne kadar bir rekabet söz konusu olsa bile, Rusya Kazakistan ile dengeli işbirliği yapmak zorunluluğunu hissetmektedir.

Konuya ilişkin bir diğer örnek, Çin boru hatlarıdır. Bazı Rusya şirketleri bu hattı kullanarak Rus petrolünü Çin'e Kazakistan üzerinden geçirmek istediklerini belirtmektedirler. Bununla birlikte, ekonomik alanda oluşabilecek tüm sorunları Rusya ile Kazakistan kendileri kurmuş olduğu AVET çerçevesinde konuşabilmekteler ve bu oldukça kalıcı bir duruma benzemektedir. Bu bağlamda Kazakistan'ın ihraç yollarını çeşitlendirmesi bir nevi Rusya'nın da çıkarına gelmektedir.

Ancak şunun altını çizmek gerekir ki, Kazakistan Rusya'nın güç kullanarak ilişki yürütebileceğı bir ülkesi değildir ve BDT çerçevesinde Rusya'nın Kazakistan kadar sadık ve güvenilir ortağı yoktur. Üstelik Kazakistan Ukrayna ve Belarus gibi enerji alanında Rusya'ya bağımlı değildir. Son zamanlarda Kazakistan ile sıkı işbirliğinde bulunan ABD, AB, Çin ve Türkiye, Rusya'nın dikkatinden

kaçmamaktadır. Bu, Kazakistan'ın diğer bölge devletlerine göre Rusya'dan daha bağımsız ekonomik manevra yapma alanı olduğu anlamına gelmektedir.

Kazakistan için artık Gümrük Birliği ve OEA çerçevesinde işbirliği yapmak yerine sınırları genişletme zamanı geldiği düşünülmektedir. Avrasya Ekonomik Birliği'nin buna uygun bir zemin olduğu da söylenebilir. Eski SSCB'yi yeniden canlandırmaktan uzak durduklarını tekrar tekrar söyleyen Putin ile Nazarbayev'in amacı BDT ülkelerini yeni birlik altında toplamak, ekonomisini güçlendirmektir. Dış politikasının ekonomik ilkelerine uygun şekilde bölgede lider rolü üstlenmeyi hedefleyen Kazakistan ise Rusya desteğine güvenmektedir. Bu açıdan bakıldığında Kazakistan'ın bölgede söz sahibi olması için elindeki kaynakları etkin ve verimli kullanarak, bölgesel ekonomik kuruluşlar aracılığıyla ekonomik gücünü arttırması hayati önem kazanmaktadır.

Sonuç olarak, bağımsızlıktan bu yana Kazakistan son derece başarılı bir dış politika izlemiştir. Uluslararası sisteme eklemlenmede gösterdiği başarı bunun kanıtıdır. Bölge dışı devletlerle kurduğu ilişkilerini yanı sıra bölge içinde de çok etkin bir rol oynamayı sürdürmektedir. Bölgedeki ekonomik örgütlenme/oluşumların hepsinin merkezinde Rusya ile birlikte Kazakistan da yer almaktadır. Bu arada Rusya ile kurduğu çok özel ikili ilişkisinden de söz edilmelidir. Kazakistan'ın Orta Asya'daki bölgesel ekonomik örgütlenmelerde oynadığı rol son derece önemlidir. Hiç kuşkusuz bu ilişkilerde gözardı edilmeyecek bir yol katedilse de, süregiden sorunlar da söz konusudur. Elde edilen başarılar gelecekte beklentileri beslemektedir. Son olarak şu söylenebilir ki, geçtiğimiz yirmi yılda elde edilen başarılar beklentileri gerçekleştirebileceği yönündeki görüşleri desteklemektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar ve Makaleler

ADIBELLİ, B., **Avrasya Jeopolitiğinde Büyük Oyun**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2008.

ADIBELLİ, B., **Büyük Avrasya Projesi**, İstanbul, IQ Yayıncılık, 2006.

ALİ, M., MUJAHİD, N., “An Analytical Study of Economic Cooperation Organization (ECO): Challenges and Perspectives”, **European Academic Research**, c. 2, n.11, Şubat 2015, ss. 4031-14032.

AMANOV, Ş., **ABD’nin Orta Asya Politikaları**, İstanbul, Gökkuşe, 2007.

AMREEV, B., **Dönemimizde Kazakistan Türkiye İlişkileri ve Türk Dünyası**, İstanbul, Hayat Yayını, 2011.

AMREEV, B., **Doğu ve Batı, Küreselleşme Çağrısı**, İstanbul, Hayat Yayınları, 2011.

ANDİCAN, A., “Çin Satrancında Orta Asya”, **Avrasya Dosyası**, c. 12, n. 1, İstanbul, 2006, s. 27.

ARI, Tayyar, **Irak, İran, ABD ve Petrol**, Güncellenmiş 2. baskı, İstanbul, Alfa Yayınları, 2007.

AVAR, B., **Avrasyalı Olmak**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2010.

Avrasya Ekonomik Topluluğu’nun Kuruluş Anlaşması, 10 Ekim 2000, Madde 5.

AYDIN, T., “Rusya’nın Petrol ve Doğal Gaz Politikası”, **Avrasya Etüdleri**, c. 1, n. 4, 1995, s. 44-47.

AYMAN, G., ARİBOĞAN, Ü., DEDEOĞLU, B., **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, İstanbul, Der Yayınları, 1996.

BAİMUHAMEDOVA, G., “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarına Yönelik Vergi Teşvik Politikaları ve Kazakistan Uygulaması”, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2008, s. 96.

BAYRAÇ, H.N., “Küresel Enerji Politikaları ve Türkiye: Petrol Ve Doğal Gaz Kaynakları Açısından Bir Karşılaştırma”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2009, c. 10, n. 1, ss. 115-137.

BAYRAÇ, H.N., Aras, H., **Dünya’da ve Türkiye’de Sürdürülebilir Doğalgaz Politikaları**, Ankara, TMMOB Makine Mühendisleri Odası, Uluslararası Doğalgaz Kongresi ve Sergisi Bildiri Kitabı, 2007, s. 74.

BECKER, J., **Ejder Şahlanıyor-Bugünkü Çin’e İçeriden Bir Bakış**, Çev: Algan Sezgintüredi, İstanbul, NTV Yayını, 2007.

BİLGİN, M., **Avrasya Enerji Savaşları**, İstanbul, IQ Kültür ve Sanat Yayıncılık, 2005.

Birleşik ve Yabancı Şirketlerin Faaliyetleri, Almaty, Kazakistan Cumhuriyeti İstatistik Ajansı, Press Reliz, 5 Nisan 2002.

BİRSEL, H., **Dengesiz Güçler Merkezi Avrasya**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2010.

Bölgesel Ekonomi, Moskova, G.V. Plehanov adındaki REU, 2010.

BULUT, M, AYDIN, R., **Economic, Political and Cultural Cooperation in Central Asia**, Ankara, Adam, 2011.

BJEZİNSKİ, Z., **Büyük Satranç Tahtası**, çev.: Yelda Türedi, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 2005.

CAŞIN, M.H., “Yeni Küresel Süper Güç Adayı Çin’in Avrasya-Pasifik Ekseninde Enerji Politikalarına Rekabetçi Girişimleri” İstanbul, TASAM Yayını, 15/3, 2005, s. 86.

CHUNG, Chien-Peng, “The Shanghai Cooperation Organization: China’s Changing Influence in Central Asia”, **The China Quarterly**, 2004, № 180, ss. 989-1009.

ÇOLAKOĞLU, S., “Şanghay İşbirliği Örgütü’nün Geleceği ve Çin”, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, c. 1, n. 1, Bahar 2004, s. 173-197.

DAUTOV, A., “Kazakistan-Türkiye İlişkileri Her Bakımdan Gelişiyor”, **Atayurt Dergisi**, Sayı 4, Yaz 2010, s. 25-26.

DOĞAN, S., “Ekonomik İşbirliği Teşkilatı: 21. Yüzyılda Tarihi İpek Yolunu Canlandırma Çabaları”, **Ortadoğu Analiz**, c.3, n.26, Şubat 2011, s.63-70.

Doing Busines with Kazakhstan, prepared by the Almaty office of McGuireWoods LLP, 05.01.2010.

DOKUZLAR, B., **Dünya Güç Dengesinde Yeni Silah Doğal Gaz (Orta Asya’dan Avrupa’ya)**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayını, 2006.

EDİGER, Ş.V., **Enerji Arz Güvenliği ve Ulusal Güvenlik Arasındaki İlişki**, Enerji Arz Güvenliği Sempozyumu, Genel Kurmay ATASE Başkanlığı, Stratejik Araştırma ve Etüt Merkezi (SAREM), Ankara, Genelkurmay Basımevi, Ya. No: 2007/47, 2007, s. 8.

EKREM, E., **Çin’in Orta Asya Politikaları**, Ankara, Ahmet Yesevi Üniversitesi, 2011.

ERDOĞAN, R.T., “Türkiye ve Kazakistan Kardeşidir”, **TRUE**, Sistem Ofset, c.3, n.38, Aralık 2012, s. 1.

EROL, M.S., “Avrasya’da Güç Mücadelesi: Şanghay Beşlisi”, **Stratejik Analiz Dergisi**, Sayı 14, Ankara, 2001, s. 64-78.

- EROL, M.S., **Avrasya Jeopolitiğinde Orta Asya ve 11 Eylül**, İstanbul, Gündoğdu Yayınları, 2004.
- GÖKÇE, E., “Kazakistan’ın Avrupa Yolu Asya ile Avrupa’yı Birleştiriyor”, **Atayurt Dergisi**, Sayı 4, Yaz 2010, s. 26-28.
- GREGORY, P., STUART, R., **Soviet and Post Soviet Economic Structure and Performance**, Massachusetts, Addison Wesley, 1997.
- GUMPEL, Werner, “Orta Asya Cumhuriyetlerinde Ekonomik Gelişme ve Entegrasyon”, **Avrasya Etüdleri**, Sayı 13, 1998, s. 19-33.
- GÜNEŞ, H., “Çin Halk Cumhuriyeti’nin Orta Asya Politikası: Enerji ve Güvenlik”, Orta Asya’da Değişen Dengeler ve Türkiye Sempozyum Bildirileri, Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Stratejik Araştırma ve Etüt Merkezi (SAREM), Genelkurmay Basımevi Yayını, No: 2007/26, Ankara, 2007.
- HAFEZNİA, M.R., “Geopolitical Challenges of Regional Integration Case study: Economic Cooperation Organization (ECO)”, **Geopolitics Quarterly**, Volume: 8, No.1, Spring 2012, ss.1-2.
- HARROP, J., **The Political Economy of Integration in the European Union**, Cheltenham, Edward Elgar, 2000.
- HUAN, Lyu, “Идея Создания Зоны Свободной Торговли ШОС: Счета, Проблемы и Перспективы” (ŞİÖ’nün Serbest Ticaret Bölgesini Kurma Fikri: Hesaplar, Problemler ve Perspektifler), **Евразийская Экономическая Интеграция**, c. 3, n. 4, 2009, s. 110-116.
- HUASHENG, Z., “China, Russia and the USA: Their Interests, and Interrelations in Central Asia”, **Central Asia and Caucasus** (Lulea, Sweden), N5, 2004, p.116-125, N 6, 2004, p. 86-94.
- KALAFAT, Y., “Türkiye Türk Cumhuriyetleri Kültür İlişkileri”, **BAL, 21.Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Nobel Yayınları, Ankara, 2004, s. 463-500.
- KALATAEV, D. A, **Kazakistan, Geleceğe Yol Alan Ülke Ulusal Lider Etkeni**, İstanbul, Kaushık, 2009.
- KANBOLAT, H., “Rusya Federasyonu’nun Kafkasya Politikası ve Çeçenistan Savaşı”, **Avrasya Dosyası**, c.6, n.4, 2001, s. 165-179.
- KANBOLAT, H., **Dünya Çapındaki Lider Nursultan Nazarbayev, Avrasya’nın Parlayan Yıldızı Kazakistan’ın Kurucu Devlet Başkanı**, Ankara, Kazakistan Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği Yayını, 2013.
- KARA, A., “Kazakistan ve Orta Asya Birliği”, 2023, Sayı 50, Haziran 2005, s. 28-31, Abdulvahap Kara, “Türkiye-Türk Cumhuriyetleri İlişkilerinde 15. Yılında Yeni Bir Dönem Başlıyor”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, Nisan 2006, Sayı 161, s. 94-96.

- KARA, A., **Avrasya'nın Yükselen Yıldızı Kazakistan**, İstanbul, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2011.
- KARA, Ş., **Ekonomik Entegrasyon Teorisi**, İstanbul, 1. Baskı, 1996.
- KASIMBEKOV, M., **Halkını Seven, Halkın Sevdığı Önder Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın Anıları**, İstanbul, İmak Ofset, 2012.
- Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Turkmenistan and Uzbekistan Country Studies**, First Edition, First Printing, 1997.
- Kazakistan Avrupa ile Bütünleşecek, **EkoAvrasya Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Ankara, c. 2, n. 5, Güz 2008, s. 17.
- Kazakistan Bilgi Notu, **Cappadocia Life Kazakistan**, Özel Sayı, Ankara, 2012, s. 234.
- Kazakistan ve Türkiye Arasında Diplomasi İlişkileri Kurma Protokolü, **Kazahstanskaya Pravda**, 3 Mart 1992.
- Kazakistan: Ekonomik Kalkınma ve Boru Hatları Siyaseti, **EkoAvrasya Ekonomik ve Sosyal Araştırma Dergisi**, c.2, n.6, Ankara, 2008, s. 25-27.
- Kazakistan'ın Çok Yönlü Dış Politikadaki Başarısı, **EkoAvrasya Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, c. 2, n. 5, Güz 2008, s. 9-13.
- KİREYEV, N., **Avrupa Konseptleri Işığında Rusya-Türkiye İlişkileri**, Der: Gülten Kazgan, Natalya Ulçenko, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003.
- KODAMAN, T., BİRSEL, H., "Bağımsızlık Sonrası Özbekistan ve Dış Politikası", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2006, c.16, n. 2, s. 413-442.
- LARUELLE, M., PEYROUSE, S., **China As a Neighbor: Central Asian Perspectives and Strategies**, Singapore, Central Asia- Caucasus Institute, 2009.
- LAUMULİN, M., MUZAPAROVA, L., KALİYEVA, D., **New Challenges and New Geopolitics in Central Asia: After September 11**, Almaty, KazISS, 2003.
- LİNN, J.F., PİDUFALA, O., "The Experience With Regional Economic Cooperation Organizations: Lessons For Central Asia", **Wolfensohn Center For Development Working Paper 4**, October 2008, ss.1-21.
- LİNN, J.F., "First Eurasia Emerging Markets Forum 'Connecting Central Asia with the World'", **Global Journal of Emerging Market Economies**, c. 1, n. 2, 2009, ss. 241-258.
- MAKHİN, V., "On the Way Towards the Eurasian Community", **Kazakhstanskaya Pravda**, 14.05.2002.
- MALFLİET, K., VERPOEST, L., VİNOKUROV, E., **The CIS, the EU and Russia. The challenges of Integration**, New York, Palgrave Macmillan, 2007.

- MATSUZATO, Kimitako, "Muslim Leaders in Russia's Volga-Urals: Self-Perceptions and Relationship With Legal Authorities", **Europe-Asia Studies**, c. 59, n. 5, 2007, s. 779- 805.
- NOGAYEVA, A., **Orta Asya'da ABD, Rusya ve Çin Stratejik Denge Arayışları**, Ankara, USAK Yayınları, 2011.
- O'NEILL, D.C., "China's Support for Investment in Kazakhstan: Good Neighbor, Good Economics or Good Geopolitics?", **Washington University in St. Louis Research Country: Kazakhstan**, IREX, October 2009, ss.1-7.
- ÖZDEMİR, Y., **Kazakistan, Azerbaycan, Türkmenistan ve Özbekistan'ın Enerji Potansiyelleri ve Politikaları**, Atılım üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- PETERSEN, A., BARYSCH, K., **Russia, China and the Geopolitics of Energy in Central Asia**, London, The Centre for European Reform Publishing, 2011.
- PURTAŞ, F., **Bağımsız Devletler Topluluğu**, Ankara, Platin, 2005.
- PURTAŞ, F., "Kazakistan'dan Sivil Toplum Kuruluşları, İç ve Dış Politikaya Etkileri", **OAKA**, c. 1, n.1, 2006, ss. 1-18.
- Rusya Federasyonu ve Kazakistan Cumhuriyeti Arasındaki Basitleştirilmiş Vatandaşlık Edinme Prosedürü Hakkında Anlaşma, Moskova, 20 Ocak 1995.
- RYSBEKOV, M., **Avrasya Ekonomik Topluluğu: Kuruluşu ve Kazakistan'ın Önemi**, Master Tezi, Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayını, Ankara, 2005, s. 82-90.
- SINAV, O., **"Kazakistan'ın Sosyo-Kültürel ve Sosyo-Ekonomik Yapısı"**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006, s. 47-48.
- Statement By H.E. Mr. Idrissov, Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Kazakhstan at the Plenary Meeting of the 69th session of the UN General Assembly, New York, 26 September 2014.
- STERN, A., **Dünden Bugüne Petrol Savaşları**, çev.; Sabri Kalıç, İstanbul, Neden Yayını, 2011.
- ŞEN, Y., **Hazar'ın Kanı, Orta Asya'nın Petrolle Yazılan Tarihi**, İstanbul, Doğan Kitap, 2009.
- TELLAL, E., "Zümrüdüanka: Rusya Federasyonunun Dış Politikası", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, c.65, n.3, 2010, ss. 204-206.
- TOKUL, A., ŞAKIZADAULU, N., **Kutup Yıldızı**, Almatı, Otırar Kitabevi, 2000.
- TUĞRUL, B., BAYDOĞAN, D.N., **Olası Alternatiflerle Enerji Kaynakları Değerlendirmesi ve Türkiye**, WEC Turkish National Committee, Türkiye 10. Enerji Kongresi, Dünyada ve Türkiye'de Enerji-Uygulamalar ve Sorunlar, İstanbul, 2. Cilt, 2006, s. 268.

Türkiye-Kazakistan İlişkilerinde Bahar Rüzgarı, **AYHABER**, Sayı 44, Kış 2013, s. 4-9.

TÜYMEBAYEV, C., **Nursultan Nazarbayev**, Ankara, MRK Baskı Hizmetleri, 2013.

U.S. Energy Information Administration Based on Data From Tengiz Chevroil, Chevron, Karachaganak Petroleum Operating (KPO), ExxonMobil, and Eni, January 14, 2015.

ULUTAŞ, M., “Küresel Enerji Savaşları ve Türkiye’nin Konumu”, **Cumhuriyet Enerji**, Ankara, EMO Yayını, Sayı: 1, 2008, s. 10-11.

ÜLTANIR, M.O., **21. Yüzyıla Girerken Türkiye’nin Enerji Stratejisinin Değerlendirilmesi**, Ankara, TÜSİAD Yayınları, 1998.

ÜŞÜMEZSOY, Ş., **Petrol Şoku ve Yeni Orta Doğu Haritası**, İstanbul, İleri Yayınları, 2006.

YÜCE, Ç.K., **Kafkasya ve Orta Asya Enerji Kaynakları Üzerinde Mücadele**, İstanbul, Ötüken Yayını, 2006.

ZADORİN, İ., Moisev, V., Pereboyev, V., “2013’teki BDT Bölge Ülkelerindeki Halkın Entegrasyona Bakışı, Durumu ve Dinamiği”, **Евразийская Экономическая Интеграция**, c. 4, n. 21, Kasım 2013, s. 21-49.

ZİPPEL, W., HEKİMLER, A., **Enerji Kaynaklarını Çeşitlendirme Yaklaşımları Altında AB’nin Enerji Politikası, Avrupa ve Orta Asya Arasındaki Enerji Köprüsü Türkiye**, Ankara, Konrad-Adenauer-Stiftung Yayını, 2006.

АБДУЛЛАЕВА, М.М., **Республика Казахстан в Системе Интеграционных Процессов** (Entegrasyon Sürecindeki Kazakistan), Алматы, Докторская Диссертация Университета Туран, 2014, c. 52-85.

АБСАМАТОВА, А.М. “Центральная Азия и Китай: Экономическая Интеграция в Условиях Регионализации” (Orta Asya ve Çin: Küreselleşme Koşulundaki Ekonomik İşbirliği), **Евразийская Экономическая Интеграция**, c.3, n.8, Ağustos 2010, s. 74-75.

АЗИЗ, Д., ДАНАУЭЙ, С., “Восстановление Баланса в Экономике Китая” (Çin’in Ekonomisinde Dengenin Ayarlanması), **Финансы & Развитие**, Сентябрь 2007, ss. 27-31.

АЛБУДАШЕВА, Ж.М., **Внешнеполитическая Стратегия США в Центральной Азии** (ABD’nin Orta Asya’daki Dış Politik Stratejisi), Al-Farabi Kazak Ulusal Üniversitesi Doktora Tezi, Almaty, 2013, ss. 45-57.

АЛШАНОВ, Р., “Защитные Меры Казахстана При Вступлении в ВТО” (DTÖ’ye Üyelikte Kazakistan’ın Koruyucu Önlemleri), **Al-Pari**, c. 4, n. 5, 2004, s. 8-70.

АНИСИМОВ, А.М., “Отчет Экономического Влияния После Присоединения Кыргызстана к Таможенному Союзу” (Kırgızistan’ın Gümrük Birliği’ne Katılımının Ekonomik Etki Hesabı), **Евразийская Экономическая Интеграция**, c. 4, n. 13, Kasım 2013, s. 34-45.

АНУФРИЕВ, К.С., “Центральная Азия Во Внешней Политике Китая: Историческая Перспектива” (Çin Dış Politikasındaki Orta Asya: Tarihsel Retrospektif), **ИСТОРИЯ**, n. 324, Temmuz 2009, s.155-157.

АРЫСТАНБЕКОВ, К., “Экономический Рост Казахстана в Контексте Мировой Экономики” (Dünya Ekonomisi Bağlamında Kazakistan'ın Ekonomik Büyümesi), **Вопросы экономики**, № 11, 2006, ss. 133-146.

БАРСКИЙ, К., “Шанхайская Организация Сотрудничества: Новое Слово в Мировой Политике” (Şanghai İşbirliği Örgütü: Dünya Siyasetinde Yeni Bir Sözcük), **Международная жизнь**, 2011, №8, ss. 11-25.

БЕЙШЕНАЛЫ, Н. Э., “Последствия Вступления Кыргызстана в Таможенный Союз и ЕЭП для Рынка Труда и Человеческого Капитала Страны” (Kırgızistan'ın Gümrük Birliği ve OEA'a girmesi: İç Pazarı ile İnsan Kaynaklarına Getirebilecek Sonuçlar), **Евразийская Экономическая Интеграция**, с. 3, n. 20, Ağustos 2013, s. 69-88.

БОГАТУРОВ, А.Д., **Международные Отношения в Центральной Азии. События и Регионы** (Orta Asya'da Uluslararası İlişkiler. Olaylar ve Bölgeler), Moskova, Aspekt Press, 2011.

БРАГИНСКИЙ, О.Б., “Нефтегазовый Комплекс Мира” (Dünya Petrol ve Gaz Kompleksi), **Издательство Нефть и Газ**, РГУ Нефти и Газа им. И.М.Губкина, Moskova, 2006, s.206, ss.1-526.

БРОВКО, Н.А., “Внешнеторговые Связи Кыргызской Республики в Условиях Региональной Интеграции” (Bölgesel Entegrasyon Koşullarında Kırgızistan'ın Dış Ticari ilişkileri), **Евразийская Экономическая Интеграция**, с. 1, n. 6, Şubat 2010, s. 57-67.

БУТОРИНА, О., **Европейская Интеграция** (Avrupa Entegrasyonu), МГИМО, Moskova, 2011.

БЫКОВ, А.Н., **Постсоветское Пространство: Стратегия Интеграции и Глобализации Новые Вызовы** (Post Sovyet Alanı: Entegrasyon Stratejisi ve Küreselleşmenin Yeni Çağrılar), Санкт-Петербург, Алатай, 2009.

Внешняя Политика Казахстана: Приоритеты и Обязанности (Kazakistan'ın Dış Politikası: Öncelikler ve Vazifeler), **Казахстанская Правда Gazetesi**, 22 Ekim 1994.

ВОРОНЦОВА, Н.А., “Евразийское Экономическое Сообщество Как Международное Региональное Объединение” (Uluslararası Bölgesel Derneği Olarak Avrasya Ekonomik Topluluğu), **Вестник**, № 283, Сентябрь 2004, ss. 70-74.

ГОЛОВНИН, М.У., “Проблемы и Перспективы Интеграции ЕврАзЭС” (AVET Entegrasyon Birliği'nin Problemleri ve Perspektifi), **Евразийская Экономическая Интеграция**, No 1, 2008, s. 39-44.

ГРИГОРЮК, В.В., “Казахстан в Торговом Пространстве ЕврАзЭС” (AVET Ticaret Alanındaki Kazakistan), **Евразийская Экономическая Интеграция**, с. 3, п. 12, Ağustos 2011, s. 102-109.

ГРИНЯЕВ, С.Н., ФОМИН, А.Н., Среднесрочные Оценки Устойчивости Евразийского Союза При Различных Сценариях Развития Мировой Экономики (Avrasya Birliği'nin Çeşitli Dünya Ekonomi Senaryolarına Karşı Orta Vadeli Değerlendirmesi), Аналитический Доклад, Москва – 2012, ss. 7-27.

ГУРОВА, И.П., “Высокотехнологичный Экспорт Снг: Проблема Измерения” (BDT Yüksek Teknoloji İhrası: Ölçme Sorunu), **Евразийская Экономическая Интеграция**, с. 4, п. 25, ноябрь 2014, ss. 31-46.

ДАЛИМОВ, Р.Т., “ЕС и Центральная Азия: Перспективы Сотрудничества” (AB ve Orta Asya: İşbirliği Perspektifleri), **Мировая Экономика и Международные Отношения**, 2007, п.11. s. 81-84.

Декларация о Создании Шанхайской Организации Сотрудничества (Şanghai İşbirliği Örgütü'nün Kuruluşuna Dair Beyanname) Принята в Шанхае 15 июня 2001 года.

ДЕМИНЕНКО, М., “Интеграция Армении в Таможенный союз и ЕЭП: Начальные условия” (Ermenistan'ın Gümrük Birliğine Entegrasyonu ve OEA: Baştaki Koşullar), **Евразийская Экономическая Интеграция**, с. 4, п. 21, Kasım 2013, s. 62-76.

ДЕМЯНЕНКО, М., “Таджикистан и Таможенный Союз: Вызовы и Возможности” (Tacikistan ve Gümrük Birliği: Çağrılar ve Fırsatlar), **Евразийская Экономическая Интеграция**, с. 3, п. 20, Ağustos 2013, s. 89-108.

ДЖАНЗАКОВА, Г., “Казахстан в Рамках ЕврАзЭС” (AVET Çerçevesindeki Kazakistan), **Экономика и Статистика**, No 2, 2013, Astana, s. 45-49.

ДЖУМАЕВ, И., “Внешняя Торговля Туркменистана: Тенденции, Проблемы и Перспективы” (Türkmenistan'ın Dış Ticareti: Eğilimler, Sorunlar ve Beklentiler), Институт Государственного Управления и Политики ДОКЛАД №11, Bişkek, 2012, ss. 1-40.

ДЖУМАСЕЙТОВА, А.К., “Региональное Сотрудничество Казахстана в Области Глобальной Конкуренции” (Küreselleşen Rekabet Alanında Kazakistan'ın Bölgesel İşbirliği), **Евразийская Экономическая Интеграция**, с. 4, п. 5, Kasım 2009, s. 85-101.

Договор о Зоне Свободной Торговли (Serbest Ticaret Alanı Anlaşması), Подписанный в г. Санкт-Петербурге 18 октября 2011.

Договор Об Учреждении Евразийского Экономического Сообщества (Avrasya Ekonomik Topluluğu Kurulmasına İlişkin Anlaşma) от 10 Октября 2000 года (с изм. от 25.01.2006г. и от 06.10.2007г.)

Договор об Учреждении Евразийского Экономического Сообщества (Avrasya Ekonomik Topluluğu Kurulmasına İlişkin Anlaşma), Информационный Бюллетень ЕврАзЭС, 2001, № 1.

Евразийский Экономический Союз. Вопросы и Ответы. Цифры и Факты, Евразийская Экономическая Комиссия, Moskova, УП ПРИНТ, 2014.

ЕРКЕМБАЕВА, Д., “Создание ЕЭП на Современном Этапе” (Çağdaş Aşamada OEA Oluşturma Eğilimi), **Экономика и Статистика**, No 2, 2013, Astana, s. 50-56.

ЖУКОВ, С.В., РЕЗНИКОВА, О.Б., **Центральная Азия и Китай: Сотрудничество в Условиях Экономической Глобализации** (Orta Asya ve Çin: Küreselleşme Şartındaki Ekonomik İşbirliği), Moskova, İMEMO RAN, 2009.

ЗИЯДУЛЛАЕВ, Н., “Государства Центральной Азии в Условиях Глобализации: Современные Тенденции и Перспективы” (Küreselleşme Bağlamında Orta Asya Ülkeleri: Modern Eğilimler ve Beklentiler), **Центральная Азия и Кавказ**, с. 6, п. 48, 2006, ss. 145-155.

ЗУЙЕВ, В., “Теория Интеграции на Наднациональном Механизме” (Entegrasyon Teorisindeki Ulusalüstü Mekanizma), **МЕ I МО**, 2011, No 4, s. 30-39.

ИБРАШЕВ, Ж., ЕНСЕБАЕВА, Е., “ЕС и Казахстан: Динамика Торгово-Экономических Отношений”(AB, Kazakistan: Ticari Ekonomik İşbirliğin Dinamiği), **Центральная Азия и Кавказ**, с.1, п.25, 2003, s. 13-17.

ИВАНОВ, И.С., **Интересы России в Центральной Азии: Содержание, Перспективы, Ограничения** (Rusya'nın Orta Asya'daki Çıkarları: İçeriği, Beklentileri, Sınırlamaları), No 10, Moskova, NP RSMD, 2013.

ИСИНГАРИН, Н., **10 Лет СНГ: Проблемы, Поиски, Решения** (BDT'nin 10 yılı: Problemler, Arayışlar, Çözümler), Almatı, OF “BİS”, 2001.

ИСИНГАРИН, Н., **Проблемы Интеграции в СНГ** (BDT'deki Entegrasyon Problemleri), Almaty, Atamura, 1998.

КАВЕШНИКОВ, Н.Ю., “Развитие Институциональной Структуры Евразийского Экономического Сообщества” (Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun Kurumsal Yapısının Geliştirilmesi), **Евразийская Экономическая Интеграция**, с. 2, п. 11, Май 2011, ss. 19-35.

Казахстан: Адаптация к Низким Ценам на Нефти; Трудные Времена Впереди (Kazakistan: Düşük Petrol Fiyatları Adaptasyon; Önde Zor Zamanlar), Доклад об Экономике Казахстана, Группа Всемирного Банка, Осень 2015, ss.1-33.

КАЛИЕВА, М. Ш., “Патриотизм В Новой Системе Социокультурных Ценностей Казахстанского Общества” (Kazakistan Toplumunun Yeni Sistemindeki Sosyo-Kültürel Değerler: Vatanseverlik), **Интеллектуальный Потенциал XXI века: Ступени Познания**, п. 26, 2015, ss. 54-58.

- КАППАРОВ, К., **Инвестиции Казахстана в Центральную Азию** (Orta Asya'ya Kazakistan'ın Yatırımları), Институт Государственного Управления и Политики, Бишкек, ДОКЛАД №14, 2013, s.6-13.
- КАРАБЕШКИН, Л., “Постсоветские Государства и Стратегия Внешней Политики России” (Post Sovyet Devletlerin Dış Politik Stratejileri ve Rusya), **Евразийская Экономическая Интеграция**, с. 2, n. 15, Nisan-Haziran 2012, s. 51-52.
- КАРЯКИН, В., “Политика США на Ближнем и Дальнем Востоке: Новые Подходы и Застарелые Проблемы” (ABD'nin Orta Doğu'daki Politikası: Yeni Yaklaşımlar ve Eski Problemler), **Центральная Азия и Кавказ**, с. 13, n. 10, Moskova 2010, ss. 90-99.
- КАСЫМОВА, В.М., АРХАНГЕЛЬСКАЯ, А.В., “Энергетическая Безопасность Кыргызстана и Развитие Межправительственного Энергетического Сотрудничества в Рамках ЕврАзЭС” (Kırgızistan'ın Enerji Güvenliği ve AVET Çerçevesinde Devletlerarası Enerji İşbirliğini Geliştirmesi), **Евразийская Экономическая Интеграция**, с. 3, n. 12, Ağustos 2011, s. 46-64.
- КАСЫМОВА, В., БАЕТОВ, Б., “Энергетика Кыргызстана: Состояние Отрасли и Перспективы Межгосударственного Сотрудничества” (Kırgızistan Enerjisi: Sanayinin Durumu ve Devletlerarası İşbirliği ve Perspektifler), **Центральная Азия и Кавказ**, с. 6, n. 54, 2007, ss. 116-127.
- КЛИМЕНКО, А.Ф., **Стратегия Развития Шанхайской Организации Сотрудничества: Проблема Обороны и Безопасности** (Şanghai İşbirliği Örgütü Kalkınma Stratejisi: Savunma ve Güvenlik Sorunları), Институт Дальнего Востока РАН, Moskova, 2009.
- КЛИМОВ, А. А., ЛЕКСИН, В. Н., ШВЕЦОВ, А. Н., **Евразийская Интеграция в XXI веке** (XXI. Yüzyılda Avrasya Entegrasyonu), Moskova, Ленанд, 2012.
- КНОБЕЛЬ, А., “Евразийский Экономический Союз: Перспективы Развития и Возможные Препятствия” (Avrasya Ekonomik Birliği: Kalkınma ve Potansiyel Engeller için Beklentiler), **Вопросы Экономики**, 2015, № 3, ss. 87-108.
- КОНДАКОВ, А., Moskova-Taşkent: Gelişme Adına Dialog, **Rusya Gazetesi**, № 5873, 31.08.2012.
- Концепция внешней политики Республики Казахстан на 2014 – 2020 годы (2014-2020 yılları için Kazakistan'ın Dış Politika Konsepti, 741 Numaralı, 21 Ocak 2014 tarihinde Onaylanan Kazakistan Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi), Astana 2014, ss.1-13.
- КОРАБОЕВ, Н., “От Региональной Интеграции Центральной Азии к Евразийской Интеграции. Разнонаправленная Динамика Постсоветской Регионализации ” (Orta Asya Bölgesel Entegrasyonundan Avrasya Entegrasyona Doğru. Post Sovyet Bölgeselleşmesinin Değişken Dinamiği), **Евразийская Экономическая Интеграция**, с.3, n. 8, Ağustos 2010, s. 5-32.

- КОСТИНА, Т., "Мадридский Прорыв" (Madrid Etkilemesi), **Казахстанская правда**, 1 Декабря 2007.
- КРАВЧЕНКО, М.П., Углеводородные Ресурсы как Объект Геополитического Противоборства (Hidrokarbon Kaynakları Jeopolitik Tartışmalar Nesnesi Olarak), МГЛУ, Doktora Tezi, Moskova, 2015, s.61.
- КУЛИК, С.А., СПАРТАК, А. Н., **Экономические Интересы и Задачи России в СНГ** (Rusya'nın BDT'deki Ekonomik Çıkarları ve Hedefleri), Moskova, Институт Современного Развития, 2010.
- КУРМАНГУЖИН, Р.С., Республика Казахстан – Европейский Союз: Казахстанские Инициативы по Сотрудничеству с Евросоюзом (2000–2010 гг.) (Kazakistan Cumhuriyeti-Avrupa Birliği: Kazakistan'ın Avrupa Birliğiyle İşbirliğindeki İnisiyatifleri 2009-2010), МГИМО Doktora Tezi, Moskova, 2015, ss. 52-58.
- КУРТОВ, А., Entegrasyon Hayali, **Egemen Gazetesi**, 21.01.2013.
- ЛУЗГИНА, А.Н., **Единое Экономическое Пространство Беларуси, России, Казахстана и Украины – Выгоды и Потери** (Beyaz Rusya, Rusya, Kazakistan ve Ukrayna'nın Ortak Ekonomik Alanı - Kazançlar ve Kayıplar), Минск, Фонд Имени Фридриха Эберта, 2005.
- ЛУКИНА, А., **Шанхайская Организация Сотрудничества: от Становления к Всестороннему Развитию** (Şanghai İşbirliği Örgütü: Oluşumundan Çok Yönlü Gelişimine), Москва, МГИМО-Университет, 2008.
- ЛУКЬЯНОВ, Ф.А., **Россия в Глобальной Политике: Будущее Центральной Евразии** (Küresel Siyasette Rusya: Orta Avrasya Geleceği), Том 13, Март – Апрель 2015, Спецвыпуск, с. 64-67.
- ЛУШНИКОВ, О.В., “Евразийская Перспектива. Современные Проекты Стратегического Развития России” (Avrasya Perspektifi. Rusya Stratejik Gelişiminin Modern Projeleri), **Вестник ЧелГУ**, с.10, n.1, Челябинск: ЧелГУ, 2006, ss. 6-22.
- ЛУШНИКОВ, О.В., **Евразийская Идея и Ее Критики, Актуальные Вопросы Современной Науки** (Avrasya fikri ve Eleştirisi, Modern Bilimin Gerçek Sorunları), Новосибирск, Сибпринт, 2008, ss. 17–29.
- МАКСИМЧУК, Н., “Динамика, Состояние и Взгляд Народов СНГ на Интеграцию в 2013 году” (2013'teki BDT Ülke Halklarının Entegrasyona Bakışı, Durumu ve Dinamiği), **Евразийская Экономическая Интеграция**, с.4, n. 21, Kasım 2013, s. 133-135.
- МАКСИМЧУК, Н., “Казахстан Чувствует Вытеснение в Рамках Таможенного Союза” (Kazakistan Gümrük Birliği Çerçevesinde Dışlama Hissetmektedir), **Евразийская Экономическая Интеграция**, с. 40, n. 21, Kasım 2013, s. 138-141.
- МАКСИМЧУК, Н.В., “Вспомогательный Кредит Белоруссии из Антикризисного Фонда ЕврАзЭС” (Beyaz Rusya'ya AVET Antikriz FonundanYardım Kredisi),

Евразийская Экономическая Интеграция, с. 3, n. 20, Ağustos 2013, s.115-119.

МАЛАШЕНКО, А., **Центральная Азия: На Что Рассчитывает Россия** (Orta Asya: Rusya'nın Beklentileri), Moskova, ROSSPEN, 2012.

МАМАЕВ, М., КОРОЛЕВ, А., “Американская Трагедия” (Amerikan Trajedisi), **Liter**, n.13, Eylül 2011, s.4-5.

МАНСУРОВ, Т., **Bugünkü AVET**, Entegrasyon Komitesinin Sekreterliği, Moskova, 2011.

МИХЕЕВА, В., **Китай: Угрозы, Риски, Вызовы Развитию** (Çin: Tehditler, Riskler, Gelişmeye Meydan Okumalar), Московский Центр Карнеги, Москва, 2005.

МИХЕЕВ, В.В., **Проблемы Становления Шанхайской Организации Сотрудничества и Взаимодействия России и Китая в Центральной Азии** (Orta Asya'da Rusya ve Çin Arasında Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Oluşumu ve İşbirliği Sorunları), Ин-т Дальн. Вост. РАН, Moskova, 2005.

Мониторинг Прямых Инвестиций России, Беларуси, Казахстана и Украины в Странах Евразии, Центр Интеграционных Исследований (Entegrasyon Çalışmaları Merkezinin Avrasya ülkelere Rusya, Belarus, Kazakistan ve Ukrayna'da Doğrudan Yatırımların izlenmesi Raporu), Доклад № 28 2014, St.Petersburg, 2014, ss.1-67.

МУНТИЯН, В., “Евразийский Экономический Союз: Инновации в Парадигме Развития” (Avrasya Ekonomik Birliği: Yenilikçilik ve Gelişim Paradigması), **Евразийская Экономическая Интеграция**, с. 3, n. 16, Ağustos 2012, s. 50-54.

НАЗАРБАЕВ, Н., **Евразийский Союз: Мнение, Опыт, Перспективы 1994-1997** (Avrasya Birliği: Fikir, Tecrübe, Perspektifler 1994-1997), Moskova, Bukinist, 1997.

НАРЫШКИН, С., “ЕврАзЭС На Пути к Углублению Интеграции” (Entegrasyonu Derinleştirme Yolundaki AVET), **Евразийская Интеграция: Экономика, Право, Политика**, No 3, 2008, ss. 15-18.

Новое Десятилетие-Новый Экономический Подъем-Новые Возможности Казахстана (Yeni On Yıllık - Yeni Ekonomik Büyüme – Kazakistan'ın Yeni Fırsatları), Послание Президента Республики Казахстан Нурсултана Назарбаева Народу Казахстана, Мысль, 2010, № 3, С. 2-14.

О Концепции Развития Международных Транспортных Коридоров Республики Казахстан (Kazakistan Cumhuriyeti'nin Uluslararası Ulaşım Koridorları Geliştirme Kavramı Üzerine Hükümet Kararı), Постановление Правительства Республики Казахстан от 27 апреля 2001 года N 566.

О Тенденциях Развития Внешнеторговых Отношений Государств – Участников Снг В 2012 Году ((BDT Üyesi Ülkelerin 2012 yılı İçin Dış Ticaret İlişkilerinin Gelişme Trendleri Hakkında Rapor)), Исполнительный Комитет Снг, Доклад Департамента Экономического Сотрудничества, Moskova 2013, ss.1-30тен.

ПАВЛОВ, А.Н., “Оценка Экономического Эффекта Присоединения Кыргызской Республики к Таможенному Союзу” (Gümrük Birliği'ne Kırgızistan Üyeliğinin Ekonomik Etkilerinin Değerlendirilmesi), **Евразийская Экономическая Интеграция**, с. 4, n. 13, Ноябрь 201, ss. 18-29.

ПАВЛОВ, А.Н., “Таможенный Союз и Кыргызстан” (Gümrük Birliği ve Kırgızistan), **Евразийская Экономическая Интеграция**, с. 4, n. 13, Kasım 2011, s. 18-29.

ПАРАМОНОВ, В., СТРОКОВ, А., “Внешняя Политика Китая в Центральной Азии” (Orta Asya'da Çin'in Dış Politikası), **Центральная Азия и Кавказ**, с. 13, n. 4, 2010, ss. 74-89.

ПЕЙРУЗ, С., “Центральная Азия и Китай: Растущее Партнерство” (Orta Asya ve Çin: Gelişen Ortaklık), **EUCAM**, n.4, Ekim 2009, ss.4-16.

ПЕТЕЛИН, Е., “Энергомонолог Китая В Центральной Азии” (Çin'in Orta Asya'daki Enerji Monologu), **Индекс Безопасности**, n. 4, s.99, Cilt 17, ss.35-52.

ПЕТРОВ, Г.Н., “Региональная Интеграция и Водно-Энергетическая Независимость” (Bölgesel Entegrasyon ve Su-Enerji Bağımsızlığı), **Евразийская Экономическая Интеграция**, с. 4, n. 9, Kasım 2010, s. 100-103.

План Мероприятий по Выполнению Программы Многостороннего Торгово-Экономического Сотрудничества Государств-Членов Шанхайской Организации Сотрудничества. Утвержден Решением Совета Глав Правительств (Премьер-Министров) Государств-Членов Шанхайской Организации Сотрудничества от 30 Октября 2008 года № 35.

ПОБОЛЬ, А.И., “Экономический Потенциал Инновационного Развития Стран в Интеграционных Процессах СНГ, ЕврАзЭС и ЕЭП” (BDT, AVET ve OEA'ın Entegrasyon Sürecindeki Devletlerin Gelişmedeki Ekonomik Potansiyeli), **Евразийская Экономическая Интеграция**, с. 1, n. 14, Şubat 2012, s. 59-76.

Политика США в Средней Азии (ABD'nin Orta Asya Politikası), Almatı, TSAPI, F. Ebert Fonu, 2003.

Последствия Вступления Кыргызстана в Таможенный Союз и ЕЭП Для Рынка Труда и Человеческого Капитала Страны (Kırgızistan'ın OEA ve Gümrük Birliği'ne Girişinin İşgücü Piyasaları ile İnsan Sermayesine Etkisi), Евразийский Банк Развития Доклад № 13, Санкт-Петербург, 2013, ss. 1-123.

Программа Многостороннего Торгово-Экономического Сотрудничества Государств-Членов Шанхайской Организации Сотрудничества (Şanghai İşbirliği Örgütü Üyesi Ülkeler Arasında Çok Taraflı Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Programı). Утверждена Решением Совета Глав Правительств (Премьер-Министров) Государств-Членов Шанхайской Организации Сотрудничества от 23 Сентября 2003 года № 1.

РАХМАТУЛИНА, Г.Г., “Развитие Рынка Нефтепродуктов Казахстана в Условиях Таможенного Союза” (Kazakistan Petrol Pazarını Gümrük Birliği Şartında

Geliştirme), **Евразийская Экономическая Интеграция**, с. 4, n. 9, Kasım 2010, s. 96-100.

САЛИЦКИЙ, А.Н., ТАЦКИЙ, В.В., “Сотрудничество Китая Является Предметом Экономической Модернизации ЕврАзЭС” (Çin İşbirliği AVET Ekonomisini Modernleştirmenin Aracıdır), **Евразийская Экономическая Интеграция**, с. 2, n. 3, 2009, s. 102-110.

САРКИСЯН, В.О., Т.С. ГНУНИ, “Система Энергетики Армении: Текущий Статус, Перспективы Развития, Вопросы Региональной Интеграции” (Ermenistan Enerji Sistemi: Şimdiki Durumu, Gelişme Perspektifi, Bölgesel Entegrasyon Soruları), **Евразийская Экономическая Интеграция**, с. 4, n. 5, Kasım 2009, s. 102-120.

СВЕЧНИКОВ, А., ЧАПЛИНСКИЙ, С., **Центральная Азия. Геополитика и Экономика Региона** (Orta Asya. Bölgenin Jeopolitiği ve Ekonomisi), Институт Стратегических Оценок и Анализа, Москва, 2010.

СИН, Л., ЧЭНЬСИН, В., “Китайская Политология О Смысле и Перспективах Евразийского Союза” (Avrasya Birliği Anlamı ve Umutları Konusunda Çin Siyaset Bilimi), **Международные Процессы**, Том 12. Номер 3 (38). Июль-Сентябрь 2014, ss. 70-82.

СМАГУЛОВА, Д., “Интеграционные Процессы в Центральной Азии: Проблемы и Перспективы” (Orta Asya'daki Entegrasyon Süreçleri: Problemler ve Perspektifler), **Евразийская Экономическая Интеграция**, с. 4, n. 17, Kasım 2012, s. 115-120.

СМИРНОВ, С., “Российский Гамбит для Казахской Нефти” (Kazakistan Petrolü İçin Rusya Hilesi), **Эксперт Казахстан Gazetesi**, №29 (177), 21.07.2008.

СОЛОВЬЕВ, В., “Казахстан Принял Эстафету Председательства в ОБСЕ” (Kazakistan AGİT Başkanlığını Devraldı), **Коммерсантъ Gazetesi**, 3 декабря 2009.

Стратегический План Развития Республики Казахстан до 2020 года (2020 Yılına Kadar Kazakistan Cumhuriyeti Stratejik Kalkınma Planı), Утвержден Указом Президента Республики Казахстан от 1 февраля 2010 г. № 922, **Мысль**, № 3, 2010, ss. 15-42.

Стратегия Индустриально-Инновационного Развития Республики Казахстан на 2003-2015 годы, (May 17, 2003 tarihli Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Kararı ile Onaylanan 2003-2015 için Kazakistan Sanayi ve Yenilikçilik Geliştirme Stratejisi).

СУЛТАНОВ, Б.К., МУЗАПАРОВА, Л.М., **Казахстан и Современный Мир: Сборник Статей, Выступлений и Интервью** (Kazakistan ve Modern Dünya: Makaleler, Konuşmalar ve Söyleşiler Dizini), Алматы: КИСИ При Президенте РК, 2013.

ТАНРИСЕВЕР, О.Ф., “Энергетическая Стратегия Турции” (Türkiye'nin Enerji Stratejisi), с. 6, n. 2, 2015, **Concordiam**, ss.18-23.

ТОКАЕВ, К., **Внешняя Политика Казахстана в Период Становления Нового Мирового Порядка** (Yeni Dünya Düzenindeki Kazakistan'ın Dış Politikası),

Дипломатическая Академия, Институт Актуальных Международных Проблем, Министерства Иностранных Дел России, *Doktora Tezi*, Moskova, 2001, ss.1-263.

ТОКАЕВ, К., **Внешняя Политика Республики Казахстан** (Kazakistan Cumhuriyeti'nin Dış Politikası), Алматы, YEPА, 2002.

ТОКАЕВ, К., **Под Стягом Независимости: Внешняя Политика Казахстана** (Kurtuluş Bayrağı Altında: Kazakistan Dış Politikası Oçerkleri), Алматы, Білім, 1997.

ТОМБЕРГ, И., “Энергетическая Политика и Энергетические Проекты в Центральной Азии” (Orta Asya'da Enerji Politikası ve Enerji Projeleri), **Центральная Азия и Кавказ**, с. 6, n. 54, 2007, ss. 42-57.

ТРЕНИН, Д., **Пост-Империиум: История Евразии** (Post-Imperium: Avrasya Tarihi), Москва, Центр Карнеги, 2012.

ТРОИЦКИЙ, Е.Ф., Внешняя Политика Казахстана: Формирование и Развитие (1992–2000 Гг.) (Kazakistan Dış Politikası: Oluşumu ve Gelişimi), **История, Bilimsel baskısı**, с.327, n. 574, 4 Nisan 2010, ss. 94-99.

ТРОИЦКИЙ, Е.Ф., "Политика США в Центральной Азии (1992–2004 гг.)" (Orta Asya'da ABD Politikası), Томск, **Изд-во ТГУ**, 2005, s. 1-27.

Указ Президента Республики Казахстан «О Стратегии Индустриально-Инновационного Развития Республики Казахстан на 2003-2015 годы» от 17 мая 2003 года ("2003-2015 için Kazakistan Sanayi ve Yenilik Geliştirme Stratejisi Üzerine" Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi).

ХАЛЕВИНСКАЯ, Е.Д., **Интеграция, Сотрудничество и Развитие на Постсоветском Пространстве** (Post Sovyet Alandaki Entegrasyon, İşbirliği ve Gelişme), Moskova, Magistr İnfra-M, 2012.

ХУАШЕН, Чжао, Китай, Россия, США: Интересы, Позиции, Взаимоотношения в Центральной Азии (Çin, Rusya, ABD: Çıkarlar, Pozisyonlar ve Orta Asya ile İşbirliği), **Центральная Азия и Кавказ**, с.5, n.35, 2004, ss. 131-140.

ХУСАЙНОВ, Б.Д., “Государственные Преференции и Конкурентоспособность Казахстана, Беларуси и России” (Devlet Tercihleri ve Kazakistan, Beyaz Rusya ve Rusya'nın Rekabete Dayanıklılığı), **Евразийская Экономическая Интеграция**, с. 2, n. 11, Mayıs 2011, s. 71-96.

ЦЕХМИСТРЕНКО, С., “Итоги Турне Андрея Козырева по Центральной Азии” (Andrey Kozirev'in Orta Asya'ya Turnesi Sonucu), **Коммерсантъ Gazetesi**, №25, 12.02.1994.

ЦУВАРЯН, А., “Энергетические Отношения на Ближнем Востоке” (Orta Doğu'daki Enerji İlişkiler), **Обозреватель-Observer**, n.1, 2014, ss. 74-77.

ЧЕБОТАРЁВ, Ф.Е., **Стратегия Европейского Союза в Центральной Азии на 2007-2013 гг.: Предварительные Итоги** (2007-2013 için AB'nin Orta Asya

Stratejisi: Ön Sonuçlar), Центр Актуальных Исследований «Альтернатива», Алматы, 2013.

ЧЕЛИКПАЛА, М., Турция и Новая Энергетическая Политика Черноморского Региона ((Türkiye ve Karadeniz Bölgesi'nin Yeni Enerji Politikası)), **Neighbourhood Policy Paper**, n. 3, January 2013, ss.1-13.

ЧУАНЬСЮН, Л., “Главным Партнером в Энергетике Китай Считает Россию” (Çin Enerji Ana Ortağı Olarak Rusya'yı Düşünüyor), **Мировая Энергетика**, №8, 2006, s. 80-86.

ШЕВЧЕНКО, К.Д., “Единый Рынок Труда в ЕЭП: Правовые Последствия Принятия Соглашений ЕЭП в Области Трудовой Миграции ” (ОЕА’da Ortak İş Pazarı: İş Göçü Hakkında Kabul Edilecek Anlaşmanın Hukuki Etkileri), **Евразийская Экономическая Интеграция**, с. 1, n. 14, Şubat 2012, s. 27-43.

ШКОЛЬНИКОВ, В., “Председательство Казахстана в ОБСЕ в 2010 году: «Пряник» Съеден, а Эффекта Нет” (2010 yılında Kazakistan AGİT'in Başkanlığındadır, "Kurabiye" Yenmiş ve Hiçbir Etkisi Yoktur), **EUCAM**, No. 15 - Апрель 2011, ss.1-6.

ШМЕЛЕВ, Н.П., **Экономическое Измерение Внешней Политики России** (Rusya Dış Siyasetinin Ekonomik Boyutu), Diplomatik Yıllık Basılım, Makaleler Toplaması, Moskova, Bilim Kitabı, 2001.

“ECO 11. Zirvesi’ndeki Kazakistan Başbakanı K.Massimov’un Konuşması”, **Cappadocia Life Özel Sayısı, Kazakistan**, Temmuz 2012, s. 36-38.

“Kazakistan Ekonomisine Güncel bir bakış”, **EkoAvrasya Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, c.2, n. 6, Ankara, 2008, s. 28-31.

2009 Yılında Rusya'da Faaliyet Kalkınma Sonuçları ve 2010 için Görevler Raporu, Rusya Ekonomik Gelişimi Bakanlığı, 2010.

İnternet Sayfaları:

AB'yi Korkutan Gülümseme, <http://www.samanyoluhaber.com/dunya/ABi-korkutan-gulumseme/725643/>, 01.01.2012.

ADEMOĞLU, A., Çin'in Orta Asya Stratejisi, <http://www.gokbayrak.com/turkistan>, 17.05.2006.

Armenia GDP Annual Growth Rate 1998-2013, <http://www.tradingeconomics.com/armenia>, 16.07.2013.

AVET: Su Savaşına İlaç, <http://www.pravda.ru/economics/prognoses/06-01-2013/1140137-evrazes-1/>, 06.01.2013.

Avrasya Kalkınma Bankası, Bankanın Resmi İnternet Sayfası, <http://www.eabr.org/r/about/>.

Avrasya Birliği Anlaşması Hazırlanıyor, http://turkish.ruvr.ru/2012_12_20/avrasya-birligi-anlasmasi-1-mayis-2013-tarihine-kadar-hazir-olacak/, 20.12.2012.

Avrasya Birliği ve Kazakistan, <http://www.ekoavrasya.net/dergi/dergi-18/sayi18.pdf>, s. 14-16, 05.09.2013.

Avrasya Ekonomi Topluluğu Resmi Internet Sayfası, <http://www.eaeunion.org/?lang=en#about>, 15.03.2012.

Avrasya Fikri ve Avrasya Birliği'nin Kuruluşu, <http://rs.gov.ru/taxonomy/term/235>, 02.01.2013.

Avrasya Gelişme Bankası'nın Entegrasyon Araştırmalar Merkezi Hazırlamış Olduğu Rapor, <http://www.eabr.org/general/upload/reports/doklintbarom.pdf>, 13.09.2012.

ÇARIKÇI, E., "Türk Cumhuriyetlerinde Ekonomik Gelişmeler ve Kazakistan Örneği" T.C. Basbakanlık Dış Ticaret Müsteşerliği, Ocak 2002, <http://www.dtm.gov.tr/ead/dtdergi/ocakozel2002/carikci>, 16.09.2011.

EKİCİ, G., Türkistan'da Mevzi Savaşları ve Enerji, TURKSAM, <http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp>, 29.01.2005.

EİT Resmi İnternet Sayfası, <http://www.ecosecretariat.org/in2.htm>, 15.03.2014.

Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'nın İstanbul'daki 11. Sammit Deklorasyonu, <http://constitutions.ru/archives/4681>, 19.08.2012.

Ekonomik İşbirliği Teşkilatı Ticaret Anlaşması, http://www.mfa.gov.tr/ekonomik-isbirligi-teskilati-ticaret-anlasmasi-economic-cooperation-organization-trade-agreement-ecota_-ve-son-gelismeler-tr.mfa, 04.03.2013.

EKREM, N.H., "Orta Asya'da Güç Dengeleri: Şanghay İşbirliği Örgütü Başbakanlar Toplantısı Sonrası", <http://www.turksam.org/tr/a614.html>, 08.11.2011.

EKŞİ, M., AGİT Dönem Başkanlığı ve Yıldızı Parlayan Kazakistan, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=242332>, 22.12.2007.

Eni (İtalya), Total (Fransa), Royal Dutch Shell (Almanya), British Gas (İngiltere), Repsol YPF (İspanya), Petrom (Romanya), Maersk Oil (Danimarkalı), <http://neftegaz.kz/analitik-articles/neftyanyie-kompanii-kazaxstana.html>, 03.09.2014.

Export and Enhancing Reliability of Gas Supply to Europe, <http://www.gazprom.ru/f/posts/14/936276/background-press-conf-2014-06-03-ru.pdf>, 06.11.2014.

Gazprom Export, Delivery Statistic: Europe, 2013, <http://www.gazpromexport.ru/en/statistics/>, 10 Nisan 2014. The US Eneergy Information Admistration, Country Profile: Russia, 2013, <https://www.eia.gov/beta/international/analysis.cfm?iso=RUS>, 10 Nisan 2014.

- Gümrük Birliği Anlaşması (6 Ekim 2007), http://www.tsouz.ru/DOCS/INTAGRMNTS/Pages/D_sozdETTiformTS.aspx, 15.09.2013.
- HUANG, Chin-Hao, “China and the Shanghai Cooperation Organization: Post-Summit Analysis and Implication for the United States”, **China and Eurasia Quarterly**, c. 4, n. 3, 2006, s. 16, http://www.silkroadstudies.org/new/docs/CEF/Quarterly/August_2006/Huang.pdf, 07.09.2011.
- HUSEYNOV, T., “Amerikan Dış Politikasının Etkilenmesi: Ulusal Çıkarlar Yanında Etnik Çıkarlar”, **Stradigma com e-Dergisi**, Haziran 2003, n. 5, s. 11, http://www.stradigma.com/turkce/haziran2003/makale_04.html, 25.06.2011.
- IRMAK, S., Atatürk’ün Dış Politika İlkeleri, <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-09/ataturkun-dis-politika-ilkeleri>, 09.06.2012.
- KAYALAR, T., “Avrasya Ülkeleri ile Ticari ve Ekonomik İşbirliği”, <http://www.kasid.org.tr/ana.php?incmain=icerik/icerik>, 29.06.2007.
- Kazakhstan-Europe Relationships, http://eeas.europa.eu/delegations/kazakhstan/eu_kazakhstan/chronology/index_ru.htm, 15.08.2014.
- Kazakistan 2030 Stratejisi, Cumhurbaşkanı’nın Resmi Web Sitesi, www.akorda.kz, 08.09.2012.
- Kazakistan AGİT Dönem Başkanı, http://www.sabah.com.tr/Dunya/2010/01/02/kazakistan_agit_donem_baskani, 02.01.2010.
- Kazakistan Cumhurbaşkanı Resmi Sitesi, Türkiye-Kazakistan Arasında 2012 Yılında İmzalanan “Yeni Bir Sinerji” Anlaşması Hakkında, www.akorda.kz, 12.10.2012.
- Kazakistan Cumhuriyeti Ulaştırma ve İletişim Bakanlığı, <http://mtc.gov.kz/index.php/ru/komitet-avtomobilnykh-dorog/proekt-zapadnaya-evropa-zapadnyj-kitaj>, 09.09.2013.
- Kazakistan Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu Ülke Bültenleri, Şubat 2007, s. 2. <http://www.deik.org/bultenler/2007213102530kazakistan.pdf>, 04.03.2007.
- Kazakistan İhracat Profiline İlişkin Veriler Trading Economic’ten Alınmıştır, <http://www.tradingeconomics.com/kazakhstan/exports>, 20.12.2013.
- Kazakistan’dan Orta Asya ve Avrupa’ya, <http://ru.exrus.eu/Сотрудничество-Казахстана-с-ЕС-НАТО-и-США-id52448b13ae20158c3f00034f>, 02.10.2013.
- KEREM, E., “Şanghay İşbirliği Örgütü Üzerinde Çin-ABD Sorunları”, <http://www.turksam.org/tr/a946.html>, 03.07.2011.
- Kırgızistan’a İlişkin Veriler Trading Economics Sitesinden Alınmıştır. <http://www.tradingeconomics.com/kyrgyzstan/imports>, 20.03.2012.

- Kırgızistan'daki Dünya Bankası'nın Özeti,
<http://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/document/Kyrgyzrepublic-Snapshot-rus.pdf>, 06.02.2013.
- KONA, G.G., "Avrasya Ekonomileri" (2007),
<http://gamzegungormuskona.blogspot.com/2007/08/avrasya-ekonomileri.html>, 31.08.2007.
- KONA, G.G., "Orta Asya'da Güç Mücadelesi",
<http://gamzegungormuskona.blogspot.com/2007/08/trk-dnyas-aratrmalar-dergisi-say-133.html>, s. 1, (b), 09.09.2007.
- LİNN, İ.F., Economic (Dis) Integration Matters: The Soviet Collapse Revisited. Conference on "Transition in the CIS: Achievements and Challenges", Academy for National Economy, Moscow, September 13-14, 2004,
http://www.brookings.edu/~media/Files/rc/papers/2004/10russia_linn/200410linn.pdf, 07.09.2013.
- LUKIN, A., "Shanghai Cooperation Organization: Problems and Prospects", Moscow State Institute, s. 33, <http://dlib.eastview.com/browse/doc/19676772>, 08.01.2011.
- NİBUR, R., Пути Глобального Лидерства США: Строительство Национальных Государств (ABD'nin Küresel Liderlik Yolları: Ulus-devletlerin Kuruluşu),
<http://mgimo.ru/files/116766/06f5531c0ffca73db4a9ff092f0ae924.pdf>, ss.1-26, 23.07.2014.
- NOGAYEVA, A., "Kazakistan'ın Denge Arayışı",
<http://www.hakimiyetimilliy.org/index.php>, 25.10.2006.
- Ocak-Nisan 2013 İçin Kazakistan Cumhuriyetinin Sosyo-Ekonomik Gelişmesi,
<http://www.minplan.gov.kz/economyabout/9258/50095/>, 12.06.2013.
- ÖRMECİ, O., Şanghay İşbirliği Örgütü, <http://tr.caspianweekly.org/ana-kategoriler/guney-asya/3319-sanghay-sbirligi-orgutu.html>, 08.01.2011.
- Orta Asya'da AB Çıkarları, <http://east.terra-america.ru/eu-interests-in-ca.aspx>, 19.11.2012.
- Orta Asya'nın Görünmeyen Gücü Kazakistan,
<http://akademikperspektif.com/2013/02/22/orta-asyanin-gorunmeyen-gucu-kazakistan/>, 22.02.2013.
- Özbekistan'ın AVET'ten Çıkışı, http://ria.ru/trend/Uzbekistan_leaving_evrazes_12112008/, 13.11.2008.
- PAMİR, A.N., Dünya'da ve Türkiye'de Enerji, Türkiye'nin Enerji Kaynakları ve Enerji Politikaları, http://www.metalurji.org.tr/dergi/dergi134/d134_73100.pdf, 25.09.2008.
- PURTAŞ, F., "Şangay Beşlisi'nden Şangay İşbirliği Örgütüne: Orta Asya'da Rus-Çin Stratejik Ortaklığı",
<http://www.viyanaturk.com/images/tr/dokumentgalerie/Sangay.doc>, 10.09.2007.

PUTIN, V., "A New İntegration Project For Eurasia: The Future in The Making", Izvestia, 3 Ekim 2011, <http://www.russianmission.eu/en/news/article-prime-minister-vladimir-putin-new-integration-project-eurasia-future-making-izvestia-3->, 30.12.2012.

Şanghay İşbirliği Örgütü Resmi Sayfası, <http://www.sectsco.org/EN123/show.asp?id=68>, 15.03.2013.

ŞANLI, Bahar, "Ekonomik Entegrasyon Teorisi Çerçevesinde Avrasya Birliği'nin Olabilirliği", edergi.atauni.edu.tr/index.php/IIBD/article/view/3756/3585, 2010, ss. 13-29, 14.06.2014.

SCO's Role In Regional Security, http://mfa.tj/files/kitobkhona/zhurnali/SCO_today.pdf, s. 80, 19.07.2012.

ŞİÖ'nün Resmi İnternet Sayfası, <http://www.sectsco.org>, 17.03.2012.

SOMUNCUOĞLU, A., "Orta Asya'da Birliğin Engelleri", <http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=480&sayfa=21>, 29.06.2007.

SÖNMEZ, A.S., Yakın Çevre Doktrini Bağlamında Yeltsin Dönemi Rusya Federasyonu'nun Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkeleriyle İlişkileri, http://birimler.dpu.edu.tr/app/views/panel/ckfinder/userfiles/17/files/DERG_/27/277-290.pdf, 06.05.2013.

State Total Energy Rankings, 2013, <http://www.eia.gov/state/>, 20.05.2014.

Tajikistan Economic Report №1, 2012, The World Bank, <http://siteresources.worldbank.org/INTTAJIKISTAN/Resources/econreport11.pdf>, 06.09.2012.

Tariff Rates by Countries, <http://www.tradingeconomics.com/>, 03.08.2013.

TCCB. "İstanbul'da Gerçekleştirilen Beşinci Avrasya Ekonomi Zirvesi", http://www.cankaya.gov.tr/tr_html/ACIKLAMALAR/26.09.2002-1804.html, 29.06.2007.

Türkiye Kazakistan İçin En Önemli Ticari Partnerdir, <http://www.trend.az/regions/casia/kazakhstan/2144129.html>, 26.04.2013.

Turkmenistan Exports 1992-2013, <http://www.tradingeconomics.com/turkmenistan/exports>, 25.05.2013.

TUSAM, N., "Orta Asya'da Güç Dengeleri: Şanghay İşbirliği Örgütü Başbakanlar Toplantısı Sonrası" (2005), <http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat1=1&yazi=614>, 29.06.2009.

АБРАЛИЕВ, О., Экономические Аспекты Регионального Развития Республики Казахстан (Kazakistan Bölgesel Gelişinin Ekonomik Boyutu), <http://sibac.info/index.php/2009-07-01-10-21-16/5068-2012-11-27-12-29-15>, 27.11.2012.

БИЕКЕНОВ, М.А., Механизм Формирования и Содержание Национальных Интересов Казахстана (Kazakistan'ın Ulusal Çıkarları İçeriği ve Oluşum Mekanizması), <http://repository.enu.kz/bitstream/handle/123456789/3583/mehn-r.pdf>, 19.03.2013.

БУДКИН, В., Двадцатилетие СНГ: Потенциальные Возможности и Не Оправдавшиеся Надежды (BDT'nin Onuncu Yıldönümü: Potansiyelleri ve Başarısızlıkları), Ukrayna Devlet Kütüphanesi Resmi Websitesi, www.irbis-nbuv.gov.ua, 28.09.2011, ss.4-15.

В Бишкеке Проходит "Конференция Высокого Уровня по Вопросам Развития" (Bişkek'te "Kalkınma Sorununa İlişkin Yüksek Düzeyli Konferans" Düzenlenmektedir), <http://www.ca-portal.ru/article:7392>, 11.07.2013.

Валовой Внутренний Продукт на Душу Населения в Странах Мира (Dünya Ülkelerinde Kişi Başına Düşen Gayri Safi Yurtiçi Hasılası), <http://svspb.net/danmark/vvp-stran-na-dushu-naselenija.php>, 19.05.2014.

ВАРДОМСКИЙ, Л.Б., КУЗЬМИНА, Е.М., ШУРУБОВИЧ, А.В., Евразийское Экономическое Сообщество: Особенности И Проблемы Развития (Avrasya Ekonomik Topluluğu: Özellikleri ve Gelişimi Sorunları), <http://www.ecfor.ru/pdf.php?id=2005/6/11>, ss. 116-132, 10.11.2012.

ВАСИЛЬЕВА, Ю., Неважно, Какого Цвета Твой Паспорт (Pasaportun Rengi Önemli Değil), <http://rg.ru/2014/04/02/soyuz.html>, 02.04.2014.

ВОРОНЦОВА, Н.А., Евразийское Экономическое Сообщество Как Международное Региональное Объединение (Uluslararası Bölgesel Derneği olarak Avrasya Ekonomik Topluluğu), ss. 70-73. <http://mgimo.ru/upload/iblock/f51/f51c911c6e44d415010acfff6d7eeaf4.pdf>, 09.11.2012.

Восточное и Западное Экспортные Направления Транспортировки Каспийской Нефти (Проблемы и Перспективы) ((Hazar Petrolünün Doğu ve Batı İhracat Yollarının Ulaşımı (Sorunlar ve Beklentiler)), http://www.eriras.ru/files/ntv_nitstsa_v_2014.pdf, 13.05.2014.

BP: Прогноз Развития Мировой Энергетики до 2030 г. (2030 BP Energy Outlook), http://www.bp.com/content/dam/bp-country/ru_ru/folder/Energy_outlook_2030_rus_2011.pdf, 11.05.2012.

Вступление Узбекистана в ЕврАзЭС Решит Проблемы Центральной Азии (Avrasya Ekonomik Topluluğu'na Özbekistan'ın Katılımı Orta Asya Sorunlarını Çözecektir), <http://www.km.ru/glavnoe/2006/01/18/arkhiv/vstuplenie-uzbekistana-v-evrazes-reshit-problemy-tsentralnoi-azii>, 18.01.2006.

Газпром, http://www.oilcapital.ru/company/context/gazprom.html?PAGEN_2=131, 20.09.2013.

ГАФАРЛЫ, М., Возможный Регион Размещения Американских Военных Баз - Район Каспийского Моря (ABD askeri üslerinin muhtemel Bölge dağıtım - Hazar Denizi Bölgesi), <http://www.fergananews.com/articles/3095>, 18.08.2004.

Глава Государства Нурсултан Назарбаев Принял Министра Иностранных Дел Ерлана Идрисова (Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev Dış İşleri Bakanı Erhan İdrisov ile Görüştü), www.akorda.kz, 18.02.2013.

ГОДЛЕВСКАЯ, Н. В., Борьба За Контроль Над Транспортными Коммуникациями В Центральной Азии в Постсоветский Период (Eski Sovyet Döneminde Orta Asya'daki Ulaşım Bağlarını Kontrol İçin Savaş), <http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/23028/1/iurp-2007-50-26.pdf>, ss.173-180, 04.09.2012.

Государственная Программа "Путь в Европу" на 2009-2011 годы (2009-2011 için "Avrupa Yolu" Adlı Devlet Programı), <http://www.kazembassy.ge/2evropa.pdf>, Astana, 2008.

Дело Гиффена: Коррупция в Странах-Коррупция в Казахстане (Giffen Anlaşması: Ülkede Yolsuzluk - Kazakistan'da Yolsuzluk), <http://vlasti.biz/korruptsciya-v-stranah/korruptsciya-v-kazahstane/delo-giffena.html>, 17.09.2011.

Для Решения Экономических Проблем Китай Предпочитает Запад (Ekonomik Sorunları Çözmek İçin Çin Batı'yı Tercih Etmektedir), <http://www.novayagazeta.ru/economy/69895.html>, 11.09.2015.

Евразийская Экономическая Интеграция: Цифры и Факты (Avrasya Ekonomik Entegrasyonu: Sayılarla), http://www.eurasiancommission.org/ru/Documents/broshuraEEC_26----1.pdf, 12.11.2012.

Европейский Союз и Центральная Азия: Новое Партнёрство в Действии (Avrupa Birliği ve Orta Asya: Yeni Ortaklık Eylemidir), Июнь 2009, http://ec.europa.eu/external_relations/central_asia/docs/2010_strategy_eu_centralasi_a_ru.pdf, 17.09.2012.

Зона Свободной Торговли в Странах СНГ. Справка (BDT Ülkelerinin Serbest Bölgesi. Bilgi), <http://ria.ru/economy/20090415/168192821.html>, 15.04.2009.

КАВЕШНИКОВ, Н.Ю., Развитие Институциональной Структуры Евразийского Экономического Сообщества (Avrupa Ekonomik Topluluğu Kurumsal Yapının Geliştirilmesi), s. 27. (19-35) http://www.eabr.org/general/upload/docs/publication/magazine/no2_2011/n2_2011_3.pdf,

КАЛИШЕВСКИЙ, М., Центральная Азия: Борьба за Региональное Лидерство (Orta Asya Bölgesel Liderlik Mücadelesi), <http://www.fergananews.com/articles/6485>, 01.03.2010.

КАМЗИН, К., Многовекторная Политика Казахстана и СМИ, Внешняя Политика Страны и Пресса (Kazakistan Dış Politikasının Çoktaraflılığı), http://www.unesco.kz/massmedia/pages/5_1.htm, 17.06.2013.

КОРОТЧЕНЯ, И., Итоги Десятилетней Деятельности СНГ, <https://src-h.slav.hokudai.ac.jp/publicn/86/korotchenya.pdf>, s.11. (1-14), 13.10.2013.

КОСОЛАПОВА, Е., Таможенный Союз Расширяется (Gümrük Birliği Genişlemektedir), <http://inosmi.ru/sngbaltia/20121015/200925822.html>, 15.10.2012.

Краткосрочные и Долгосрочные Прогнозы Развития Топливо-Энергетического Комплекса в Странах Региона (Bölgede Yakıt ve Enerji Sektörünün Gelişimine Kısa Vadeli ve Uzun Vadeli Tahminler), http://www.unece.org/fileadmin/DAM/ie/capact/ppp/pdfs/pwg2/5_lokutov_d_r.pdf, 08.06.2012.

ЛАРЮЭЛЬ, М., Внешняя Политика и Идентичность в Центральной Азии (Orta Asya'da Dış Politika ve Kimlik), http://carnegieendowment.org/files/ProEtContra_58_6-20.pdf, 03.10.2012.

ЛАУМУЛИН, М., ТОЛИПОВ, Ф., Узбекистан И Казахстан: Борьба За Лидерство? (Özbekistan ve Kazakistan: Liderlik Mücadelesi?), <http://www.pircenter.org/media/content/files/9/13522873000.pdf>, 04.09.2013.

ЛУКАШЕНКО, А., О Судьбах Нашей Интеграции (Bizim Entegrasyonumuzun Kaderi Hakkında), <http://izvestia.ru/news/504081>, 17 Ekim 2011, 01.04.2013.

МАМЕДОВА, Н., Экономические Модели Остальных Стран Центральной Азии и Закавказья (Orta Asya ve Kafkasya'nın Diğer Ülkelerin Ekonomik Modelleri), <http://www.mirec.ru/2013-03-04/ekonomicheskije-modeli-ostalnih-stran-centralnoj-azii-i-zakavkazya>, 13.01.2014.

МАНСУРОВ, Т., “Эффект Сближения” (Yakınlaşma Etkisi), <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1262167080>, 30.12.2009.

МЕДВЕДЕВА, Е.А., Евразэс и ЕС: Общие и Отличительные Черты (AVET ve AB: Ortak ve Ayırt Edici Özellikleri), <http://www.fa.ru/projects/mknrsa/skireports.pdf>, 07.08.2012.

Миграционная Ситуация в Кыргызской Республике ((Kırgız Cumhuriyeti'nin Göç Durumu)), <http://www.e-cis.info/page.php?id=19704>, 09.07.2013.

Мировой Рынок Муки: Придерживаемся Традиций (Dünya Un Pazar: Biz Geleneklere Uymaktayız), <http://www.apk-inform.com/ru/exclusive/topic/1011326#.Vv-91KSLTIU>, 11.09.2013.

Назарбаев: Ни Одна Нацвалюта Не Годится На Роль Единой Валюты в ЕАС (Nazarbayev: Hiçbiri Ulusal Para EAC Para Birimi Rolü İçin Uygun Değildir) (Интервью Президента Казахстана Нурсултана Назарбаева РИА Новости и Интерфаксу), <http://kurs.kz/index.php?s=default&mode=pages&page=966>, 16.07.2014.

НОСОВ, М.Г., Евросоюз И Центральная Азия (Avrupa Birliği ve Orta Asya), <http://www.ieras.ru/pub/nosov/187.pdf>, ss.1-8, 19.03.2013.

О Программе Многостороннего Торгово-Экономического Сотрудничества Государств-Членов Шанхайской Организации Сотрудничества (Şanghai İşbirliği Örgütü Üyesi Ülkeler Arasında Çok Taraflı Ticaret ve Ekonomik İşbirliği

Programı), http://www.sco-ec.gov.cn/crweb/scor/info/Article.jsp?a_no=721&col_no=67, 17.08.2012.

О Системе Коллективной Безопасности Между Казахстаном, Киргизией, Китаем, Россией и Таджикистаном (Kazakistan, Kırgızistan, Çin, Rusya ve Tacikistan Arasında Kolektif Güvenlik Sistemi Hakkında), <http://www.rusembdprk.ru/ru/press-relizy/98-o-sisteme-kollektivnoj-bezopasnosti-mezhdu-kazakhstanom-kirgiziej-kitaem-rossiej-i-tadzhikistanom>, 09.12.2012.

Обзор Существующих Ограничений в Доступе Российских Товаров на Зарубежные Рынки (Rus Mallarının Dış Pazarlara Erişimindeki Mevcut Kısıtlamaların Değerlendirilmesi), http://www.ved.gov.ru/exportcountries/kz/kz_market/kz_trade_restrict/, 25.02.2013.

ОСПАНОВА, С., Word, Н., На Пути к Хорошей Практике в Сфере Цепочек Поставщиков и Подрядчиков Нефтегазового Сектора: Обзор по Республике Казахстан (Petrol ve Gaz Sektöründeki Zincirler Araştırması: Kazakistan Cumhuriyeti İçin Genel Bakış), <http://pubs.iied.org/pdfs/G02750.pdf>, 13.07.2011.

Перспективы Формирования Союза Центральноазиатских Государств (Orta Asya Devletler Birliği Oluşumunun Beklentileri), <http://www.kisi.kz/ru/categories/geopolitika-i-mezhdunarodnye-otnosheniya/posts/perspektivy-formirovaniya-soyuza-central-noaziatskih-go>, 13.01.2006.

Послание Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева Народу Казахстана, Октябрь 1997 г. (Kazakistan Cumhurbaşkanı'nın Halka Seslenişi), www.akorda.kz, 16 Ekim 1997.

Послание Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева Народу Казахстана, 28 Февраль 2007 г. (Kazakistan Cumhurbaşkanı'nın Halka Seslenişi), www.akorda.kz, 28 Şubat 2007.

Пресс-Конференция Генерального Секретаря ЕврАзЭС Григория Рапоты (Avrasya Ekonomik Topluluğu Genel Sekreteri Grigory Rapota'nın Basın Toplantısı), <http://ria.ru/politics/20040615/612185.html>, 15.06.2004.

Протокол о присоединении Кыргызской Республики к Марракешскому Соглашению о Формировании Всемирной Торговой Организации от 14 октября 1998 года (14 Ekim 1998 tarihinde Dünya Ticaret Örgütü oluşmasında Marakeş Anlaşmasının Kırgız Cumhuriyeti Katılım Protokolü), <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/17511?cl=ru-ru>, 04.09.2011.

Россия Поманила Скидкой на Природный Газ (Rusya Doğalgaz İndirimi İle Çağrıda Bulundu), <http://www.economica.com.ua/oil/article/2007672.html>, 16.08.2011.

Саммит ОБСЕ в Астане, http://www.akorda.kz/ru/national_projects/obse-2010_1338973041, 07.07.2011.

- САРУХАНЫАН, С., О Некоторых Аспектах Китайской Энергетической Политики На Каспии ((Hazar Denizi Üzerindeki Çin Enerji Politikasının Bazı Yönleri)), http://www.noravank.am/upload/pdf/123_ru.pdf, ss.27-33.
- СОБОЛЕВ, В., Экономика России, Казахстана, Беларуси, Украины (Rusya, Kazakistan, Belarus, Ukrayna Ekonomisi), <http://vsobolev.com/ekonomika-rossiu-vs-kazakhstan-vs-belorus-vs-ukraina/>, 23.02.2014.
- Сотрудничество Республики Казахстан с Турецкой Республикой (Kazakistan Cumhuriyeti ile Türkiye Cumhuriyeti İşbirliği), Kazakistan Dış İşleri Bakanlığı Resmi Sitesi <http://mfa.gov.kz/>, 04.12.2013.
- Таможенный Союз России, Беларуси, Казахстана (Rusya, Belarus, Kazakistan Gümrük Birliği), <http://www.ifcg.ru/publications/archive/tamozhennyi-soyuz.html>, 02.06.2011.
- Транспортные Коридоры Республики Казахстан (Kazakistan'ın Ulaştırma Koridorları), <http://365-tv.ru/index.php/analitika/kazakhstan/133-transportnye-koridory-respubliki-kazakhstan>, 05.07.2013.
- УЛЬРИХ, М., Евразийский Мост: Движение на Встречных Курсах (Avrasya Köprüsü: Bir Çarpışma Rotasında Trafik), <http://thenews.kz/2014/06/05/1603994.html>, 05.06.2014.
- ФЕЛЯХОВ, Р., Таможенный Союз Станет Евразийским Союзом. Призыв Путина к Созданию Евразийского Союза (Gümrük Birliği Avrasya Birliği Olacak. V. Putin Avrasya Birliği Kurmaya Çağırılmaktadır), http://www.gazeta.ru/business/2011/07/12/kz_3693185.shtml, 12.07.2011.
- “David Ricardo's Contributions to Economics”, <http://www.victorianweb.org/economics/ric.html>, 20.01.2013.

ÖZET

Bu tez Kazakistan dış politikasının ekonomik temellerini ele almaktadır. SSCB'nin dağılmasından sonra bağımsızlığını kazanan Orta Asya bölgesi devletleri Kazakistan'la birlikte bütünleşme sürecini başlatmıştır. Buna bağlı olarak, tez bölgede ekonomik refaha ulaşmayı ve liderliği üstlenmeyi amaçlayan Kazakistan dış ekonomik politikasını ele almaktadır. Bu çerçevede tezin Giriş bölümünde Kazakistan'ın komşusu ve ticari ortağı Rusya ile ilişkilerini kendi ulusal ve ekonomik çıkarları doğrultusunda sürdürmesi hakkındaki bilgilere yer verilmektedir.

Birinci bölümünde Kazakistan'ın bağımsızlık sonrası dış politikası anlatılmaktadır. İkinci bölümde Orta Asya bölgesinde kurulan ekonomik örgütler (Ekonomik İşbirliği Teşkilatı, Şanghay İşbirliği Örgütü, Avrasya Ekonomik Topluluğu ve Rusya, Belarus, Kazakistan arasındaki Gümrük Birliği) aracılığıyla bölgede ekonomik kalkınmayı ve refaha ulaşmayı amaçlaması incelenmektedir. Üçüncü bölümde ise Kazakistan'ın bölgesel örgütlerdeki yeri, karşılaştığı sorunlar, elde ettiği başarıları ve beklentileri irdelenmektedir. Sonuç kısmında da Kazakistan dış politikasının ekonomik temelleri ile ilişkili tez boyunca ele alınan bilgiler doğrultusunda incelenerek Giriş bölümündeki Orta Asya bölgesi liderliğini Kazakistan'ın Rusya ile anlaşmalı şekilde sürdürüp sürdüremeyeceği varsayımı sınanmaktadır.

ABSTRACT

This thesis explores the economic foundations of Kazakhstan's foreign policy. After gaining its independence as a result of the collapse of the USSR, it entered the Central Asian states starting with the integration process in Central Asia and in particular to the economic prosperity of the region and aimed to take the lead as discussed in Kazakhstan's policy. Given in the introduction of the thesis is the trading partner information of kazakhstan's neighbors and the current waging in their own national and economic interests in its relations with Russia.

The first section describes the post-independence foreign policy of Kazakhstan. The second part explains the economic organizations established in the Central Asia region (Economic Cooperation Organization, the Shanghai Cooperation Organization, the Eurasian Economic Community and the Customs Union between Russia, Belarus and Kazakhstan) by examining its aims to achieve economic development and prosperity. The third section describes the problems faced by Kazakhstan's regional organization and the expectations are examined for its achievements. In the conclusion part there is an examination of the results of the thesis in accordance with the information related to the economic foundations of Kazakhstan's foreign policy in the Central Asian region that led to the introduction of Russia and Kazakhstan's negotiation.